

**EESTI NSV
ÜLDHARIDUSLIKUD KOOLID
JA ÕPETAJASKOND
NÕUKOGUDE VÕIMU
ESIMESEL AASTAL
1940—1941**

A-23592

EESTI NSV PEDAGOOGIKA TEADUSLIKU UURIMISE INSTITUUT

E. TOMASSON

EESTI NSV
ÜLDHARIDUSLIKUD KOOLID
JA ÕPETAJASKOND
NÕUKOGUDE VÕIMU
ESIMESEL AASTAL
1940—1941

KIRJASTUS «VALGUS» · TALLINN 1966

Toimetanud H. Reinop

Kirjastatakse Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi Opetatud Nõukogu otsusel.

2

SAATEKS

Iga rahva õnnelik tulevik on suures ulatuses antud õpetajate kätte. Kommunismi ehitav ühiskond on eriti huvitatud sirguva põlvkonna igakülgsest ettevalmistusest eluks, et noor vahetus oleks suuteline kommunismiüritust teenima, omaks selleks nii teoreetilist ettevalmistust kui ka praktilist organiseerimisoskust, vajalikke harjumusi ja siirast armastust töö vastu ühiskonna hüvanguks. Nõukogude õpetajailt ootab ühiskond nende eesmärkide saavutamisel suurt panust.

Pedagoogilise töö efektiivsus oleneb aga suurel määral õpetajate eneste sügavatest erialastest teadmistest, veelgi enam õpetajate ühiskondlik-poliitilistest veendumustest.

Käesolev uurimus püüab valgust heita olukorrale, mis 1940. a. revolutsioonijärgsel perioodil kujunes välja meie vabariigi hariduselus. Revolutsiooniga kaasnesid ulatuslikud ümberkorraldused Eesti haridussüsteemis, samuti õpetajate ühiskondlik-poliitilises ja majanduslikus olukorras. Autor püüab põhiliselt arhiivianimele tuginedes näidata, et Eestimaa Kommunistlik Partei ja Nõukogude Eesti valitsus pidasid esmajärgulise tähtsusega ülesandeks õpetajate ideelis-poliitilist kasvatamist ja nende erialast täiendamist. Paralleelselt sellega kandsid nad suurt hoolt õpetajate majandusliku olukorra parandamise eest.

Eestimaa Kommunistliku Partei ja vabariigi valitsuse tähelepanelik suhtumine õpetajaskonna elulistes vajadustes muutis Eesti õpetajaskonna enamiku juba nõukogude võimu esimesel aastal Kommunistliku Partei poliitika kindlaks toetajaks, aktiivseks agitaatoriks ja propagandistiks sotsialismi kindlustamisel Nõukogude Eestis.

Töö koosneb viiest peatükist, kokkuvõttest, kirjanduse ning allikate loetelust. Esimene peatükk on pühendatud õpetajate olukorrale kodanlikus Eestis, et aidata lugejal

paremini mõista, miks Eesti õpetajaskond oma rõhuvas enamuses kujunes nõukogude võimu kindlaks toeks juba esimesel nõukogude võimu aastal. Töö teine peatükk tutvustab ümberkorraldusi rahvahariduse süsteemis 1940/41. õppeaastal. Kolmas peatükk käsitleb õpetajate ühiskondlik-poliitiliste ja erialaste teadmiste tõstmist nõukogude võimu esimesel aastal. Neljas peatükk on pühendatud nende abinõude käsitlemisele, mis Eestimaa Kommunistlik Partei ja Nõukogude Eesti valitsus rakendasid õpetajaskonna materiaalse olukorra kindlustamiseks ja millele Eesti õpetajaskond vastas aktiivse osavõtuga ühiskondlik-poliitilisest elust. Viimases peatükis räägitakse õpetajate kaadri erialaste teadmiste täiendamise probleemist 1940/41. õppeaasta vältel eesmärgiga — minna ettevalmistatult üle 7-aastasele koolikohustusele Eesti NSV-s.

* * *

Kuni käesoleva ajani on nõukogude autorid Eesti NSV hariduselus 1940/41. õppeaastal asetleidnud muudatusi mitmel puhul käsitlenud. Peamiselt on uurijad tähelepanu pühendanud just kooli arengu probleemidele, kuna õpetajaskonna tegevust on puudutatud põgusalt. Nii on H. Kurm oma dissertatsioonis «Nõukogude Eesti üldharidusliku kooli areng 1940—1953» esimese peatüki reserveerinud Eesti üldharidusliku kooli taassünni probleemidele. Väitekirja kuueenda paragrahvis on autor mõne sõnaga peatunud ka Eesti õpetajaskonna olukorral 1940/41. õppeaastal. Kahjuks on dissertatsioon tänase päevani jäänud trüki avaldamata ja pole seega lugejate laiade hulkadeni jõudnud.

Mõningaid andmeid — põhiliselt statistilist laadi — õpetajate kohta leidub prof. A. Pint'i brošüüris «Rahvahariduse edusammud Nõukogude Eestis», mis ilmus Eesti NSV Poliitiliste ja Teadusalaste Teadmiste Levitamise Ühingu väljaandena 1953. aastal ja oli mõeldud abimaterjaliks loengutega esinemisel rahvahariduse arengu kohta.

Andmeid õpetajate kaadri kohta leidub samuti E. Schmidt'i raamatus «Kesk- ja kõrgema haridusega kaadri ettevalmistamine Nõukogude Eestis» (Tallinn, 1959). Ka antud teose autor ei sea endale eraldi eesmärki valgustada õpetajate ettevalmistamist. Seda käsitletakse

koos teiste erialadega; kusjuures pearõhk on insener-tehnilise kaadri ettevalmistamisel. Andmed õpetajate kohta 1940/41. õppeaastal on eriti kasinad.

Peale selle on ilmunud rida artikleid ajakirjades — eriti «Nõukogude Koolis» — põhiliselt L. Hallopi ja H. Kelderi sulest. («Nõukogude Kool» 1957 nr. 9, 12; 1958 nr. 7; 1964 nr. 6, 7; 1965 nr. 6.) Ka neis on asetatud pearõhk haridussüsteemi ja kooli arengule.

Käesolevas uurimuses on pearõhk asetatud just Eesti NSV üldhariduslikkude koolide õpetajaskonna nõukogude õpetajaiks ümberkasvatamise probleemile.

Töö kirjutamiseks kasutas autor Eestimaa Kommunistliku Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiivi (EKPA) ning Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riikliku Keskarhiivi (ORRKA) materjale. Arhiiviandmete kasutamist raskendas asjaolu, et eelkõige õpetajate töötulemusi peegeldav osa on sõja tõttu hävinud. Seda vajakajäämist püüdis autor korvata andmete hankimise teel Eesti NSV Hariduse Rahvakomissariaadi tolleaegsetelt juhtivatelt töötajatelt. On kasutatud ka ajakirjanduses avaldatud materjale.

Autor on arvamusel, et käesolev töö võiks huvi pakuda neile, kes ise olid sündmuste kaasaegsed, veelgi enam neile noortele õpetajatele kasulikuks osutada, kel nõukogude võimu algusaastate kasvuraskused on tundmatud. Paljud probleemid, mis neil aastail olid tõsised ja raskesti lahendatavad, on tänu Eestimaa Kommunistliku Partei ja meie vabariigi valitsuse püsivale tähelepanule koolide ning õpetajate töö vastu lakanud olemast. Kuid õpetlik on neid probleeme teada ja tunda.

Käesoleva uurimuse valmimisel on autorit oluliselt abistanud töö teaduslik juhendaja Ed. Vilde nim. Tallinna Pedagoogilise Instituudi rektor, ajalookandidaat A. Koop, endine hariduse rahvakomissari asetäitja, Eesti NSV teeneline õpetaja A. Valsiner; endine Hariduse Rahvakomissariaadi Alg- ja Keskkoolide valitsuse juhataja, Tartu Riikliku Ülikooli professor V. Alttoa, Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudi Oktoobrijärgse sektori teaduslikud töötajad — eriti ajalookandidaat Ö. Elango. Suurt abivalmidust materjali leidmiseks ilmutasid Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riikliku Keskarhiivi juhataja K. Ingermann ja lugemissaali töötaja L. Labi, kellele kõigile kuulub autori siiras tänu.

I peatükk

EESTI KODANLUSE RAHVAVAENULIK HARIDUSPOLIITIKA NING ÕPETAJATE OLUKORD KODANLIKUS EESTIS

Kodanlik Eesti Vabariik oli põhiseaduse järgi demokraatlik riik. Ent selles nn. demokraatlikus riigis hoidis valitsusohjad tugevasti enda käes kapitalistide klikk ning rahva demokraatlikud õigused eksisteerisid vaid paberil. Eestimaa Kommunistlik Partei oli kogu kodanliku võimu ajal keelatud ning tegutses illegaalselt. 1935. a. saadeti laiali ka teised poliitilised parteid, välja arvatud fašistlik Isamaaliit. Tööliste meeleavaldused ja streigiliikumine olid keelatud. Valitsus pidurdas ametiühingute tegevust,¹ sest Eestimaa Kommunistliku Partei mõjutusel ühendasid ametiühingud eesti töotajaid fašismivastasesse ühisrindesse ja võitlesid töotajate majandusliku olukorra parandamise eest.

Üheaegselt pealetungiga töotajate demokraatlikele õigustele teostati kodanlikus Eestis ägedat laimukampaaniat NSV Liidu vastu, et varjata sealseid suuri edusamme nii majandusliku kui ka ühiskondliku elu valdkonnas. Eriti rangelt valvati NSV Liidu riigipiiri ja pidurdati igal võimalikul viisil Eesti töotajate suhtlemist NSV Liiduga. Ent tõde oli raske varjata.

Kodanliku riigi võimetus kindlustada töotajaid tööga ning demokraatlike õiguste jalge alla tallamine sundis töotajate hulki paratamatult alustama vastupanuliikumist, mida juhtis ja suunas illegaalne Eestimaa Kommunistlik Partei.

Eesti kodanlus võis oma rahvavaenuliku poliitika tõttu võimul püsida ainult tuginedes avalikule terrorile rahvahulkade üle ning kasutades rahvamasside ideoloogiliseks mõjutamiseks kõiki selleks sobivaid vahendeid.

---

¹ Ametiühingud püüdis kodanlik valitsus asendada nn. kodadega. Need asutati kodanliku valitsuse algatusel peale 1934. a. fašistlikku riigipööret töotandjate ja töotajate vaheliste töötülide lahendamiseks lepitamise teel, selleks et vältida streigiliikumist.

Erilist tähelepanu pühendas kodanlus noorte ideoloogilisele mõjutamisele. Kuna noorte ideoloogilisel kasvata-misel etendavad peamist osa kool ja õpetajaskond, pandi õpetajate kaadri valikule erilist rõhku. Kodanlus oli huvi-tatud sellest, et õpetajaina asuksid tööle kodanlike ja reli-gioosete tõekspidamistega inimesed, veendunud natsio-nalistid. Et seda kindlustada, peeti vajalikuks juba õpeta-jaid ettevalmistavatesse õppeasutustesse astujate seas läbi viia range selektsioon. «Kodanlikes maades,» kirjutab N. K. Krupskaja, «kasvatatakse kooliõpetajaid kodanlike vaadete vaimus. Neid filtreeritakse rangelt, et rahvakooli ei satuks õpetajaid, kel on avarad vaated elule, õpetajaid-sotsialiste.»² Oma teoses «Õpetajast» märgib N. K. Krups-kaja: «Sotsialist võis õpetajaks sattuda vaid kontraban-dina, varjates oma veendumusi.»³

Et takistada proletaarset elementi pedagoogilisele alale siirdumast ja niiviisi muuta Eesti õpetajate sotsiaal-set koosseisu, suleti 1925. aastal Tallinna Õpetajate Semi-nari kaks esimest paralleelklassi,⁴ 1930. aastal Võru Õpe-tajate Seminar ja 1932. aastal ka kolm ülejäänut: Tartu, Rakvere ja Läänemaa (Uuemõisa) õpetajate seminarid. Seminaride asemele avati 12. mai 1931. a. seaduse põhjal kaks pedagoogiumi: üks Tallinnas ja teine Tartus, kus-juures vastuvõtukontingent oli äärmiselt piiratud — kum-maski 35 inimest aastas.

Seminarid olid seni tegutsenud õppemaksuta õppeasu-tustena ja neisse oli õppima asunud hulgaliselt neid noori, kelle vanemate majanduslik olukord ei võimaldanud õpin-guid maksulises gümnaasiumis jätkata. Sellele vaatamata, et õppemaksu seminarides ei olnud, langes majanduslike raskuste tõttu igal aastal hulk noori — eriti maakehvikute lapsi — seminaride õpilaste nimekirjast välja. A. Lintsilt

---

² N. K. Krupskaja, Noorsoo kommunistliku kasvatuses küsi-musi, Tallinn, 1960, lk. 7.

³ Н. К. Крупская, Об учителе, Москва, 1959, lk. 26. Krupskaja mõtleb siin sotsialistide all VSDTP liikmeid. Eestis oli nn. sotside partei kuni 1934. a. legaalne poliitiline partei. Kuid see partei polnud eesti kodanlusele ohtlik, sest ta reetis sotsialismi. Äge võitlus käis Eestis eelkõige kommunistide vastu.

⁴ Tallinna Õpetajate Seminari sulgemine teistest varem seletub ka osalt sellega, et revolutsioonilisest väljaastumisest 1. detsembril 1924. aastal võttis osa hulk Tallinna Õpetajate Seminari õpilasi — tulevasi õpetajaid. Samal põhjusel toimus ka direktorite vahetus kohe pärast 1. detsembri sündmusi.

saadud andmeil lahkus tema poolt juhatafavast klassist 40-st õpilasest 21 — peamiselt majanduslike olude tõttu.

Pedagoogiumidesse astujailt nõuti gümnaasiumiharidust. Peale selle tuli 2-aastase õppeaja eest pedagoogiumis tasuda õppemaksu. Sel teel püüdis kodanlus takistada haritlaste «üleproduktiooni», sest olemasolevategi kutsega õpetajate kindlustamiseks tööga puudusid kodanliku korra tingimustes võimalused.

Peale selle püüdis eesti kodanlus niisuguse võttega vältida pedagoogilisele tööle sattumast noori töötava rahva hulgast, kelle sümpaatias valitseva korra vastu oli kodanlusel põhjust kahelda. Seda olid eriti kujukalt näidanud sündmused Läänemaa Seminaris. Seal oli välja kujunenud marksistlik ring eesotsas Rudolf Präätsi ja Leonhard Hallopiaga. Viimased organiseerisid 14. märtsil 1931 Karl Marxile pühendatud hommiku, mis lõpetati Internatsionaali mängimisega kooli orkestri esituses. Selle eest otsustati mõlemad organisatsioonid õpetaja kutsetunnistusest ilma jätta.⁵

Marksistlik ring tegutses samuti Rakvere Seminaris.⁶

Kuid koolides töötas ka vanema generatsiooni õpetajaid, kelle poliitiliste tõekspidamiste kohta oli kodanlikel võimumeestel tekkinud tõsiseid kahtlusi.

Et lahti saada neist õpetajaist, kes koolides töötades olid jõudnud veendumusele, et eesti kodanlus, vaatamata oma juttudele apoliitilisusest hariduse alal, on tegelikult töörahva hulkade õel vaenlane ja takistab progressiivsete vaadete levikut, võttis kodanlus tarvitusele surveabinõud. 1931. a. väljaantud «Õpetajate teenistuse seadus» nõudis pedagoogidelt hoolsa töö kõrval kõikidesse teenistusse puutuvate käskude, määruste ja ülemuste nõudmiste täitmist ning «poliitiliselt erapooletut» õppetööd, lisades aga juurde (et «erapooletusest» vaele arusaamine ei tekiks): «Õppejõul on keelatud kasvatada Eesti Vabariigi vastases vaimus.» Paragrahv 87 ütleb sõnaselgelt, et valitsusel on õigus õppejõudu ametist vabastada, kui sellekohasest juurdlusest selgub, et õpetaja tegevus on kodanliku riigi huvidele kahjulik.⁷

⁵ R. Prääts ja L. Hallop omandasid hiljem õpetajakutse ekstermina.

⁶ O. Elango, Koolireformist kodanlikus Eestis, «Nõukogude Kool», 1959, nr. 10, lk. 730.

⁷ «Riigi Teataja», 1931, nr. 59, art. 460.

Niiviisi tõlgendas kodanlik seadus «poliitiliselt erapooletut» õppetööd.

Oma kõnes I ülevenemaalisel hariduskongressil 1919. a. juhtis V. I. Lenin tähelepanu asjaolule, et kodanlikes riikides püütakse jätta mulje, nagu võiks koolitöö apoliitiline olla, seista väljaspool klasse ja teenida ühiskonda tervikuna. V. I. Lenin nimetas seda kodanluse väidet rafineeritud valeks ja kriipsutas alla, et kodanlikes riikides oli «kool tervenisti muudetud klassivõimu tööriistaks, ta oli läbi imbunud kodanlikust kastivaimust, tema eesmärgiks oli anda kapitalistidele teenistusvalmis sulaseid ja taibukaid töölisi...»⁸

Ka Eesti kodanluse väited kõigile ühte viisi kättesaadavast haridusest ja koolist, mis teenivat kogu eesti rahvast, olid tühipaljad fraasid nende eksiteele viimiseks, kes asja sisusse ei süvenenud. Et hariduse andmisel peeti kodanlikus Eestis silmas kodanluse klassihuve ja õpetajaskondki oli rakendatud nende huvide teenistusse, ilmneb õpetajatelt nõutud teenistusvande tekstist. Truudusvanne tuli anda autoriteetsete tunnistajate — Haridusministeeriumi esindaja, omavalitsuse juhi ja koolijuhataja juuresolekul. Riigi teenistusse astuja pidi oma allkirjaga tõendama, et ta on teadlik sellest, mida kodanlik riik temalt nõuab, ja on valmis neid ülesandeid vastuvaidlematult täitma: «Mina töotan ja vannun ustavaks jääda Eesti demokraatlikule Vabariigile ja tema seaduslikule valitsusele ning oma südametunnistuse järele ausasti täita kõiki neid kohuseid, mida minu kätte usaldatud amet mulle peale paneb, teades, et seadus ametikohuste rikkumist karistab.»⁹

Nii kohustasid «Õpetajate teenistuse seadus» ja truudusvanne avalikult õpetajaid kodanlikku riiki teenima, kodanluse huve kaitsma. Ühtlasi tuletasid nad meelde, et kodanluse huvide vastu tegutsemisele järgneb karistus. Kuid kasutati ka varjatud meetodeid õpetajate mõjutamiseks soovitud suunas. Üheks võtteks õpetajate ideoloogilisel mõjutamisel oli näiteks nende allutamine kodanluse poolt organiseeritud Õpetajate Kojale, kelle kompetentsi anti «õpetajate huvide kaitsmine» ja nende enesetäiendamise korraldamine. Vastavate kursuste kaudu õhutati õpe-

⁸ V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 69.

⁹ «Riigi Teataja», 1931, nr. 71, art. 559.

tajais natsionalismi, kasvatati neis truualamlikkust kodanluse vastu.

Eestis tegutsesid ka õpetajate eneste poolt ellukutsutud kutseorganisatsioonid, nagu näiteks arvukas, 3000—3500 liikmega, peamiselt algkooliõpetajaid hõlmav Eesti Õpetajate Liit. Viimast võib pidada kõige progressiivsemaks õpetajate kutseorganisatsiooniks kodanliku Eesti päevil. See ilmneb kas või Eesti Õpetajate Liidu poolt vastuvõetud otsustest. Eesti Õpetajate Liidu initsiatiivil 1933. aastal kokkukutsutud Eesti õpetajate üldkongress võttis vastu otsuse ühineda Eesti Ametiühingute Keskkliiduga. See oli julge samm. Kuid Eesti õpetajate üldkongressi otsus jäi kodanluse ametiühingutevastase tegevuse tõttu realiseerimata. Eesti Õpetajate Liidu liikmete paremik, selle juhtiv tuumik, kuhu kuulusid niisugused nimekad demokraatlikult meelestatud pedagoogid-ühiskonnategelased nagu Nigol Andresen, Jaan ja Paul Rummo, Enn Murdmaa, Vassili Peet, Aleksei Janson, Julius Elango, Ernst Nurm jt.,¹⁰ suutsid mõneski küsimuses kodanliku riigi reaktsioonilisi samme hariduse alal tõkestada. Nii näiteks läks korda vältida kavatsetavat õpetajate seminaride sulgemist 1927. aastal, kuna 1938. aastal suudeti mõjutada algkoolide ja progümnaasiumide I ja II klasside programmide ühtlustamist. Samuti võitles Eesti Õpetajate Liit algkooliõpetajate palgaolude parandamise eest, saavutades ka siin edu. 1. oktoobril 1937 vaadatigi 1935. aasta palgaseadus uuesti läbi ja õpetajate töötasu tõsteti.

Eesti Õpetajate Liidu progressiivset hoiakut tõendab kas või seegi fakt, et ta püüdis oma liikmeid kodanlike võimumeeste omavoli eest kaitsta. Kui Järvamaal näiteks vallandati ebaõiglaselt üks õpetaja, kuulutas Eesti Õpetajate Liidu Järvamaa Ühing vakantseks muudetud õpetajakoha suhtes välja boikoti, millega ühinesid ka Läänemaa ja Saaremaa õpetajad.¹¹

Kuigi kodanlikel võimumeestel õnnestus vakantne koht täita, näitab see fakt kujukalt, et Eesti Õpetajate Liit, astudes välja oma liikmete kaitseks, ühendas mitme maa-

---

¹⁰ J. Elangolt saadud andmeil, kes oli Eesti Õpetajate Liidu sekretär kuni 1934. aastani, mil Eesti Õpetajate Liiduga asus paralleelselt tegutsema Õpetajate Koda, looduna kodanliku valitsuse initsiatiivil eesotsas A. Veidermaa ja E. Oissaarega.

¹¹ Koolist ja õpetajast, «Rahva Hää!», 29. VII 1940, nr. 37.

konna õpetajaid ühiseks protesti avaldamiseks valitseva ebaõigluse vastu.

Tegutses veel teisigi õpetajate kutseorganisatsioone, nagu: Eesti Keskkooliõpetajate Ühing, Vene Keskkooliõpetajate Ühing, Võimlemisõpetajate Selts jne. Ent kodanlus kasutas osavalt nende ühingute ja seltside vastuolusid, õhutas teadlikult vaenu õpetajate eri kategooriate vahel. Eesti Keskkooliõpetajate Ühing kaldus aasta-aastalt üha rohkem kodanluse sõiduvette ning muutus kitsa kastivaimuga organisatsiooniks. Ja seda mitte juhuslikult, sest kodanlus süvendas rea privileegidega keskkooliõpetajate eelistatust.

Lõhe süvenemiseks keskkooli ja algkooliõpetajate vahel andis põhjust ka 7. augusti 1935. a. dekreet õpetajate palgade kohta. Samal ajal kui linnaalgkooli vanemõpetaja¹² sai suurema nädalatundide arvu juures 100 krooni kuus palka, oli keskkooli vanemõpetaja tasu üle poole suurem. Veelgi suurem oli vahe õpetajate ja nooremõpetajate¹³ palgades. Keskkooli nooremõpetaja sai 120 krooni, algkooli nooremõpetaja aga 70 krooni kuus, kuna maa-algkoolide õpetajate töötasu oli veelgi madalam.¹⁴ On muidugi normaalne, et kõrgema haridusega õpetaja rohkem palka saab, aga palgavahe oli kodanlikus Eestis ebanormaalselt suur.

1935. a. palgaseadus ei andnud algkooliõpetajaile, kellel oli ülikooliharidus, mingeid soodustusi palga osas. Erand tehti kaheks aastaks neile, kel juba enne seaduse jõustumist oli kõrgem haridus. Eesti Õpetajate Liidu pideva võitluse tulemusena saavutasid õpetajad alates 1. oktoobrist 1937 uue palgaseaduse kehtestamise, mille alusel tõusid õpetajate palgad üldiselt 10—20 krooni kuus ja algkooliõpetaja ameti kandidaatide ning nooremõpetajate palgad 5 krooni kuus.

Kui õpetajate töötasu võrrelda teiste riigiteenijate palgadega, siis näeme, et õpetaja tööd hindas kodanlus märksa odavamaks kui näiteks maksu- või tolliinspektorite oma, kelle kuupalk oli 210—240 krooni.

¹² Vanemõpetaja oli õpetaja, kel oli vähemalt 9-aastane pedagoogilise töö staaž ja kes oli haridusministri poolt vanemõpetajaks kinnitatud.

¹³ Kuni 2-aastase pedagoogilise staažiga õpetajaid nimetati nooremõpetajaiks. Üle 2-aastase staaži korral — õpetajaiks.

¹⁴ «Riigi Teataja», 1935. nr. 69, art. 605.

Õpetajad polnud palgatingimustega kaugeltki rahul, eriti maa-alkkoolide õpetajad, kelle palk oli linnakoolide õpetajate omast väiksem, töökoormus seoses ühiskondliku tööga aga suurem. Õpetajate töötingimused olid küllaltki rasked. Alkkooli juhatajal tuli anda 28 nädalatundi, õpetajal — 30. Kui õppeplaani tingitult oli antud klassikomplektis tunde rohkem, kui norm ette nägi, tuli need anda tasuta, sest õpetajaid (koos juhatajaga) oli 6-klassilises alkkoolis ette nähtud niisama palju, kui oli koolis klassikomplekte. Enamikus maa-alkkoolides oli 1—3 õpetajat, sest kodanlikus Eestis oli vähe koole, kus klassikomplektide arv oli suurem. Seepärast tuli ühel õpetajal töötada mitme klassiga korraga. Maa-alkkoolide seas oli 1938/39. õppeaastal kõige rohkem 2-komplektilisi alkkooles — tervelt 46,2%. Üldse oli sel õppeaastal linnades 120 ja maal 1081 alkkooli, kuna alkkooliõpetajaid oli nimekirjas 3843. Järelikult, ühe alkkooli kohta tuli vaid 3,2 õpetajat. Seejuures tuleb arvestada asjaolu, et linnaalkkoolides töötasid paralleelklassid, klassikomplektide arv oli neis tavaliselt suurem kui 6 ning üksikklasside oli linnades 88,5% klassikomplektide üldarvust.¹⁵

1934. a. kooliseadusega kaotati Eestis ühtluskool ja seati sisse alkkooli IV klassile baseeruv 5-aastase õppeajaga keskkool (V—IX õppeaasta incl.), millele järgnes keskkooli teise astmena 3-aastase õppeajaga gümnaasium.

Vaesemates rahvakihtides kutsus see reaktsiooniline seadus esile tõelise pahameeletormi, sest lastele hariduse andmine muutus nüüd veelgi kulukamaks.¹⁶

Järgmisena anti välja 1937. a. kooliseadus, mis pidi rahva viha kodanliku hariduspoliitika vastu leevendama.

1937. a. kooliseadusega loodi alkkooli IV klassile baseeruv 5-aastase õppeajaga progümnaasium, alkkooli VI klassile rajanev 3-aastase õppeajaga reaalkool ning keskkooli teise astmena 3-aastase õppeajaga gümnaasium.

Õppimine keskkoolis oli tasuline, mistõttu tööliste laste pääs keskkoolidesse oli seotud suurte majanduslike raskustega. Õppemaks tõusis 50 kroonini linnaõpilastele ja

¹⁵ A. Lepp, Alg- ja keskkoolid ning gümnaasiumid 1938/39. õppeaastal, «Eesti Statistika», 1939, nr. 217 (12), lk. 615, 620.

¹⁶ 1922. a. kooliseaduse alusel oli 6-klassilisele alkkoolile kohe järgnenud 5-klassiline keskkool. Seega oli keskharidus kuni 1934. a. 11-klassiline, alates 1934. aastast 12-klassiline, millest 8 aasta eest tuli tasuta õppemaksu.

70 kroonini maalt pärit õpilastele. Erakoolides oli õppe- maks veelgi kõrgem: keskmiselt 100 krooni aastas.¹⁷

Juba V. I. Lenin juhtis tähelepanu sellele kodanluse võttele jätta kõrgete õppemaksude kehtestamise kaudu tööraha lapsed haridusest ilma, piirata sel teel nende pääsemist intelligentsi hulka. «Klassikool ei tunne seisusi, ta tunneb ainult kodanikke. Ta nõuab kõigilt õpilastelt ainult üht: et ta maksaks enda õpetamise eest,» kirjutab V. I. Lenin. «Neid, kel pole võimalusi õppemaksu tasumiseks, õppeabinõude muretsemiseks ja õpilase ülalpidamiseks kogu õppeperioodi jooksul, — neid ei lase klassikool lihtsalt keskhariduse juurde. Klassikinnisust ei eelda klassikool üldse: vastuoksa, vastupidi seisustele jätavad klassid üksikute isikute ülemineku ühest klassist teise täiesti vabaks. Klassikool pole suletud kellegi ees, kellel on raha õppimiseks.»¹⁸

Ka kodanlikus Eestis oli olukord analoogiline, kuid alates 1934. a. kooliseaduse kehtestamisest pidas eesti kodanlus ainult kõrget õppemaksu ebapiisavaks vahendiks, et töölislapsi keskkoolidest eemale tõrjuda. Sellest ajast alates erinesid tunduvalt ka algkooli V ja VI klassi ning tasulise keskkooli I ja II klassi õppeprogrammid.

Progümnaasiumi õpilased said parema ettevalmistuse ja nende pääsemine edasi õppima gümnaasiumidesse oli hõlpsam kui algkoolil baseeruva reaalkooli õpilastel. Gümnaasiumidesse ei pääsenud aga kaugeltki kõik I astme lõpetajad. Vastuvõtt toimus valikuliselt, õppetulemusi arvestades.

Haritlaste «üleproduktiooni» vastu võitlemise abinõuna oli mõeldud ka progümnaasiumide arvu vähendamine lähemal aastail 10 kooli võrra. Koondamist alustati 1938. aastast.¹⁹

	1937/38. õ.-a.	1938/39. õ.-a.	1939/40. õ.-a.
Progümnaasiume	50	49	45
Õpilasi	9712	9165	8594

Enamik keskhariduse taotlejaid jäi kooliuste taha. Nii näiteks soovis 1938. a. kevadel Tallinna IV Progümnaasiumi

¹⁷ ORRKA, fond 1108, nim. 4, s.-ü. 1456, 1. 9, 13, 46, 50 jt.

¹⁸ V. I. Lenin, Teosed, 2. kd., lk. 414.

¹⁹ A. Lepp, Alg- ja keskkoolid ning gümnaasiumid 1938/39. õppeaastal, «Eesti Statistika», 1939, nr. 217 (12), lk. 621—625.

01010
 misse astuda 113 noort, vastu võeti vaid 46; Tallinna III Progümnaasiumisse võeti samal aastal 97-st soovijast vastu 39.²⁰ Analoogiline oli olukord ka teistes progümnaasiumides.

Demokraatlike jõudude survele oli kodanlik valitsus sunnitud samal ajal mõnel määral laiendama vastuvõttu reaalkoolidesse, kus õpilaste arv näitas seetõttu mõningat kasvutendentsi:

1937/38. õ.-a. 1938/39. õ.-a. 1939/40. õ.-a.

Reaalkoole	37	40	36
Õpilasi	3322	4134	4510

Ent ka reaalkoolidesse pääsemisel jäi palju noori ukse taha kohtade puudumise tõttu. Tallinna III Reaalkooli võeti 1938. aastal 119-st soovijast vastu 42, Tallinna I Gustav Adolphi Reaalkooli 115-st soovijast 40 jne.²¹

Gümnaasiumiõpilaste arv jäi aga 1939/40. õppeaastal 1937/38. õppeaasta tasemele, vaatamata sellele, et 1937/38. õppeaastal III klasse gümnaasiumide juures veel ei töötanud ja 1939/40. õppeaastal oli tegemist juba 3-klasilise gümnaasiumiga.²²

1937/38. õ.-a. 1938/39. õ.-a. 1939/40. õ.-a.

Gümnaasiume	45 ²³	48	43
Õpilasi	3524	2709	3521

Järelikult, eeltoodud faktilised andmed kinnitavad veelkordselt, et kodanlusel oli välja töötatud terve abinõude

²⁰ ORRKA, fond 1108, nim. 4, s.-ü. 1408, l.-d. 185, 187.

²¹ ORRKA, fond 1108, nim. 4, s.-ü. 1409, l.-d. 406, 444 jt.

²² A. Lepp, Alg- ja keskkoolid ning gümnaasiumid 1937/38. õppeaastal, «Eesti Statistika», 1938, lk. 622, 626.

Peale selle tegutsesid 1937/38. õppeaastal veel endise 1922. a. kooliseaduse alusel loodud gümnaasiumid — arvult 50. Kuid 1937/38. õppeaastal oli gümnaasiumi mõlemas tüübis kokku klassikomplekte siiski 26 võrra vähem kui eelmisel, 1936/37. õppeaastal. (1936/37. õppeaastal 148 ja 1937/38. õppeaastal 122 klassikomplekti.) Ka õpilaste üldarv oli gümnaasiumides vähenenud 4046-lt 1936/37. õppeaastal 3524-le 1937/38. õppeaastal ehk 13%.

²³ A. Lepp, Alg- ja keskkoolid ning gümnaasiumid 1937/38. õppeaastal, «Eesti Statistika», 1938, lk. 626.

A. Lepp, Alg- ja keskkoolid ning gümnaasiumid 1938/39. õppeaastal, «Eesti Statistika», 1939, nr. 217 (12), lk. 625.

kompleks, kuidas takistada töölisperekondadest pärit lastel keskhariduse omandamist ja vältida sel teel haritlaste «üleproduktiooni».

Koolide sulgemine ja klassikomplektide arvu vähendamine tõi teiselt poolt kaasa nähtuse, et iga aastaga vähenes nende keskkooliõpetajate arv, kellel oli täisnorm tunde,²⁴ s. o. 20 nädalatundi eesti keelt või 25 nädalatundi ülejäänud aineid. Üldse oli 1938/39. õppeaastal keskkooliõpetajate nimekirjas 737 pedagoogi.²⁵

Kirjalike tööde parandamise, kabineti juhatamise, kooli raamatukoguhoidjana või internaadi kasvatajana töötamise eest eritasu ette nähtud ei olnud. See kõik kuulus automaatselt õpetaja ametikohustuste hulka.

Ent isegi niisuguste tingimustega töö saamine oli Eesti õpetajaile raskeks probleemiks.²⁶ Õpetajana töö saamine oli seotud inimväärikust alandavate tingimustega, mida kodanlusaegsed õpetajad õudusega meelde tuletavat. Tavaliselt avaldas vallavalitsus, kus õpetajakohd vakantne oli, sellekohase kuulutuse ajalehes, teatades ühtlasi, millal õpetaja valimine toimub. Õpetajad ise nimetasid neid valimise päevi «õpetajate laadaks», sest tavaliselt kandideeris ühele vakantsele kohale kümneid õpetajaid.²⁷ Terav tööpuudus õpetajate seas võimaldas vallaisadel õpetajakohale kandideeri jaoks esitada lisanõudeid. Õpetaja pidi nõus olema lapsi ristima, surnuid matma, palvetunde pidama, laulukoore ja näiteringe juhatama, Kaitseliidu tegevusest agaralt osa võtma, Isamaaliitu kuuluma jne.

²⁴ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 123, l. 64.

²⁵ «Eesti Statistika», 1939, nr. 217 (12), lk. 641.

²⁶ J. Lauristin, Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu esimene esimees, märkis oma kõnes Eesti NSV vastuvõtmise puhul NSV Liidu koosseisu 6. VIII 1940, et kodanlikus Eestis tuli tööd paluda kui armuandi. (J. Lauristin, «Esimene nõukogude aasta Eestis», Tallinn, 1946, lk. 45.)

²⁷ «Noorte Hääl» avaldas 10. veebruaril 1949 Rein Tamme eluloolistel andmetel põhineva kirjutise «Uus klassijuhataja». Selles räägitakse Tartu Õpetajate Seminari 1932. aasta parima lõpetaja kauakestunud kohaotsimisest ja ühelt «õpetajate laadalt» teisele käimisest. Esimesele laadale Puhja vallas oli kokku sõitnud 62 kohataotlejat. Ka mujal polnud olukord soodsam. Et õpitud amet üldse kaotsi ei läheks, võttis R. Tamm lõpuks vastu võimaluse anda 7 nädalatundi tasuta praktikatundidena. Tegelikult elatusallikaks olid talle aga aktide kokkuõmblemine ja ümberkirjutustööd 25-kroonise kuupalga eest.

Õpetaja R. Tamm polnud erand. Sama võivad oma õpetajategevuse algusest jutustada M. Prääts, E. Siilivask jt.

Loomulikult pidi valijaile õpetajakandidaadist mulje jääma, et ta suudab lapsi natsionalistlikus ja religioosnes vaimus kasvatada. See asjaolu, et õpetajate-töötatöölise reservarmee aasta-aastalt kasvas, võimaldaski kodanlusele «leivakannikat» kasutada selleks, et muuta õpetaja oma poliitika tööriistaks. «Rahva hinge ja vaimu mürgitamine pimedā marurahvusluse, Nõukogude Liidu põlgamise ja töörahvavaenulikkusega käis täie hooga. Seda vaenulikkust sisendati noortesse ja vanadesse küll koolis, küll kirikus.»²⁸

Nende eesmärkide praktiliseks teostajaks oli muudetud õpetaja. Võimumehed ei unustanud seejuures meelde tuletamast, et «teie saate palka ja peate teadma, mis on teie kohus.»²⁹ Õpetaja oli sunnitud seda oma «kohust» alatasa meeles pidama, kui ta tahtis oma töökohal püsida. Ja ehkki Eesti õpetajate kutsealane ettevalmistus oli selleaegsetele seaduslikele nõuetele vastav (1937/38. õppeaastal oli vaid 2,2% ja 1938/39. õppeaastal 2,4% algkooliõpetajaid ning 10,2% keskkooliõpetajaid kutseta³⁰), ei garanteerinud see õpetajaile tööd.

Kuna töökoha saamine oli seotud suurte raskustega, levisid niisugused inetud nähtused nagu tutvuse ja suguluse kasutamine, altkäemaksu andmine, lipitsemine ning mõjukatest perekondadest laste võimete kunstlik üleskiitmine koha kindlustamise huvides.³¹

Eriti teravaks muutus töö saamise probleem seoses majanduskriisiga 30-ndail aastail, millal selle kriisi «leevendamiseks» anti välja seadus, mis tööpuuduse vastu võitlemise ettekäändel keelas mõlema abielupoole töötamise riigiteenistuses. Seega riivas seadus eelkõige neid perekondi, kes elatusid palgast, jättes aga puudutamata hallparunite, kaupmeeste jne. abikaasad, kes tööd koolis eelistasid tööle koduses majapidamises.

Ainuüksi Tallinnas vabastati selle seaduse põhjal 96 õpetajat. Kuid sellegi seaduse praktilisel rakendamisel

²⁸ J. Lauristin, Esimene nõukogude aasta Eestis, Tallinn, 1946. lk. 22.

²⁹ Õpetajad töötava rahva ühisrindesse, «Rahva Hääle», 9. VII 1940, nr. 17.

EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 37, l. 8.

³⁰ «Eesti Statistika», 1939, nr. 217 (12) lk. 620, 641.

³¹ Koolielu vajab tuulutamist, «Rahva Hääle», 8. VII 1940, nr. 16;

Õpetajate päevamuresid, «Rahva Hääle», 10. VII 1940, nr. 18;

Koolist ja õpetajast, «Rahva Hääle», 29. VII 1940, nr. 37.

ei saadud läbi ilma onupojapoliitikata: osa haridusalal töötavate kõrgemate riigiametnike abikaasasid kuulutati «asendamatuteks» ja jäeti kohtadele edasi (näiteks Tallinna Linna II Algkooli juhataja I. Ollik, kelle mees oli riigi haridusnõunik, Harjuma koolinõuniku abikaasa A. Johanson,³² minister Hünersoni abikaasa³³ jt.).

Tööpuudust õpetajate seas süvendas veel asjaolu, et aasta-aastalt vähenes klassikomplektide arv ka algkoolides. Kroonilise tööpuuduse ja madala elatustaseme tõttu ei suutnud töölised oma lastele võimaldada isegi mitte 6-klassilist algharidust, mille sundus oli kodanlikus Eestis moepärast seadusega ette nähtud, aga mille täitmist materiaalselt millegagi ei kindlustatud. Seda asjaolu märkis näiteks noore õpetajana oma praktikaaruandes kirjanik Aadu Hint. Ta kirjutas: «Asjaolu, et mõned vanemad lapsed häameelega kooli saata ei taha, ei olene mitte koolist või õpetajaskonnast, vaid lastevanemate majanduslikust kitsikusest. Näiteks III kl. õpilase Ella M. emale on laste kooliskäimine nuhtluseks ja karistuseks. Nõutakse koolis lastelt puhtust ja korralikkust, kuid emal enesel pole sagedasti peale kaltsude midagi ümber ja iga seebikild maksab raha. Võidakse süüdistada Ella ema kõiges muus, ainult mitte laiskuses. Emal püüab laste eest hoolitseda, kuid väikesed palgad ja halvad tööolud ei võimalda muud kui virelemist. Oleks rumalus unistada Ella paremast edasijõudmisest koolis, parandamata Ella ema majanduslikku seisukorda.»³⁴

Niisugune masendav olukord oli töölisperekondades üldiseks nähtuseks.³⁵

1934. a. reaktsiooniline kooliseadus alandas koguni kohustusliku hariduspiiri 14. eluaastale senise 16. asemel, soodustades nii laste odava tööjõu kasutamist kapitalistide poolt. Sellise olukorra tulemusena peaaegu pool Eesti lastest ei lõpetanud algkoolikursust. Eesti NSV vastuvõtmisel NSV Liidu koosseisu ütles M. Jürna oma kõnes NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärgul 7. VIII 1940, et majan-

³² M. Esser, Eesti kodanluse reaktsiooniline hariduspoliitika ja töörahva võitlus demokraatliku kooli eest, Tallinn, 1962, lk. 46.

³³ A. Valsinerilt saadud andmeil.

³⁴ K. Leht, Lisandusi Aadu Hindi elu ja loomingu käsitlemiseks, «Nõukogude Kool», 1964, nr. 4, lk. 210.

³⁵ K. Martinson, Mis maksis kodanlikus Eestis töörahvale keskkariduse omandamine, «Nõukogude Kool», 1965, nr. 7, lk. 490—491.

duslike raskuste tõttu ei lõpetanud seni 47% Eesti lastest algkoolikursust.³⁶

Haridusministeeriumi arhiivi andmetes 1938/39. õppeaasta kohta on märgitud, et algkoolilõpetajaid oli sel aastal üleriigiliselt koguni ainult 51,4%.³⁷

Hulgaliselt lahkuti koolist juba alates III klassist. Seda kinnitavad võrdlusandmed õpilaste arvu kohta algkoolides kahel teineteisele järgnenud õppeaastal.³⁸

Klass	Õpilaste arv		Õpilaste arvu kahanemine
	1937/38. õ.-a.	1938/39. õ.-a.	
III	20 013		
IV	19 285	19 031	982
V	14 926	14 736	4549
VI		11 798	3128

Eriti suures ulatuses kahanes õpilaste arv üleminekul IV klassist V klassi. Suurelt osalt seletub see koolist lahkumisega peale IV klassi lõpetamist, osalt ka õpilaste siirdumisega progümnaasiumidesse. Progümnaasiumide I klassides jätkas õpinguid siiski vaid 1571 õpilast. Seega oli 2978 õpilast koolist lahkunud ja õpingud katkestanud. Väikese Eesti kohta oli see muidugi suur arv.

Ka keskkooli lõpetas vaid 56—58% keskkoolidesse astu-
nuist.³⁹

Kuigi tööta õpetajate reservarmee võimaldas vakantsete kohtade täitmisel teha suurt valikut, ei olnud kaugeitki kõik õpetajad nõus kodanluse kannupoisi osa etendamata. Näiteks A. Habermann, L. Hallop, R. Ruus, A. Valsiner jpt. Põhjus seisneb siin asjaolus, et imperialismiperioodile on omane nähtus, et koos töölikklassiga astub kodanluse vastu välja ka progressiivne intelligents, kes tunnetab oma palgaorjuslikku sõltuvust kodanlusest. Kahtlemata omas seejuures mõju ka õpetajate — eriti algkooliõpetajate sotsiaalne päritolu.

³⁶ «Rahva Häääl», 8. VIII 1940, nr. 47.

³⁷ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 593, l. 26.

A. Lepp, Alg- ja keskkoolid ning gümnaasiumid 1938/39. õppeaastal, «Eesti Statistika», 1939, nr. 217 (12), lk. 615—641.

³⁸ «Eesti Statistika», 1939, nr. 217 (12), lk. 615.

³⁹ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 593, l. 28.

Kodanluse leeriski oldi sunnitud hirmuga märkama, et õpetajate meelsuses on toimunud kallak vasemale. See ilmneb kas või 1. aprillil 1933 «Päevalehes» avaldatud artiklist, kus öeldakse: «Mitmel pool on märgata õpetajakonna teatud kallakut pahempoolsusesse... On siginenud apaatsust isamaalistesse küsimustesse suhtumises... Nõrdimus, kibedus, majandusliku kitsikuse tõttu kaldumine pahempoolsusesse...» Artikli autor esitab küsimuse: «Kas see tunnete kompleks ei mõjuta nende (s. o. õpetajate — E. T.) maailmavaadet ja töölaadi? ja kas see ei mõjuta laste kaudu meie riigi homset?»⁴⁰ Võime sellele vastata, et kahtlemata mõjutas!

Kodanlik ühiskond oma pahedega, ühelt poolt, ja võimsa idanaabri olemasolek, teiselt poolt, sundisid õpetajaid paratamatult võrdlema olukorda mõlemal maal. Nõukogude Liidus kindlustas konstitutsioon õpetajaile, nagu kõigile teistelegi töötajatele, seadusliku õiguse tööle, haridusele jne. Vastupidiselt haritlaste «üleproduktioonile» kodanlikus Eestis kindlustas Nõukogude riiklik plaanipärane rahvamajandus töö kõigile haritlastele. Kõiki neid asjaolusid arvestades tulid õpetajad järeldusele, et viletsa elu, töötaoleku põhjus peitub ühiskondlik-poliitilises korras. Nõukogude Liidu koolikorraldus, mis lähtus rahva huvidest, võitis kodanlikust vastupropagandast hoolimata Eesti õpetajate lugupidamise ja suunas eesrindlikumaid neist otsima teid hariduselu ummiku lahendamiseks Eestis. See osa õpetajaist jõudis järeldusele, et õigluse saavutamiseks tuleb koos töölikklassiga alustada revolutsioonilist võitlust, mida juhtis Eestimaa Kommunistlik Partei.

Nii näiteks valis võitluse tee August Riismann, kes kuni 1921. aastani, mil ta siirdus põranda alla, oli Harjumaal Õpetajate Liidu esimees ja Eesti Õpetajate Liidu juhatuse liige. Kuni arreteerimiseni 1926. a. oli ta EKP Tallinna Linna ja Harjumaal organisaator ning EKP KK liige. 20. aprillil 1926 õnnestus kodanlusel nuhkide abil A. Riismann tabada. Lavastati sõjakohus ja selle otsusel lasti A. Riismann ööl vastu 23. aprilli 1926 maha.⁴¹

⁴⁰ Maaharitlaste proletariseerimine, «Päevaleht», 1. IV 1933, nr. 90.

⁴¹ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloo kohta, II osa, Tallinn, 1963, lk. 130, 140.

A. Liebman, Üks paljudest — August Riismann, «Rahva Hääle», 27. II 1965, nr. 48.

Võitluse tee valisid ka õpetajad Voldemar Telling, Anton Vaarandi,⁴² Erich Tarkpea⁴³ jt., kes oma veendumuste ja revolutsioonilise tegevuse eest palju aastaid vanglas vaevlesid, kuid keda kodanlusel ei läinud korda murda.

Eesti õpetajatele on tunnustuseks ka see, et võimekamad nende seast pidasid oma kohustuseks muuta töölistele emakeeles kättesaadavaks marksismi-leninismi klassikute tähtsamad teosed. Nii näiteks tõlkis K. Marxi «Kapitali» ja rea teisi marksismi-leninismi klassikute teoseid eesti keelde tuntud pedagoog ja ühiskonnategelane Nigol Andresen. Selle eest aga pidi tõlkija kodanluse päevil pikki aastaid tööta olema.

Üldse ei olnud ükski pedagoog, keda kodanlikud võimumehed kahtlustasid sidemeis töölistega või huvis marksismi ja tööliikumise vastu, garanteeritud rahuliku töötamise võimalustega. Eesrindliku mõttelaadiga õpetajate kindlustust homse päeva ees kodanlikus Eestis märkis Eesti NSV Ülemnõukogu II istungjärgul Läänemaa koolide inspektor, rahvasaadik Ruut Ruus: «Õpetaja oli kodanlikus Eestis ebakindlaima positsiooniga isik, kes saades viletsat palka, olles võimalusteta korralikult jälgida intelligentsi mõtte arengut, oli alatiseks ründeobjekti tagurluse kantsile.»⁴⁴

Niisugustes tingimustes tuli töötada ja tööd otsida õpetajail kodanlikus Eestis. Seetõttu kujunes eesrindlikust Eesti õpetajaskonnast töölikklassile loomupärane liitlane, kes Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel astus 1940. aasta ajaloolistel päevadel julgesti välja kodanliku korra vastu ja andis peale revolutsiooni võitu kogu oma jõu sotsialismile ülemineku kindlustamiseks.

---

⁴² M. Esser, Eesti kodanluse reaktsiooniline hariduspoliitika ja tööraha võitlus demokraatliku kooli eest, Tallinn, 1962, lk. 49.

⁴³ Paide valimisringkonna nr. 710 saadikukandidaat, «Rahva Hääli» 6. I 1941, nr. 4.

⁴⁴ «Rahva Hääli», 12. IV 1941, nr. 87.

II peatükk

REVOLUTSIONILISED ÜBERKORRALDUSED RAHVAHARIDUSE SÜSTEEMIS EESTIS 1940/41. ÖPPEAASTAL

1939/40. aastal kujunes Eestis välja revolutsiooniline situatsioon, mis kasvas üle proletaarseks revolutsiooniks.

21. juunil 1940 kukutas eesti tööliklass liidus talurahvaga Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel kodanluse võimu. Moodustati rahvavalitsus, mis täitis proletariaadi diktatuuri funktsioone ja valmistas ette nõukogude võimu taaskehtestamist Eestis 21. juulil 1940.

Otsekohe pärast revolutsiooni võitu alustas töörahva riik EKP juhtimisel ümberkorraldusi kõigil elualadel. Üheaegselt riigivalitsemise reorganiseerimise, majanduslike ümberkorralduste ja klassivaenlaste vastu peetava võitlusega algas ka rahvahariduse süsteemi põhjalik reorganiseerimine. Ümberkorraldused rahvahariduse alal polnud aga eesmärgiks omaette, vaid vahend selleks, et poliitilise ja majandusliku revolutsiooni kõrval teostada Eestis kultuurirevolutsioon — murranguline pööre inimeste teadvuses.

Kultuurirevolutsioon on sotsialistliku revolutsiooni lahutamatu koostisosa. Tema teostamine on raske, komplitseeritud ja pikaajaline protsess. Kultuurirevolutsiooni ülesanneteks on kultuuri demokratiseerimine, põhiliste vastuolude kaotamine linna ja maa vahel; uue, tööliklassist ja töötavast talurahvast võrsunud intelligentsi kujundamine, vormilt rahvusliku, sisult sotsialistliku kultuuri loomine ja, mis peaasi, sotsialismi teele asunud inimestes materialistliku maailmavaate ning uue moraalse palge kujundamine.

Igal rahval, kes on asunud sotsialistliku revolutsiooni teele, on erinevad tingimused kultuurirevolutsiooni läbiviimiseks. Eestis näiteks polnud vaja kultuurirevolutsiooni alustada kirjaoskuse õpetamisest niisuguses ulatuses, nagu see aset leidis Vene NFSV-s pärast Suure Sotsialist-

liku Oktoobrirevolutsiooni võitu. Kuid siiski polnud kultuurirevolutsiooni teostamine Eestis sugugi lihtsam. Koos kodanliku kultuuriga oli Eestis inimeste teadvusse sihipäraselt sisendatud kodanlikku moraali, religiooni jne. Kodanliku ideoloogia väljajuurimine, tema reaktsioonilise olemuse paljastamine ja purustamine on keerukas ülesanne, mida tuleb lahendada teravas klassivõitluses. Uute tõekspidamiste kujundamisel põrgatakse pidevalt kokku kodanlike arusaamade, tavade, kommete ja moraalinormidega.

Teisest küljest oli eesti rahval sotsialistliku revolutsiooni teostamisel eeliseks see asjaolu, et võidi kasutada vanemate vennasvabariikide kogemusi, V. I. Lenini õpetusi ja partei programmdokumente. Viimased neist olid kohalike iseärasuste arvestamise korral suurepäraseks juhisteks, kuidas kõige efektiivsemalt teostada üleminek kapitalismilt sotsialismile kõigil elualadel — ka rahvahariduse valdkonnas.

Kapitalismilt sotsialismile üleminekul vajalikke ümberkorraldusi rahvahariduse alal käsitletakse VK(b)P VIII kongressi materjalides. V. I. Lenini poolt väljatöötatud partei programmi projektis märgitakse, et proletariaadi diktatuuri perioodil on vaja kool kodanluse klassivõimu tööriistast muuta kodanliku korra lammutamise ja klassideta ühiskonna ülesehitamise tööriistaks. Kommunismi lõplikuks ülesehitamiseks peab aga kool üles kasvatama uue põlvkonna, kes selle grandioosse ülesande lahendamiseks on vajalikult ette valmistatud. Selleks on kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodil vaja rahvahariduse alal teostada rida põhilisi ümberkorraldusi: kehtestada tasuta ja kohustuslik haridus, parandada õpilaste majanduslikku olukorda, tõhustada õpetajaskonna seas teostatavat agitatsiooni- ja propagandatööd, ette valmistada uut, kommunistlike tõekspidamistega pedagoogide kaadrit, kaasa tõmmata töötavat rahvast osavõtule haridustööst jne.¹

V. I. Lenin rõhutas eriti kooli kui proletariaadi diktatuuri tööriista osa, tema järjest kasvavat osatähtsust ideoloogilise selgitustöö alal rahvahulkades. V. I. Lenin andis juhendi ka selle kohta, kuidas suhtuda kapitalistlikust ühiskonnast sotsialistlikku ühiskonda ületulnud õpetajas-

---

¹ V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 91—92.

konnasse. V. I. Lenin pidas vajalikuks tõmmata õpetajakonna paremik kaasa sotsialismi ehitamisele, sest tema arvates oli õpetajaskond selleks jõuks, kes on suuteline võitlema veel massides esinevate kodanlike eelarvamuste vastu.² Artiklis «Hariduse Rahvakomissariaadi tööst» juhtis V. I. Lenin tähelepanu sellele, et pole palju neid pedagooge, kellele nõukogude võim esialgu tugineda võiks. Kuid neid siiski on, tuleb neid otsida, üles leida, arvele võtta ja vastavalt nende võimetele ka juhtivale tööle rakendada. Nendega koos tuleb uurida nõukoguliku ülesehitustöö praktilisi kogemusi. Ilma nendega konsulteerimata pole otstarbekas astuda ainsatki põhimõttelist sammu koolikorralduse alal. Kogu see töö peab loomulikult toimuma partei juhtimisel ja suunamisel.³

Lenini õpetustest juhendusid ka Eestimaa Kommunistlik Partei ja Eesti proletaarne valitsus, kes otsekohe pärast ajaloolisi sündmusi 1940. aasta juunis asusid rahvaharidust kiires tempos ümber korraldama. Joh. Varese poolt juhitud valitsus⁴ suutis mõndagi ära teha. Hoogsalt teostati reforme pärast nõukogude võimu taaskehtestamist ja uue, konstitutsiooni alusel moodustatud valitsuse loomist.⁵

Tööraha valitsus pidas vajalikuks kindlustada kõigile noortele alghariduse saamine, tagades seda ka materiaalselt. Enneolematus ulatuses avardati õppimisvõimalusi keskkoolides, revideeriti põhjalikult õppekavasid; uuendati hariduselu juhtivat kaadrit, kaotati erakoolid, suleti reaktsioonilised fašistlikud noorsoo-organisatsioonid ja saadeti laiali reaktsiooniline õpetajate kutseorganisatsioon Õpetajate Koda, mille asemele loodi Hariduse- ja Kunsti-töölise Ametiühing. Eelloetletud ülesannete teostamiseks astusid Eestimaa Kommunistlik Partei ja Eesti NSV valitsus rea praktilisi samme. Valitsus sai õpetajatelt suurel hulgal kollektiivseid ja individuaalseid kirju, milledes nõuti Isamaaliidu ja Kaitseliidu laialisaatmise kõrval ka

² V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 337.

³ V. I. Lenin, Teosed, 32. kd., lk. 102—103.

⁴ Joh. Varese valitsus moodustati 21. VI 1940 ja selles täitis haridusministri ülesandeid progressiivne kirjanik Joh. Semper.

⁵ Nõukogude võimu taastamise kuulutas välja Riigivolikogu II koosseis 21. VII 1940. Uus Konstitutsioon võeti vastu 25. VIII 1940. Selle alusel moodustati Hariduse Rahvakomissariaat ning esimeseks Eesti NSV hariduse rahvakomissariiks nimetati Nigol Andresen.

kodanliku riigi initsiatiivil loodud Õpetajate Koja likvideerimist.⁶

X 13. juulil 1940 avaldatigi dekreet, millega samast päevast alates lõpetati Õpetajate Koja tegevus, kusjuures selle varad ja lepingulised kohustused anti üle Haridusministeeriumile.⁷ Õpetajate huvide kaitsmine, samuti täienduskursuste korraldamine tehti ülesandeks Eesti Õpetajate Liidule.⁸

Eesti Õpetajate Liit oli kodanlusaegseist õpetajate kutseorganisatsioonidest oma liikmete arvult üks suuremaid ja meelsuselt progressiivsemaid. Pärast juunipööret võttis see õpetajate organisatsioon kindlalt kursi koostööle rahvavalitsusega. Nii oli Eesti Õpetajate Liit üks neist 22-st demokraatlikust organisatsioonist, kes astusid Riigivolikogu uue koosseisu valimiste eel Eestimaa Kommunistliku Partei initsiatiivil loodud bloki Eesti Tööraha Liit liikmeks. Eesti Õpetajate Liit esitas omalt poolt kandidaate Riigivolikogusse ja kutsus oma liikmeid üles valimistel 14.—15. juulil 1940 üksmeelselt hääletama Eesti Tööraha Liidu kandidaatide poolt.⁹

Riigivolikogu II koosseisu valimistel kandideeriski rida eesrindlikke pedagooge, nagu N. Andresen, R. Ruus, L. Hallop jt.¹⁰ Pedagoogide protsent uues rahvaesinduses oli enneolematult suur. Riigivolikogu II koosseisu 80-st deputaadist oli pedagooge 12, s. o. 15%.¹¹

9. VII 1940 võttis Eesti Õpetajate Liidu juhatus vastu sisuliselt väga tähtsa otsuse: realiseerida viimase, s. o.

---

⁶ Meie tagurlikust hariduspoliitikast ja uuest ajajärgust, «Rahva Hääl», 8. VII 1940, nr. 16.

Osavõtjaterohke õpetajate päev Tartus. Nõuti pealesunnitult Õpetajate Koja likvideerimist, «Rahva Hääl», 10. VII 1940, nr. 18. jt.

⁷ Anti Õpetajate Koja sulgemise dekreet, «Õpetajate Leht», 19. VII 1940, nr. 29.

⁸ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 26, l. 17—18.

⁹ Eesti Õpetajate Liidu üleskutse oma liikmeile, «Kasvatus» 1940, nr. 6/7, lk. 321.

¹⁰ 1940. a. valiti Riigivolikogu II koosseisu deputaatideks järgmised pedagoogid: N. Andresen, R. Ruus, R. Liiv, L. Hallop, V. Telling, N. Sõštšikov, A. Janson, E. Tarkpea, G. Roovik, A. Hint, P. Rummo ja J. Uustalu.

¹¹ Riigivolikogu II koosseis. Riigivolikogu väljaanne, 1940, stenograafilised materjalid.

«Päevaleht», 17. VII 1940, nr. 189.

1933. aastal toimunud õpetajate üldkongressi otsus ja astuda Ametiühingute Kesknõukogu liikmeks.¹²

Oma liikmete nimel pöördus Eesti Õpetajate Liit ka teiste õpetajate liitude ja ühingute poole üleskutsega ametiühingutesse koondumiseks. Läbirääkimised, mis selles küsimuses eri õpetajate liitude vahel toimusid, olid edukad ja nende tulemusena loodi oktoobrikuus 1940 Eesti NSV Hariduse- ja Kunsttöölise Ametiühing (HKTAÜ).¹³

Hariduse- ja Kunsttöölise Ametiühing kujunes kiiresti organisatsiooniks, mis hõlmas õpetajate laiu hulki. Selle kaudu teostasid Eestimaa Kommunistlik Partei ja vabariigi valitsus õpetajate hulgas ulatuslikku selgitustööd sotsialistliku ühiskonna olemusest ja eesmärkidest ning tõmbasid agaramaid õpetajaid kaasa aktiivsele selgitustööle niihästi õpetajaskonna kui ka elanikkonna seas.

Koolikohustuse kestust pikendati 7. juulil 1940 seniselt 14. eluaastalt 15. eluaastani või algkooli lõpetamiseni. Õpilased, kes said 15 aastat vanaks õppeaasta kestel, pidid koolis käima õppeaasta lõpuni.¹⁴

Koolikohustuse kestuse pikendamine aasta võrra läks riigile maksma umbes 75 000 krooni¹⁵ ainuüksi õpetajate palkade näol, millele lisandusid veel kulutused täiendavate klassikomplektide ülalpidamiseks jne.¹⁶

Koolikohustuse pikendamisest üksi oli vähe selleks, et kõigile lastele garanteerida vajalikku haridusmiinimumi. Puudustkannatavaid perekondi oli vaja kindlustada materiaalselt, see tagas laste koolisaatmise. Koolikohustuse kindlustamiseks abistas Eesti NSV Hariduse Rahvakomisariaat 1940/41. õppeaasta I poolel puudustkannatavaid perekondi 152 250 krooni ulatuses. Peale selle anti kesk-koolides õppivatele noortele toetust 72 600 krooni ulatuses.¹⁷

Kodanlik riik oli aasta-aastalt vähendanud kehvemate

¹² «Kasvatus», 1940, nr. 6/7, lk. 320.

«Eesti Õpetajate Liit Ametiühingute Kesknõukogu liikmeks, «Rahva Hääl», 11. VII 1940, nr. 19.

¹³ Õppejõudude organiseerimisest, «Nõukogude Õpetaja», 25. X 1940, nr. 1.

¹⁴ Dekreet koolikohustuse kohta, «Kasvatus», 1940, nr. 6/7, lk. 316.

¹⁵ Kroonid olid Eesti NSV-s käibel paralleelselt rublaga alates 25. novembrist 1940 vahekorras 1 kr. = 1,25 rbl.

¹⁶ «Rahva Hääl», 9. VII 1940, nr. 17.

¹⁷ Toetust kehvemaile õpilasile, «Nõukogude Õpetaja», 15. XI 1940, nr. 4.

õpilaste toetussummasid. Kui 1936/37. õppeaastal oli selleks otstarbeks üldse ette nähtud 150 000 krooni (sellest 144 000 krooni algkooliõpilastele), siis järgmisel õppeaastal oli toetussumma veel vaid 100 000 krooni ja kahel viimasel kodanluse võimu aegsel õppeaastal à 70 000 krooni (sellest 64 000 krooni algkooliõpilastele).¹⁸

Paralleelselt rahalise abiga puudustkannatavatele perekondadele toitlustati nende kooliskäivaid lapsi tasuta koolide kaudu, jagati neile toidupakke jne. Üldse oli puudustkannatavaid õpilasi seisuga 31. detsember 1940 arvel 1557.¹⁹

Puudustkannatavatele perekondadele osutatud abi suurus muutub ilmsemaks, kui võrrelda seda kodanlusaegse abiga üksikutes maakondades. Tartumaal näiteks anti kogu 1939/40. õppeaasta kestel õpilastele toetuseks ainult 70 krooni, 1940/41. õppeaasta I poolel aga 4050 rubla.²⁰ Valgamaal, Tõrva Keskkoolis anti 1939/40. õppeaastal toetust 6 õpilasele, 1940/41. õppeaastal aga 37 õpilasele.²¹ Viljandimaal jagati 1940/41. õppeaasta I poolel abiraha koolikohustuse täitmiseks 8756 rubla ulatuses.²²

Uue valitsuse eesmärgiks oli võimaldada keskharidust kõigile noortele, eriti töölisnoortele. Kodanluse võimu päevil oli seoses haritlaste «üleproduktsooniiga» aasta-aastalt piiratud keskkoolide arvu ja neisse vastuvõetavate õpilaste kontingenti. Seepärast jäi keskkoolis õppida soovi- jaist igal aastal ukse taha hulgaliselt ka neid noori, kes sisseastumiseksamid olid edukalt sooritanud — lihtsalt kohtade puudumise tõttu. Näiteks 1938/39. õppeaastal jäi 4917-st keskkooli astuda soovijast ukse taha 1865 noort.²³ Niisugune olukord ei tohtinud enam korduda. Liiatigi oli 1940/41. õppeaastal paljudele töölis perekondadele, kes varem olid majandusliku kitsikuse tõttu loobunud mõttest oma lapsi keskkooli saata, avanenud tööga kindlustatuse tõttu reaalne võimalus lapsi koolitada.

1940. a. kevädiste sisseastumiseksamite alusel oli samuti keskkoolidesse vastu võetud osa soovijaist. Sügisel

¹⁸ ORRKA, fond 1108, nim. 4, s.-ü. 1408, l. 151.

¹⁹ EKPA, fond 1, nim. 1, s.-ü. 24, l.-d. 182—183.

²⁰ EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 28, l. 72.

²¹ EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 31, l. 83.

²² EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 34, l. 46.

²³ Rahvasaadik R. Ruusi kõne Eesti NSV Ülemnõukogu II istungjärgul 8. IV 1941, «Nõukogude Kool», 1941, nr. 5, lk. 333.

aga avati keskkoolide juures täiendavad paralleelklassid — mõne juures koguni 3—4 esimest klassi. Nii näiteks avati Tallinna 1., 2. ja 3. Keskkoolis neli, Tartu 1. ja 2. Keskkoolis kolm esimest klassi. Ometi ei suudetud kõiki keskkooli astuda soovijaid ka sel teel rahuldada. Nii avaldas soovi õppima hakata Tartu 1. Keskkoolis 199 noort. vastu võeti 99, Tartu 2. Keskkooli võeti 228-st soovijast vastu 93 jne.²⁴ Seega oli keskkoolis õppida soovijaid märksa rohkem, kui neid oli võimalik vastu võtta. Töölisperekondadest pärinevate noorte tungi hariduse järele, millest neid seni kunstlikult eemal oli hoitud, rõhutas oma kõnes 4. oktoobril 1940 J. Tombi nimelises klubis ka hariduse rahvakomissar N. Andresen. Ta ütles: «Revolutsiooniline liikumine pani tänavuaasta kõigepealt inimeste ajud liikuma. Selle esimeseks tulemuseks oli, et püüti lastele rohkem haridust võimaldada kui seni. Läänudaastased algkooli lõpetajad tungisid tänavu massiliselt keskkooli, ja oli normaalne see vastutulek, et avati massiliselt seitsmendaid klasse üle kogu maa.»²⁵

4) X Kuna keskkoolide esimesed klassid ei suutnud kõiki õpiahimulisi vastu võtta, leiti lahendus sel teel, et suuremate algkoolide juures üle kogu vabariigi avati täiendavad seitsmendad klassid. Näiteks Tartumaal avati seitsmendad klassid Aakre, Ahja, Alatskivi, Elva, Jõgeva, Kambja, Maarja-Magdaleena, Mustvee, Otepää, Puhja, Puurmani, Saare ja Sadala algkoolides, Järvamaal — Ambla, Koeru, Laupa ja Türi algkoolides. Üldse avati seitsmendaid klasse 80 algkooli juures. Suurimaks kujunes seitsmendate klasside arv Tartumaal, kus neid oli 13; järgnesid Virumaa, Võrumaa, Viljandimaa ja Saaremaa 9 kooliga, Põlva 7, Pärnumaa 6, Läänemaa 5, Järvamaa, Harjumaa ja Valgamaa 4 kooliga ning ühe algkooli juures Tartu linnas avati samuti seitsmes klass.²⁶

²⁴ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 79, l-d. 9, 11, 13, 48, 50.

²⁵ ORRKA, fond R-1, nim. 1, s.-ü. 657, l. 22.

²⁶ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 79, l. 125—283.

«Nõukogude Koolis», 1957, nr. 9, lk. 524 märgib L. Hallop artiklis «Rahvahariduse edusammud nõukogude võimu ajal», et 1940/41. õppeaastal avati üldse 224 uut klassikomplekti, sealhulgas 88 seitsmendat klassi algkoolide juures. Muud allikad märgivad kõik 80 seitsmenda klassi avamisest algkoolide juures (näiteks J. Lauristin oma aruandes Eesti NSV Ülemnõukogu II istungjärgul — vt. «Nõukogude Kool» 1941, nr. 5, lk. 325; EK(b)P IV kongressi aruanne — EKPA, fond 1, nim. 1, s.-ü. 117, l. 9. jt.). Teoses «Eesti NSV ajalugu» (Tallinn, 1957)

Alates 1941/42. õppeaastast kavandasid EK(b)P ja Eesti NSV valitsus ülemineku üldisele seitsmeaastasele koolikohustusele. Sellega ühenduses oli planeeritud keskkoolide ja 7-klassiliste koolide arvu järsk suurendamine, mille Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu kinnitas 20. mail 1941. Nimelt pidi 1941/42. õppeaastal tööle hakkama 472 7-klassilist kooli ja 54 keskkooli.²⁷ Selleks valmistuti hoolikalt ette. Enne uue õppeaasta algust pidid valmima kokku 39 uue kooli hooned, neist 20 maal.²⁸

Keskkoolide arvu suurendamisega ja üldisele 7-aastasele koolikohustusele üleminekuga oleks võimalik olnud rahuldada kõigi töölisnoorte ammust soovi haridust saada. Õppimine keskkoolides oli muutunud kättesaadavaks töötava rahva lastele eriti seepärast, et alates 1940/41. õppeaastast kaotati õppemaks.²⁹ Erandi moodustasid nendest perekondadest lapsed, kelle vanemad ei elatunud tööst saadavast tasust. Neile õpilastele määrati õppemaksu suuruseks Tallinna keskkoolides VIII—XII klassini 140—180 krooni, ülejäänud linnades ja maal 100—140 krooni aastas. Sellekohane määrus avaldati 15. oktoobril 1940.³⁰

Töölisperekondadest pärit andekatele lastele, kelle vanemad ei suutnud oma laste õpinguid majanduslikult kindlustada, oli ka keskkoolides ette nähtud stipendiumide maksmine.³¹

Olulisteks uuendusteks olid ka erakoolide likvideerimine ja tagurlike fašistlike noorsoo-organisatsioonide laialisaatmine. Erakoolide hooned ja õppevahendid läksid täiendavalt avatud riiklike koolide valdusse. Senised erakoolide õpetajad leidsid tööd üldhariduslikes keskkoolides ja kesk-eriõppeasutustes.

---

märgitakse lk. 531 kokku 111 klassikomplekti avamist keskkoolide ja 7-aastaste koolide juures. Kogumikus «1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis» märgitakse dokumendis nr. 303 lk. 375—376, et 1940/41. õppeaastal avati algkoolides 125 ja üldhariduslikes keskkoolides koos täienduskooli klassidega 127 klassikomplekti — seega kokku 252 uut klassikomplekti.

²⁷ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 857, l. 40.

²⁸ J. Lauristini kõne Eesti NSV Ülemnõukogu II istungjärgul, «Nõukogude Kool», 1941, nr. 5, lk. 326.

²⁹ «Eesti NSV Teataja», 1940, nr. 14, art. 137.

³⁰ «Eesti NSV Teataja», 1940, nr. 27, art. 311.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 2, l. 372.

³¹ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 2, l. 312.

Ühenduses erakoolide likvideerimisega lahendati ka Tallinna Õpetajate Seminari ja Pedagoogiumi ruumide küsimus. Seni olid nad tegutsenud väga viletsates oludes Vene tänav 40. Nüüd anti Tallinna Õpetajate Seminari ja Pedagoogiumi käsutusse uus, kaasaegne koolihoone Narva mnt. 57. Selleski sammus — tulevastele kooliõpetajatele soodsate õppimistingimuste loomises — avaldus nõukogude võimu hoolitsus rahvahariduse edasise tõusu eest.

15. augusti 1940. a. seaduse alusel kaotati progümnaasiumid, reaalkoolid ja gümnaasiumid. Nende asemel alustasid tööd algkooli VI klassile baseeruvad keskkoolid.³² Selle seadusandliku aktiga realiseeriti demokraatliku üldise ammune nõue: taastada ühtluskool.

Üheaegselt organisatsiooniliste ümberkorraldustega reorganiseeriti ka õppetöö sisuliselt. Aluseks olid seejuures nn. üleminekuõppeplaanid ja -programmid.

Õppeplaanidest jäeti välja usuõpetus, samuti kodanikuõpetus. Õppeplaanid tuli juurde rida uusi aineid, näiteks NSV Liidu ajalugu, NSV Liidu geograafia ja majandusgeograafia, NSV Liidu Konstitutsioon ja vene keel. Muudeti ka mõningate õppeainete osatähtsust õppeplaanis. Vähendati võõrkeelte ja laulutundide arvu, suurendati aga reaalainete oma.

Nii näiteks oli õppeplaanis tunde I—XII klassini:³³

	1939/40. õ.-a.	1940/41. õ.-a.
matemaatikas	47	57
loodusõpetuses	14	23
füüsikas	10	16
keemias	3	8

Õppeprogrammides nõuti rea õppeainete, eriti ajaloo ja looduse õpetamise ümberkorraldamist uutel metodoloogilistel alustel.

³² «Riigi Teataja», 1940, nr. 103, art. 1026.

³³ «Riigi Teataja», 1937, nr. 54, art. 497.

«Eesti NSV Teataja», 1940, nr. 3, art. 26.

Kodanlikus Eestis ei kehtinud ühtluskooli põhimõte. 1939/40. õppeaastal näitena toodud õppeplaan kehtis humanitaarharus. Reaalharus oli kodanliku Eesti gümnaasiumi 1939/40. õppeaasta õppeplaanis matemaatikat vastavalt koolitüübile 47, 51 või 56 nädalatundi, loodusõpetust vastavalt 14, 18 või 19 tundi, füüsikat 10 või 14 ja keemiat 3 või 4 tundi.

Trükist ilmusid uued, nõukogulikud õpikud.

Kõiki neid ulatuslikke ümberkorraldusi polnud võimalik teostada ilma hariduselu juhtivat kaadrit uuendamata, alates Haridusministeeriumist ja lõpetades koolidega. Uute hariduselu juhtidena tulid kõne alla eelkõige kodanliku korra ajal oma progressiivsete vaadete poolest tuntuks saanud pedagoogid, sest vahetult pärast juunisündmuse oli Eestimaa Kommunistliku Partei liikmeid õpetajate hulgas veel vähe, kuigi nende arv pidevalt kasvas just eelnimetatud progressiivselt meelestatud õpetajate arvel.³⁴ Nii määrati juba 6. juulil 1940 uue haridusministri J. Semperi abiks senine Tallinna Õpetajate Seminari inspektori kt. Aleksander Valsiner.³⁵ Koolide inspektoritena kutsuti Hariduse Rahvakomissariaati tööle Karl Praakli, Alice Haberman ja Olev Madivere.³⁶ 1941. aasta alguses määrati Hariduse Rahvakomissariaadi Alg- ja Keskkoolide Valitsuse juhatajaks kommunist Johannes Seilenthal, senine Virumaa haridusosakonna juhataja,³⁷ kel olid head

---

³⁴ Nii näiteks astus EKP liikmeks juba augustikuus 1940 ühe esimese pedagoogina Tallinna 8. Algkooli (praegune 22. Keskkool) õpetaja Amanda Hiljandi. Paralleelselt pedagoogilise tööga aga tuli tal asuda ka EKP Tallinna Linnakomitee instruktori ülesandeid täitma. Tema mälestuse järgi oli Tallinna õpetajate seas väga palju aktiivseid nõukogude võimu toetajaid (8. Algkooli õppealajuhataja A. Lints, õpetajad L. Parikas, Leida ja Maanu Saari, Linda ja Jüri Kipper, Linda Vihalem jt.), kuid EKP liikmeiks olid 1940/41. õppeaasta alguseks astunud veel vähesed. Needki olid seejärel enamikus suunatud tööle partei- ja nõukogude organitesse või Hariduse Rahvakomissariaati.

1940/41. õppeaastal Järvamaa haridusosakonna juhatajana töötanud Juhan Taimsoo andmeil, kes ise astus Kommunistliku Partei liikmeks 1940. a. sügisel, võeti samal ajal Kommunistliku Partei liikmeks vastu Lehtmetsa-Risti Algkooli õpetajad Rudolf ning Miralda Prääts. Rudolf Prääts töötas 1940/41. õppeaastal Järvamaa haridusosakonna inspektorina, Miralda Prääts EKP Järvamaa Komitee agitatsiooni- ja propagandaosakonna juhatajana.

Analoogiline oli olukord ka teistes maakondades.

Palju oli õpetajate seas aktiivseid partei poliitika toetajaid, kelle arvel parteiliikmete read oleksid lähematel aastatel kahtlemata täienenud, kui mitte Suur Isamaasõda poleks katkestanud rahulikku sotsialistlikku ülesehitustööd. Seepärast astusid paljud õpetajad partei liikmeks Nõukogude armees või NSV Liidu tagalas. Okupeeritud Eestis aga kaotasid paljud 1940/41. õppeaastal aktiivselt töötanud pedagoogid okupantide käe läbi elu.

³⁵ «Kasvatus», 1940, nr. 6/7, lk. 312.

³⁶ Uusi inspektoreid Hariduse Rahvakomissariaadi juurde, «Nõukogude Opetaja», 15. XI 1940, nr. 4.

³⁷ A. Valsinerilt saadud andmeil.

organisatoorsed võimed ja eeldused õppe-kasvatustöö juhtimiseks vajalikul ideoloogilisel tasemel.

Kaadrit uuendati ka linnade ja maakondade koolivalit-sustes. Koolivalitsuste juhatajateks määrati: Tallinnas — Tiit Maran, Tartus — Helene Mugasto-Johani, Narvas — Apolloni Tšernov, Pärnus — Lydia Tarkpea, Harjumaal — Villem Uustalu, Järvamaal — Juhan Taimsoo, Virumaal — Johannes Seilenthal, Tartumaal — Mihhail Sõštšikov, Pärnumaal — Hilde Denissov, Võrumaal — Erika Siilivask, Petserimaal — Praskeva Kolk, Saaremaal — Ain Saaret, Läänemaal — Jüri Uustalu, Viljandimaal — Vladimir Laantee ja Valgamaal — Luise Kapsta.³⁸

Koolides tuli samuti suur osa direktoritest, juhatajatest ja osa õpetajatestki uutega asendada. Nii määrati kooli-direktoriteks: Tallinna 1. Keskkoolis — Vassili Peet, Tal-linna 3. Keskkoolis — Alice Haberman (tema üleviimise järel Hariduse Rahvakomissariaati vaneminspektoriks — Linda Vihalem), Tallinna 5. Keskkoolis Erika Vihman; Tartu 1. Keskkoolis — Jaan Konks, Tartu 3. Keskkoolis — Alma Selge, Tartu 4. Keskkoolis — Johannes Valgma.

Õppetöö organisatsioonilise ja sisulise ümberkorralda-mise tulemused olenevad eelkõige õpetajaist, kes neid praktikas ellu viivad. Juba oma kirjas Capri Parteikooli õpilastele 1909. a. juhtis V. I. Lenin tähelepanu asjaolule, et koolitöö ideelis-poliitilise suuna määrab «terveništi ja eranditult lektorite koošseis» ning «ei mingisu-gune kontroll, ei mingisugused programmid jne. pole abso-luutselt võimelised muutma seda õppetöö suunda, mille määrab lektorite koosseis. Ja ei kunagi ega kusagil maa-ilmas ükski endast lugupidav organisatsioon, ... *ei võta* endale vastutuse jagamist kooli eest, mille suund on juba ette määratud lektorite koosseisuga, kui see suund on vaenulik».³⁹

Pärast revolutsioonilisi sündmusi 1940. a. suvel jagunes Eesti õpetajaskond kolme leeri. Esimese, kõige arvukama, peamiselt algkooliõpetajaid hõlmava grupi moodustas see

---

³⁸ Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadluse alusel loodud linnade ja maakondade täitevkomiteede koosseisud, «Rahva Hääle», 20. I 1941, nr. 17.

Nende maakondade osas, kus haridusosakonna juhataja täitevko-mitee koosseisu ei kuulunud, abistasid autorit isikute kindlakstegemi-sel A. Valsiner ja H. Niinemäe.

³⁹ V. I. L e n i n, Teosed, 15. kd., lk. 433—434.

osa õpetajaskonnast, kes kõigiti toetas uue, revolutsioonilise valitsuse ümberkorraldusi rahvahariduse alal ja nende realiseerimisele kaasa aitas. Nendele õpetajatele võis nõukogude võim julgelt toetuda.

Teise grupi moodustas see osa õpetajaskonnast, kes toimunud revolutsiooniliste sündmuste sisu ei mõistnud, kuid kes kodanliku valitsuse sammudesse kriitiliselt suhtus ja oli tuntud oma demokraatliku hoiaku poolest. Nende õpetajate hulgas oli vaja teha püsivat ja sihikindlat selgitustööd, selleks et neist saaksid nõukogude võimu pooldajad. Nendesse eelnimetatud kahte gruppi kuuluvate pedagoogide edasine kasutamine õpetajatena oli tingimata tarvilik.

Kolmanda osa Eesti õpetajaskonnast moodustasid kapitalistliku režiimi veendunud pooldajad ja aktiivsed toetajad, ühtlasi nõukogude korra ja revolutsioonilise liikumise vastased. Nende väljaselgitamisele tuli asuda erilise hoolikusega, sest just see osa õpetajatest osutus töölisklassi ürituse kõige oelamateks vaenlasteks ning nende edasitötamine koolides võis ainult kahju tekitada. Nende vastu võitlemiseks avaldati 15. oktoobril 1940 Eesti NSV RKN määrus nr. 303 «Eesti NSV koolides Nõukogude-vastaste elementide vastu abinõude tarvitusele võtmise kohta». Määruses rõhutati vajadust eemaldada Nõukogude-vastased elemendid koolidest ja nõuti intensiivse selgitustöö teostamist nii koolinoorsoo kui ka õpetajate hulgas.⁴⁰

Osa õpetajate suhtes leiti võimaliku olevat lubada neil pärast ümberpaigutamist edasi töötada, andes neile sellega võimaluse oma seniseid poliitilisi tõekspidamisi revideerida. Taolisi pedagooge oli keskkoolides 41 ja algkoolides 243, seega kokku 284 õpetajat.⁴¹

Kodanlik maailmavaade oli keskkooliõpetajate seas rohkem juurdunud kui algkooliõpetajate hulgas. Agaraid kodanluse apoloogeete oli keskkooliõpetajate seas märgatavalt rohkem kui algkooliõpetajate hulgas.

⁴⁰ ORRKA, fond R-1, nim. 1, s.-ü. 15, l. 23.

⁴¹ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 80, l. 1.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 912, l. 9.

Ümberpaigutatute hulka on arvestatud ka need õpetajad, kes vahetasid töökohta omal soovil või perekondlikel põhjustel.

Vallandamisi teostati ainult äärmisel juhul ja nimelt siis, kui vastavates ametiasutustes ja ühiskondlikes organisatsioonides oldi veendunud, et õpetaja oli end kodanlusega koos tegutsedes niivõrd kompromiteerinud, et tema edasitöötamine nõukogude koolis oli võimatu. Need õpetajad, kellest loodeti, et nad, vaatamata oma varasemale kuulumisele Kaitseliitu või teistesse kodanlikesse organisatsioonidesse, ausalt nõukogude koolis tööle hakkavad ja aja jooksul ka ise ümber kasvavad, jäeti tööle kas endisele kohale või paigutati ümber. Kõikide õpetajate suhtes ei suudetud aga vajalikku selgust saada, sest kodanlikult meelestatud õpetajate väljaselgitamine nõudis aega ja suurt taktitunnet, selleks et nõukogude võimust mitte eemale peletada neid õpetajaid, kes seni olid «ausalt» kodanlikus koolis teeninud, kuid kelle ümberkasvatamiseks nõukogude õpetajaiks oli eeldusi kas nende sotsiaalse päritolu näol või sel teel, et nad isiklikult kogevad Nõukogude Eesti valitsuse tähelepanelikku suhtumist eesti rahvasse, õpetajaisse. Siin võis ainult aja jooksul vajalikku edu saavutada. Kutsega ja staažiga õpetajate mõtlematu eemaldamine pedagoogiliselt töölt oleks kasu asemel toonud vaid kahju, seda enam, et ei tundud ju põhjalikult ka neid isikuid, keda seniste õpetajate asemele oleks tulnud kohtadele määrata.

Selleks et töö koolides laabuks häireteta ja õpetajad võimalikult aktiivselt osa võtaksid ühiskondlikust elust, nõudsid Eestimaa Kommunistlik Partei ja Hariduse Rahvakomissariaat pidevalt hariduselu kohalikele juhtidele taktilist lähenemist õpetajaile. Nii näiteks rõhutati hariduse rahvakomissari allkirja kandvas ringkirjas 12. septembrist 1940, et koolitöö edukuse huvides on kohalikud haridusorganid kohustatud kindlustama õpetajatele rahulikud töötingimused, püüdes võimalikult vältida õpetajate ümberpaigutamisi õppeaasta kestel. Selle garanteerimiseks teatas hariduse rahvakomissar, et õpetajate vallandamise või distsiplinaarkorras karistamise küsimused otsustab hariduse rahvakomissar isiklikult ja sellekohased taotlused tuleb lahendamiseks saata Hariduse Rahvakomissariaadile.⁴²

Korduvalt tuli Eestimaa Kommunistliku Partei suhtu-

⁴² ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 10, l. 42—43.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 761, l. 207—208.

mist õpetajaskonnasse selgitada ka partei liikmeile, kellest mitte kõik ei mõistnud, miks peetakse edasi tööl endisi õpetajaid-kaitseliitlasi. Näiteks tõstatati taolised küsimused EK(b)P Virumaa ja Viljandimaa I konverentsil. Vastustes nendele küsimustele toonitati, et päevapealt pole võimalik õpetajate kaadrit asendada, et uusi, nõukogude õpetajaid tuleb alles välja õpetada ja et peab tahes-tahtmata töötama endise kaadriga. Ka avaldati veendumust, et enamik endisi õpetajaid on tublid oma kutsealal ja suudavad palju korda saata lastele hariduse andmisel ka nõukogude koolis. Õpetajate poolt tehtava tööga aga paluti kõiki partei liikmeid võimalust mööda tutvuda ja olukorrast koolides Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei maakonnakomiteesid informeerida.⁴³

Hinnates Eesti õpetajaskonna poliitilist meelsust, ütles hariduse rahvakomissar N. Andresen 4. oktoobril 1940 kultuuritöötajatele peetud kõnes: «...meil on õppepersonal endine... Neid tuleb hakata ideoloogiliselt murdma või päinutama... Õpetajad ei ole jõudnud kõige parema tahtmise juures veel ümber kujuneda. Meie ei saanud endises korras (s. o. kodanliku korra ajal — E. T.) nõuda, et õpetaja kui ideoloogia tööline oleks maksva korra vastane. Tal ei olnud ka erilisi huvisid, et ta oleks omandanud teadmisi, mida on tarvis nõukogude korras. Ei ole imestada, kui praegu... ajaloo- või konstitutsiooniõpetaja tunneb suurepäraselt marksismi klassikute... nimesid, kuid ei ole lugenud ühtki lehekülge neilt autoreilt.»⁴⁴

Niisuguse õpetajate kaadriga tuli Nõukogude Eestis teostada üleminek nõukogulikule koolikorraldusele. Eeldusteks seejuures olid õpetajate hariduslik tase ja kogemustepagas. Kõik olenes sellest, kuidas Kommunistliku Partei juhtimisel tõmmata õpetajaid laialdaselt kaasa sotsialistliku ühiskonna ehitamisele, muuta Eesti õpetajaskond Kommunistliku Partei poliitika toetajaks ja tutvustajaks laiades rahvahulkades.

Pärast õppeaasta algust kasvas üldhariduslike koolide õpetajate arv seoses uute klassikomplektide avamisega veelgi, ulatudes statistiliste aruannete järgi 1940/41. õppeaasta I poolel 4460-ni⁴⁵ ning koos kohakaas-

⁴³ EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 37, l. 6.

EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 34, i. 9, 11, 12.

⁴⁴ ORRKA, fond R-1, nim. 1, s.-ü. 657, l. 25.

luse alusel töötajatega 5154-ni.⁴⁶ Seoses uute klassikomplektide avamisega leidsid senised töötud õpetajad taas tööd koolides. Nii määrati 1940/41. õppeaasta I poolel keskkoolidesse tööle 204 ja algkoolidesse 485, seega kokku 689 pedagoogi⁴⁷

Hariduse ja pedagoogilise töö staaži järgi jagunesid Eesti õpetajad 1940/41. õppeaastal järgmiselt:⁴⁸

1) kõrgema haridusega	15,7%
2) õpetajate instituutide lõpetanud, pedagoogilise keskhariduse ja keskharidusega	70,8%
3) ilma täieliku keskhariduseta	13,5%

Pedagoogilise töö staaži osas oli pilt järgmine:

staaž kuni 5 a.	5—10 a.	10—25 a.	üle 25 a.
15,6%	19,5%	49,6%	15,3%

Õpetajate instituutidega võrdsustatud haridusega õpetajate rühm oli kõige suurem, sest siia arvati ka pedagoogiumide ja õpetajate seminaride lõpetanud ning need, kes olid lõpetanud gümnaasiumi ja õpetajakutse omandanud eksternina.

Küllaltki suur oli keskhariduseta õpetajate hulk. Sellesse kategooriasse kuulusid peamiselt vanemad pedagoogid, kes õpetajakutse olid omandanud ministeeriumikoolide⁴⁹ pedagoogilistes klassides või kutseeksameid sooritanud pärast kihelkonnakooli⁵⁰ lõpetamist, kuid kelle üldharidus ei võrdu nud keskharidusega.

Pedagoogilise töö staaži osas olid näitajad head. Alla 5-aastase pedagoogilise staažiga töötas 1940/41. õppeaastal

⁴⁵ Eesti NSV Statistika Valitsuse Arhiiv, nim. 18, s.-ü. V-12, l. 13.

⁴⁶ Культурное строительство СССР, Москва, 1956, lk. 114—115.

⁴⁷ ORRKA, fond R-14, nim. I, s.-ü. 80, l. 1.

⁴⁸ Eesti NSV Statistika Valitsuse Arhiiv, nim. 18, s.-ü. V-12, l. 13—14; 14—15.

⁴⁹ Ministeeriumikoolid olid ühe- ja kaheklassilised riiklikud õpetasutused revolutsiooni eelsetel Venemaal. Üheklassilises ministeeriumikoolis kestis õppeaeg 3, kaheklassilises 5 aastat. Ministeeriumikoolide lõpetajatel puudus õppeplaanide erinevuse tõttu võimalus edasi õppida gümnaasiumides.

⁵⁰ Kihelkonnakool oli kuni 1917. aastani 3-aastastele valla- ja küla-koolidele järgnev 2-aastane kool. Õppeplaanide erinevuse tõttu puudus ka kihelkonnakooli lõpetanuil võimalus oma naridust gümnaasiumides jätkata.

vaid 15,6% õpetajaist, mis teiste sõnadega tähendas, et Eesti õpetajaskonna enamikul oli piisavalt praktilisi kogemusi pedagoogiliseks tööks.

Kuna aga 1940/41. õppeaastal polnud partei- ja nõukogude organeil piisavalt selgust iga õpetaja poliitiliste tõekspidamiste kohta, siis jäi paratamatult koolidesse tööle teatud arv kodanlik-natsionalistlikult meelestatud elementi.

Kõige suuremat kahju tekitasid kodanlikult meelestatud pedagoogid noorele nõukogude koolile sihikindla rahvusluse ja isamaa-armastuse moonutatud käsitlusega. Väljaastumisi püüdsid kodanlikud elemendid organiseerida kodanlike rahvuspühade ajal, näiteks 24. veebruaril 1941. Mõnedes Tallinna ja Tartu keskkoolides levitati sel päeval eriti intensiivselt natsionalistliku sisuga, Nõukogudevastaseid lendlehti ning nn. rahvusvärvidega lipukesi, lauldi Nõukogudevastaseid laule, tuldi kooli pidurõivais jne. See polnud ka ootamatuseks, sest nõukogude kooli oli üle tulnud enamik kodanlusaegseid gümnaasiumiõpilasi, kes pärinesid rõhuvas enamikus rikastest, Nõukogudevastaväenulikult meelestatud perekondadest. Nende seas oli endiste vabrikantide, majaomanike, ärimeeste lapsi, kelle vanemate vara oli rahvavõimu poolt natsionaliseeritud ja kelle poolehoidu nõukogude võimule polnud põhjust eeldadagi. Kuna enamik kapitalistide lapsi õppis Tallinna ja Tartu koolides, esines ka Nõukogudevastaseid väljaastumisi peamiselt neis linnades.

Ka üks osa õpetajaist paistis sel päeval silma oma demonstratiivse käitumisega, teine osa ei teinud end väärnähtusi märkamagi, ehkki need silma torkasid.⁵¹ Ka pigistas mõni kodanlikult meelestatud õpetaja meelsasti silma kinni, kui koolinoored kiusasid või narrisid kaasläsi-pioneeride nende eneste või nende vanemate poliitilise meelsuse pärast.⁵² Esines fakte, kus ka õpetaja ise asus mõnitava noori ja nende vanemaid.⁵³ Lastevanemad mõistsid õpetajate taolise käitumise otsustavalt hukka. Näiteks Elvas ja Rannus, kus pedagoogid mõnitasid vaesemate vanemate ja uusmaasaajate lapsi, kritiseeriti lastevane-

⁵¹ EKPA, fond 1, nim. 1, s.-ü. 664, l. 81.

EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 58, l. 67.

⁵² EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 62, l. 53.

⁵³ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 824, l. 21.

mate koosolekul õigusega mainitud õpetajate käitumist ning nõuti nende pedagoogiliselt töölt eemaldamist.⁵⁴

Suurt kahju tekitasid kodanlikult meelestatud pedagoogid ka ühiskondlikus elus, seda just oma mõju tõttu lastevanematele. Näiteks ilmnes Alaveres NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste ajal, et õpetaja, kellele oli usaldatud ühiskondlik töö valimisjaoskonnas, soovitas valijail saadiku nime hääletussedelilt maha kriipsutada.⁵⁵ Mõnes kohas aga keeldusid koolijuhatajad ruume valimiselseteks selgituskoosolekuteks kasutada andmast või koguni ise segasid koosolekute käiku.⁵⁶

Kommunistlikule kasvatustööle ei tulnud kasuks ka nii-suguste õpetajate tööstiil, kes pidasid oma ainsaks ülesandeks ainult õppetöö teostamist klassis vastavalt programmile. Ega muidu näiteks väitnud Lihula kooli eesti keele õpetaja, kellele õppetöö taseme pärast polnud põhjust etteheiteid teha, et tema töötab ainult eesti keele alal, mis olevat tema ainuke partei.⁵⁷

Väärarusaamadest jagusaamiseks ja klassivaenlaste vastu võitlemiseks oli 1940/41. õppeaastal vaja teha suuri pingutusi. Kommunistliku Partei liikmete kõrval oli tarvis võitlusele kaasa tõmmata kõik ausad nõukogude võimu poole ületulnud õpetajad.

Üldiselt rõhutavad tolelaegsed haridusorganite juhtivad töötajad⁵⁸ üksmeelselt, et algkooliõpetajate arvukas pere lülitus kiiremini ümber nõukoguliku hariduspoliitika rööbastele kui keskkoolide õpetajad. Algkooliõpetajad ilmutasid suuremat mõistmist nõukogude võimu taotluste suhtes haridussüsteemi reorganiseerimisel ja aitasid isikliku osavõtu teel ühiskondlik-poliitilisest elust agaramalt kaasa nõukogude võimu kindlustamisele Eestis.

1940/41. õppeaastal oli klassivaenlaste vastu peetava võitluse kõrval tähtis koht antireligioosel selgitustöö! õpilaste ja nende vanemate hulgas, samuti väikese arvu õpetajate eneste seas. Alles siis, kui praktikas lakkab religioonimürgi levitamine kasvava noorsoo seas koolis

⁵⁴ Õpetajatelt nõutakse sotsialistlikku valvsust, «Kommunist», 3. XI 1940, nr. 123.

⁵⁵ EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 48, l. 132.

⁵⁶ Õpetajate vabastamisi, «Nõukogude Opetaja», 29. XI 1940, nr. 6.

⁵⁷ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 768, l. 54.

⁵⁸ ORRKA, fond R-1, nim. 1, s.-ü. 657, l. 25—26.

Vestlusest N. Andreseni, A. Valsineri ja V. Alltoaga.

ja kodus, tuleb kõne alla tõeline kommunistlik kasvatus-töö. Kodanlikust ajast oli koolidesse tööle jäänud usufanaatikuid ja ka taolisi pedagooge, kes paralleelselt koolitööga pidasid vaimulikuametit. Oma kirjaga 26. oktoobrist 1940 kohustas hariduse rahvakomissar kõiki koolivalitsusi esitama seesuguste õpetajate nimekirjad ning ühtlasi nõudma nendelt õpetajatelt emmast-kummast ametist loobumist.⁵⁹

Nimetatud kirjale saabunud vastustest selgub, et kooliõpetajaid-vaimulikke oli vabariigis 20. Ühtlasi märgiti vastustes, et need õpetajad on juba loobunud tööst kirikutes või teevad seda lähemal ajal.⁶⁰

Eelnimetatutest ohtlikumateks aga kujunesid üksikud õpetajad-usufanaatikud, kes kunagi polnud otseses kiriku-teenistuses olnud, kuid oma usuliste veendumuste tõttu jätkasid religiooni levitamist koolis ka siis, kui kool oli juba seadusega kirikust lahutatud ja konstitutsioon lubas vaid usuvastast propagandat teha. Kaua aega tegutses karistamatult Paunküla koolijuhataja, kes igal hommikul alustas õppetööd endiselt koraaliga — seni, kuni inspektor asja avastas.⁶¹ Õnneks oli enamik Eesti õpetajaist veendunud ateistid. Suhteliselt rohkem kui teistes maakondades oli õpetajate seas usklikke Läänemaal. Seal on teada fakte, et isegi nõukogulikke koolilugemikke püüdsid mõned õpetajad usulisest aspektist lähtudes kommenteerida.⁶² Et taolisi juhtumeid edaspidi ära hoida ja anti-religiooset selgitustööd õpetajate kaudu lastevanemate seas tõhustada, korraldati Läänemaal 1941. aasta kevadel õppevaheajal nõupidamine, mille tööst oli palutud osa võtma hariduse rahvakomissari asetäitja A. Valsiner ja EK(b)P Läänemaa Komitee juhtivad töötajad.⁶³

Antireligioosel selgitustööl lastevanemate seas oli äärmiselt suur tähtsus. Alles siis, kui oli garanteeritud normaalne kasvatus kodus, võidi saavutada tõsist edu kommunistlikus kasvatustöös koolis. Seal, kus partei- ja nõukogude organid võisid antireligioosset selgitustööd toetada õpetajaile, oli asi lihtsam: õpilased ei puudunud

⁵⁹ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 336, l. 73, 74, 124.

⁶⁰ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 366, l. 76.

⁶¹ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 824, l. 75.

⁶² ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 824, l. 84.

⁶³ Koolijuhatajate päev Läänemaal, «Nõukogude Õpetaja», 28. IV 1941, nr. 13.

usupühadel enam koolist, ei käinud palvetunnis jne. Palju keerukam oli aga olukord seal, kus pedagooge endid tuli usukütkeist vabastada.

Niisugustes küllaltki komplitseeritud tingimustes toimus Eesti NSV-s hariduselu ümberkorraldamine 1940/41. õppeaastal. Seda hinnatavam on üldhariduslike koolide õpetajate rõhuva enamiku entusiasm nõukoguliku haridussüsteemi kindlustamisel ja nende ulatuslik osavõtt kõigi nende pakiliste küsimuste lahendamisest, millised meie rahva ette revolutsiooniliste ümberkorralduste perioodil seadsid Kommunistlik Partei ja Nõukogude Eesti valitsus.

III peatükk

EESTIMAA KOMMUNISTLIK PARTEI JA NÕUKOGUDE EESTI VALITUSORGANID VÕITLUSES ÕPETAJATE IDEELIS-POLIITILISE TASEME NING KVALIFIKATSIOONI TÕSTMISE EEST 1940/41. ÕPPEAASTAL

Selleks et Eesti õpetajaskond võiks edukalt täita temale usaldatud rasket ja vastutusrikast ülesannet noorsoo kommunistlikul kasvatamisel, tehti Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel kogu 1940/41. õppeaastal ulatuslikku tööd.

Nõukoguliku koolikorralduse, nõukogude õpetajatele esitatavate nõuete ja aine käsitlemise marksistlik-leninlike metodoloogiliste aluste tutvustamiseks Eesti õpetajatele korraldati rida kongresse ja nõupidamisi.

Ideelis-poliitiliseks ja kutsealaseks enesetäiendamiseks organiseeriti õpetajatele kursusi, loodi kõikides maakondades haridusosakondade juurde pedagoogilised kabinetid, töötati välja koolidevaheline metoodiliste ringide võrk ja alustati ettevalmistusi üleminekuks 7-klassilisele koolikohustusele juba järgnevast õppeaastast. Samaaegselt tehti suuri jõupingutusi selleks, et loodavaid 7-klassilisi koole komplekteerida vajalikku ettevalmistust omava pedagoogilise kaadriga.

Koolide reorganiseerimise, õpetajatega teostatava ideelis-poliitilise kasvatustöö ja kutsealase kvalifikatsiooni tõstmise küsimusi arutati põhjalikult EK(b)P IV kongressil, mis toimus 5.—8. veebruarini 1941.

EK(b)P IV kongress tuli kokku olukorras, kus pooleaastasest tööst kõigis rahvamajandusharudes oli võimalik esialgseid kokkuvõtteid teha, kus ilmnesid esimesed saavutused sotsialismi ülesehitamise alal, samuti puudused ja vead, mida uute ülesannete püstitamisel tuli arvesse võtta.

Sotsialistliku korra kindlustamisel pidas EK(b)P IV kongress eriti tähtsaks rahvahulkade ideoloogilist kasvatamist ja võitlust klassivaenlaste vastu. Kooli ja õpeta-

jate osa selles ideoloogilises võitluses kerkis eriti teravalt esile ühenduses sellega, et EK(b)P kavandas juba alates järgmisest, 1941/42. õppeaastast ülemineku üldisele kohustuslikule 7-klassilisele haridusele maal ja 10-klassilisele keskharidusele linnades ning asulates. 1941/42. õppeaastast alates oli kavas üleminek ka teiste liiduvabariikidega ühtlustatud õppeplaanidele ja -programmidele.

Rahvahariduse reorganiseerimine toimus Eesti NSV-s terava klassivõitluse õhkkonnas. Kodanlikud elemendid püüdsid igati takistada õpilaste kommunistlikku kasvatamist. Kuna koolides oli siin-seal aset leidnud Nõukogude-vastaseid väljaastumisi, nõudis EK(b)P IV kongress kõigilt parteiorganisatsioonidelt erilise tähelepanu pööramist noorsoo kasvatamisele ja eesrindlike parteitute õpetajate mobiliseerimisele võitluseks kodanlike elementide vaenuliku tegevuse vastu. Eriliselt toonitati vajadust, et parteiorganisatsioonid juhiksid noorte, väheste kogemustega komsomoli- ja pioneeriorganisatsioonide tegevust.

Kongressil rõhutati, et koolide kaadri komplekteerimisele on edaspidi vaja pöörata rohkem tähelepanu ja õppida pedagooge tundma nende töö kaudu. Õpetajate kasvatamiseks peeti vajalikuks korraldada senisest rohkem õppusi marksismi-leninismi aluste tutvustamiseks. Peeti vajalikuks, et parteiorganisatsioonid juhendaksid õpetajate iseseisvat tööd partei ajaloo ja V. I. Lenini teoste tundmaõppimisel ning ainealase kvalifikatsiooni tõstmisel.

Kongressi aruandes ja sõnavõttudes peatuti sellel, mis on juba tehtud koolide töö normaliseerimiseks. Tõstati küsimused, mis lähemas tulevikus lahendamist ootasid, et Eesti koolid võiksid edukalt täita noorsoo kommunistliku kasvatamise vastutusrikast ülesannet.

Selle eesmärgi saavutamiseks pidas kongress vajalikuks: täielikult üle minna nõukogulikule haridussüsteemile kõigi koolitüüpide osas; varustada koolid nõukogulike õppeprogrammide, -raamatute ja -vahenditega; komplekteerida koolid kõrge kvalifikatsiooni ja poliitiliselt ettevalmistatud kaadriga; teha lõpp klassivaenlase õõnestustööle koolides; hoogustada komsomoli- ja pioneeri-tööd; pidevalt kontrollida ja abistada õpetajaid nende õilsas ja ühiskonnale vajalikus tegevuses; tõmmata õpe-

tajaid senisest ulatuslikumalt kaasa elanikkonna ideoloogilisele kasvatamisele.¹

Kongressil märgiti, et noorsoo kommunistlik kasvatamine on keerukas ja raske ülesanne. See nõuab õpetajatelt palju energiat ja suuri teadmisi, kuid just viimases osas on Eesti õpetajatel suuri puudujääke. Seepärast on esmajärguliseks ülesandeks õpetajate eneste ümberkasvatamine.

Kongressi delegaadid tegid ka konkreetseid ettepanekuid, kuidas selle ülesandega kõige edukamalt ja kiiremini toime tulla. Tehti ettepanek korraldada eesti ja vene koolide õpetajate sõprusõhtuid, samuti pidada sidet õpetajaskonnaga kõigil kommunistidel, et õpetajaid raskuste ilmnemisel abistada.²

EK(b)P IV kongress kujunes teetähiste püstitajaks kõigi rahvamajandusharude ümberkorraldamisel, samuti elanikkonna ideelis-poliitilisel kasvatamisel. Eesti NSV õpetajaskonna ette seadis EK(b)P IV kongress konkreetse ülesande: tõsta oma kutserlast kvalifikatsiooni ja ideelis-poliitilist taset õpetajatele organiseeritud poliit-hariduslike kursuste ja meetodiliste ringide kaudu ning iseõppimise teel, sest see oleks võimaldanud täita Eesti-maa Kommunistliku (bolševike) Partei IV kongressi resolutsiooni rahvahariduse reorganiseerimise kohta lähema aasta vältel.³

EK(b)P IV kongressi eel toimusid 1941. a. jaanuaris maakondlikud parteikonverentsid, kus samuti peale rahvamajanduse teiste harude analüüsi haridusalast tööd. Kõikjal märgiti, et enamik maakondades töötavaid õpetajaid on partei- ja nõukogude organeid tõhusalt abistanud rahvamajanduse sotsialistlikul arendamisel, eriti aga elanikkonna seas selgitustöö korraldamisel.

Positiivselt hinnati maakondlikel konverentsidel parteikomiteede senist tööd õpetajate ideelis-poliitilisel kasvatamisel selleks organiseeritud kursuste kaudu ja märgiti selle head tagasimõju õppetööle. Rõhutati vajadust

¹ EKPA, fond 1, nim. 1, s.-ü. 167, l. 9—13, 21—24, 58.

EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 181, l. 183—184, 198.

EK(b)P IV kongressi aruanne, «Nõukogude Kultuur», 1941, nr. 2, lk. 82—83, 87.

² EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 181, l. 85.

³ EK(b)P IV kongressi resolutsioon, VII osa. Ülesanded rahvahariduse ja kultuurilise ülesehitustöö alal, «Nõukogude Kultuur», 1941, nr. 2, lk. 82—83.

kursusi jätkata ning nende tööd järjekindlamalt kontrollida, et garanteerida loengute kõrge ideelis-poliitiline tase.⁴ Hea hinnang anti õpetajate osavõtule agitaatoritena valimiseelsest selgitustööst elanikkonna seas.

Maakondlikel konverentsidel kerkis esile ka eri maakondadele omaseid spetsiifilisi küsimusi. Nii näiteks arutati Tartumaa konverentsil kirjaoskamatusse likvideerimise probleemi,⁵ Viljandimaa ja Virumaa konverentsidel endiste õpetajate-kaitseliitlaste nõukogude kooli tööle jätmise küsimust jne.⁶

Pärast EK(b)P IV kongressi ja maakondlikke konverentse hoogustus õpetajate seas ideelis-poliitiline ja kutsealane enesetäiendamine.

Pedagoogide ideelis-poliitiline kasvatamine ainult õpetajate-kommunistide jõududega polnud 1940/41. õppeaastal mõeldav. Selleks oli õpetajaid-kommuniste veel liiga vähe. Nii näiteks oli EK(b)P Narva parteiorganisatsiooni I konverentsi ajaks arvel vaid 3 õpetajat-kommunisti ehk 2,5% Narva parteiliikmete üldarvust.⁷ Tallinnas oli seisuga 1. jaanuar 1941 arvel vaid 13 kõrgema haridusega pedagoogi, neist 9 meest ja 4 naist.⁸ Kahtlemata oli kommuniste ka kõrgemat haridust mitteomavate pedagoogide seas, kuid seda kõike oli liiga vähe selleks, et nad oleksid võinud oma õlgadele võtta kolleegide ideelis-poliitilise õppuse korraldamise, seda enam, et enamiku õpetajate-kommunistide oma teadmised marksismi-leninismi teooriast olid veel pealiskaudsed. Seepärast püüti õpetajate ideelis-poliitilisel kasvatamisel rakendada olemasolevaid hea teoreetilise ettevalmistusega jõude — eriti aga Punaarmee poliitöötajaid.⁹

Punaarmee poliitöötajaid võis lektoritena kasutada siiski ainult neis rajoonides, kus õpetajad valdasid hästi vene keelt, nagu Narva ümbruses ja Petserimaal. Mujal tuli paratamatult hakkama saada kohalike jõududega,

---

⁴ EKPA, fond 1, nim. 1, s.-ü. 24, l. 191—192.

⁵ EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 28, l. 72.

⁶ EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 34, l. 9, 11, 12.

EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 37, l. 6.

⁷ EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 9, l. 25.

⁸ EKPA, fond 1, nim. 1, s.-ü. 24, l. 167.

⁹ EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 51, l. 215.

kasutades eelkõige kohalikes parteikomiteedes ja nõukogude organites töötavate kommunistide abi. Eriti häid tulemusi partei- ja nõukogude organites töötavate kommunistide kasutamisel loengute organiseerimiseks õpetajaile saavutati Võrumaal, kus sellest tööst võtsid osa EK(b)P Võrumaa Komitee esimene sekretär A. Kuhlberg, Võrumaa TSN TK esimees K. Siilivask, R. Liiv jt.¹⁰ Paljuski abistasid õpetajaid nende ideelis-poliitilisel ja kutsealasel enesetäiendamisel ka Hariduse- ja Kunstiööliste Ametiühingu kohalikud komiteed.

Marksismi-leninismi aluste õpetamise kõrval oli vaja õpetajaskonnale selgitada Nõukogude Eestis asetleidnud revolutsiooniliste sündmuste mõtet ja nendest tulenevaid uusi nõudeid koolitöös, samuti nõukogude õpetajatele esitatavaid ülesandeid. Neile oli tarvis tutvustada partei ja Nõukogude valitsuse suhtumist õpetajatesse kui partei lähematesse abilistesse, toonitada õpetajate üha kasvavat osa ühiskondlikus elus.

Neid eesmärke püüti saavutada õpetajate vabariiklike nõupidamiste ja kokkutulekute kaudu.

Üheks taoliseks õpetajaile uusi ülesandeid tutvustavaks ürituseks oli keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate kongress, mis algas Tallinnas 27. juulil 1940.¹¹ Kongressil arutati Eesti keskkooliõpetajate osa uues haridussüsteemis ning pedagoogide sotsiaalkindlustuse küsimusi.

Kongressil oli erakordne tähtsus, sest seal arutati probleeme, mis sel perioodil olid eriti akuutsed. Ülevaate haridussüsteemi ümberkorraldamisest andis oma kõnes hariduse rahvakomissari asetäitja A. Valsiner. Peale selle olid kongressi päevakorras ettekanded Nõukogude Liidu vanemate vennasvabariikide koolikorraldusest ja Hariduse- ning Kunstiööliste Ametiühingu tööst.

Osavõtt keskkooliõpetajate kongressist oli elav: kogu vabariigist oli Tallinna tulnud 400 õpetajat. Kongressil saadud informatsioon rahvahariduse ümberkorraldamisest andis Eesti keskkooliõpetajatele ettekujutuse neist

¹⁰ Edasiharimiskursused Lõuna-Eesti õpetajatele, «Nõukogude Õpetaja», 22. XI 1940, nr. 5.

¹¹ Eesti kool uuesti ühtluskooliks, «Rahva Hää», 28. VII 1940, nr. 35.

«Kasvatus», 1940, nr. 6/7, lk. 303—305.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 123, l. 63—65.

hiiglaülesannetest, mida neil tuli edaspidi täita, selleks et muuta haridus töötavale rahvale kättesaadavaks ja tõsta sel teel kogu eesti rahva hariduslikku taset.

Teiselt poolt andis kongress õpetajaile vajaliku kindlustunde homse päeva suhtes, sest koolide ja klassikomplektide arvu kavandatud suurendamine likvideeris senise terava tööpuuduse õpetajate seas. Kongressil rõhutati ka, et Nõukogude valitsus garanteerib õpetajaile pensioni ulatuses, mis kindlustab neile majanduslikult muretu vanaduspuhkuse.

Kindlustunne homse päeva suhtes on aga töötajate püüdliku töö oluliseks eelduseks.

Osavõtjaterohkeks kujunesid ka algkooliõpetajate täienduskursused, mis korraldati Tartus 5.—17. augustini 1940. Nimetatud kursused oli Eesti Õpetajate Liit kvalifikatsiooni tõstmise eesmärgil organiseerinud 3-aastase kestusega. 1938. ja 1939. aasta suvel oli algkooliõpetajate kursustest osa võtnud ca 500 algkooliõpetajat. 1940. a. suvel aga kogunes kursustele 700 osavõtjat. 1940. a. revolutsioon andis nendele kursustele uue suuna ja sisu. EKP Keskkomitee ja hariduselu juhtivad töötajad tutvustasid kursuslasi uue, nõukoguliku koolikorraldusega, nõukogude pedagoogika põhiprintsiipidega ja marksismi-leninismi alustega.¹²

Kursuste pidulikul lõpetamisel 17. augustil pöördus õpetajate poole kõnega EKP Tartumaa Komitee esindaja M. Laosson, kes kutsus õpetajaid üles rakendama kogu jõudu ja kursustel omandatud teadmisi nõukogude kooli rajamisel. Ta pani õpetajaile südamele töötada käsikäes Kommunistliku Parteiga ja nõukogude võimuorganitega sotsialismi ülesehitamiseks Eestis.¹³

Niisuguste massilise osavõtuga kursuste tähtsus oli väga suur. Kursuste kaudu anti ca 18,8 protsendile Eesti algkooliõpetajaist teadmisi Nõukogudemaa ühiskondlik-poliitilisest korraldusest, nõukogude kooli eesmärkidest ja ülesannetest noorsoo kasvatamisel.

¹² J. Semperi kõne Tartus üleriigilistel õpetajate täienduskursustel, «Rahva Häälel», 6. VIII 1940, nr. 45.

Kursustel esinesid sõnavõttudega peale haridusministri veel TRÜ rektor prof. H. Riikoja, Tartu maavanem P. Tánava, Tartu Linna Koolivalitsuse juhataja H. Mugasto-Johani, prof. K. Kure. Kursuste üldjuhatajaks oli Joh. Käis.

¹³ Suveülikooli esimene lend 530 õpetajat, «Õpetajate Leht», 23. VIII 1940, nr. 34.

Enne õppeaasta algust kutsuti kokku veel Eesti õpetajate üldkongress. See algas 27. augustil 1940 «Estonia» teatrisaalis ennenägemata hulga õpetajate osavõtul. Teatrisaal ei suutnud kõiki kohalesaabunuid (2500—2700) mahutada. Radiofotseeriti kontserdisaal ja kõrvalsaalid, et võimaldada kõigile saabunuile üldkongressi töö jälgimist.

Eesti õpetajate üldkongress andis enam kui poolele Eesti õpetajaskonnast vahetult enne õppeaasta algust ettekujutuse sellest, milliseks peab kujunema õpetajate töö nõukogulikus koolis ning mida oodatakse õpetajailt ühiskondlikus elus.

Õpetajate üldkongressil sõna võtnud Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee sekretär N. Ruus juhtis õpetajate tähelepanu neile võimalustele, mida nõukogude võim pakub hariduse omandamiseks igale kodanikule. Ta toonitas, et eesti rahva haridusliku tasapinna edasine kiire tõus oleneb õpetajaist, nende loovast ja püüdlikust tööst laste kommunistlikul kasvatamisel, kuid ka sellest, kuidas õpetajaskond teeb selgitustööd täiskasvanud elanikkonna seas. Ta rõhutas, et õpetajale on tema õilsas töös toeks ja abiks Eestimaa Kommunistlik Partei, kes suure tähelepanuga suhtub rahvahariduse küsimustesse ning õpetajate vajadustesse.

Ka teisi kongressi sõnavõtte läbis punase niidina mõte: 1940. a. revolutsioon avas eesti rahvale hariduse saamiseks enneolematult soodsad võimalused, mille kasutamine oleneb nüüd pedagoogidest. Õpetajaid ootab avar tegevusväli nii koolis kui väljaspool seda. Et oma tööga rahva rahulolu pälvida, on õpetajail enestel vaja palju ja väsimatult õppida. Ainult siis on Eesti õpetajaskond temale pandud suurte ülesannete kõrgusel, kui ta õppetegevuses lähtub marksismi-leninismi õpetusest ja oma oskusi kasutades teeb sihikindlat tööd kogu elanikkonna, eriti aga noorte kommunistlikus vaimus kasvatamiseks.¹⁴

¹⁴ Õpetajate üldkongress astub kokku, «Õpetajate Leht», 23. VIII 1940, nr. 34.

2500 õpetajat kongressil, «Rahva Hää», 28. VIII 1940, nr. 67.

Õpetajate kongressi materjalid, «Õpetajate Leht», 30. VIII 1940, nr. 35.

N. Ruusi kõne «Avaratele teedele hariduse ja kultuuri viljelemisel», «Rahva Hää», 28. VIII 1940, nr. 67.

Kongress oli erakordselt tähtsaks sündmuseks Eesti õpetajaskonna elus. Eesti õpetajad said võimaluse kongressile kokku tulla pärast 7-aastast vaheaega ning seda tingimustes, kus riigivõim oli koondunud rahva kätte ja kus võis täie häälega esitada demokraatlikke taotlusi rahvahariduse ümberkorraldamiseks. Kongress sisendas Eesti õpetajatele teadmise, et nende töö on sotsialismi ehitamisel suure väärtusega ja väga vajalik.

Lühiajalised, 2—3-päevased õpetajate instrueerimiskokkutulekud korraldati enne õppeaasta algust ka kõigis maakonnakeskustes. Osavõtt neist oli väga elav. Harjumaal õpetajate nõupidamisest võttis osa 400 õpetajat,¹⁵ Tallinnas kogunes õpetajate päevadele üle 600 ja Rakveres üle 400 osavõtja.¹⁶

Õppeaasta eel maakondades korraldatud nõupidamise eesmärgiks oli tutvustada Eesti õpetajatele uut, nõukogulikku koolikorraldust ja nõukogude pedagoogika põhimõtteid. Petserimaal anti õpetajatele teadmisi ka NSV Liidu Konstitutsioonist ning NSV Liidu ajaloost alates 1905. a.¹⁷ See oli võimalik põhjusel, et lektoritena esinesid seal isikud, kes varem olid teistes vennasvabariikides õpetajatena töötanud. Ka valdasid Petserimaa õpetajad enamikus vene keelt.

Tähtsamateks üritusteks õpetajate ideelis-poliitilisel ja õppemetoodilisel täiendamisel kujunesid talvisel ja kevadisel koolivaheajal läbiviidud õpetajate päevad. Ettevalmistusi nendeks alustati aegsasti. Hariduse Rahvakomissariaat nõudis oma kirjas 12. detsembrist 1940 kõigilt koolivalitsustelt, et õpetajate päevi organiseeritaks sisukalt ning päevakord eelnevalt esitataks Hariduse Rahvakomissariaadile tutvumiseks.¹⁸ Kõikjal võtsid õpetajate päevadest osa kohalikkude parteikomiteede vastutavad töötajad, tavaliselt esimesed sekretärid, samuti Hariduse Rahvakomissariaadi juhtivad töötajad eesotsas hariduse rahvakomissari ja tema asetäitjatega.

---

¹⁵ 400 õpetajat täienduskursusel Tallinnas, «Õpetajate Leht», 9. VIII 1940, nr. 32.

¹⁶ Informatsioonilised teated õpetajate täienduskursustelt kohtadel, «Õpetajate Leht», 30. VIII 1940, nr. 35.

¹⁷ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 818, l. 34.

¹⁸ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 121, l. 78.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 49, l. 40.

Kohati peeti otstarbekamaks organiseerida mitme maakonna õpetajatele ühiseid nõupidamisi. Nii näiteks korraldati 2.—6. jaanuarini ühised õpetajate päevad Võrumaa, Valgamaa ja Petserimaa eesti õppekeelega koolide õpetajatele.¹⁹ Ühiste nõupidamiste eeliseks oli see, et nende puhul võidi lektoreina kasutada tunnustatud spetsialiste. Hõlpsam oli niisugusel korral saada ka kvalifitseeritud lektoreid EK(b)P Keskkomiteest ja Tartu Riiklikust Ülikoolist.

Hariduse Rahvakomissariaat pidas väga tähtsaks ka õpetajate iseseisvat õppimist, seda eriti marksismi-leninismi aluste ja partei ajaloo tundmaõppimisel. Et ülevaadet saada, kui suures ulatuses on õpetajad suutnud partei ajalooaga tutvuda, tegi Hariduse Rahvakomissariaat haridusosakondadele ülesandeks küsitleda õpetajaid nende talvisel nõupidamisel, kui ulatuslikult on pedagoogid omal jõul suutnud partei ajalugu tundma õppida.²⁰

Huvi partei ajaloo õppimise vastu oli õpetajate seas suur. Selle järelduse võime teha, tutvudes Virumaa õpetajate vastustega eelnimetatud küsimusele.²¹

Õpetajatest ei olnud asunud partei ajalugu õppima	7%
„ oli õppinud I—II peatükki	8%
„ „ „ III—IV „	23%
„ „ „ V—VI „	47%
„ „ „ VII—XII „	15%

Nagu eeltoodud andmeist nähtub, oli üle poole õpetajatest jõudnud tutvuda viie ja rohkemgi peatükiga. See oli lühikese aja kohta hinnatav tulemus, seda enam, et esialgu oli vastava kirjanduse saaminegi suurte raskustega seotud.

Koolivaheajal õnnestus mõnes maakonnas marksismileninismi iseõppijaid abistada loengute kaudu. Nii näiteks organiseerisid EK(b)P Tartumaa Komitee ja hari-

¹⁹ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 121, l. 18.

Edasiharimiskursused Lõuna-Eesti õpetajatele, «Nõukogude Õpetaja», 22. XI 1940, nr. 5.

²⁰ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 123, l. 9.

²¹ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 123, l. 53.

dusosakond²² maakonna õpetajaile 2-päevased loengud marksismi-leninismi alustest. Osavõtjaid sellest loengute-tsüklist oli 350—400 ümber,²³ mis väljendas õpetajate elavat huvi marksismi-leninismi teooria vastu.

Samalaadsed õpetajate päevad korraldati ka kevadisel koolivaheajal. Erinevalt talvistest õpetajate päevadest arutati kevadistel nõupidamistel maakondades peamiselt kohaliku kasvatustöö kitsaskohti. Talvistel nõupidamistel oli pearõhk olnud õpetajate teoreetiliste ja meetodiliste teadmiste avardamisel.

Nii näiteks arutati Läänemaal kevadisel koolivaheajal antireligioosse kasvatustöö tõhustamise võimalusi, kuna sealsed koolijuhatajad ja õpetajad olid eriti hädas lastevanemate-sektantidega, kes takistasid laste osavõttu õppetööst ja keelasid neil astuda pioneerorganisatsioon.²⁴

Koolivaheaegadel korraldatud nõupidamistest oli õpetajatele tööks nõukogude koolis palju kasu. Nad täiendasid oma teadmisi marksismi-leninismi teooria, partei ajaloo, nõukogude pedagoogika ja aineõpetuse meetodika küsimustes, mis võimaldas neil paremini korraldada igapäevast õppetööd.

Ka õppeaasta vältel kutsuti kokku koolijuhatajaid, eriainete õpetajaid, haridusosakondade juhatajaid ja inspektoreid, et neid instrueerida koolitöö korraldamise, aineõpetamise meetodika, koolide töö kontrollimise jne. kohta.²⁵

Koolitöötajatele korraldatud nõupidamistest võtsid osa EK(b)P Keskkomitee juhtivad töötajad. 19. märtsil 1941 näiteks kõneles ÜK(b)P KK instruktor EK(b)P KK juures A. Perov haridusosakondade juhatajatele koolitöö kontrollimise eesmärkidest ja vormidest.²⁶

---

²² Koolivalitsused muudeti alates 14. XII 1940 ümber haridusosakondadeks.

²³ Tartumaa õpetajad tulid kokku, «Kommunist», 6. I 1941, nr. 5.

350 Tartumaa õpetajat ÜK(b)P ajaloo lühikursustel, «Noorte Hääle», 4. I 1941, nr. 3.

²⁴ Koolijuhatajate päev Läänemaal, «Nõukogude Õpetaja» 28. IV 1941, nr. 13.

²⁵ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 48, l. 14.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 48, l. 7.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 912, l. 3.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 48, l. 23, 64, 110.

²⁶ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 762, l. 18—20.

Uheks väga sisukaks uusi õpetuslikke suundi tutvustavaks ürituseks oli kogu vabariigi emakeele õpetajate päevade korraldamine 25.—26. märtsini 1941. Nõupidamise päevakorras oli rida kirjandusõpetajaile vajalikke ettekandeid, nagu:²⁷

- «Marksistlik kirjanduse mõistmine» — E. Päll
- «Kirjanduse õpetamine VNFSV koolides» — V. Alttoa
- «Uusi suundi kirjanduse käsitlemisel» — K. Taev
- «Muudatustest kirjanduse õppekavades» — E. Laugaste
- «Kirjandusteoreetiliste küsimuste käsitlemisest» — J. Semper
- «Klassivälisest tööst kirjanduse alal» — F. Olup

Emakeele õpetajate päevade korraldamisest teatati koolidele aegsasti. Muuseas anti võimalus õpetajatel eneset eelnevalt saata referentidele küsimusi, mis õpetajaid huvitasid, et referendid saaksid ette valmistada küsimustele ammendavalt vastamiseks.

Kokku võttis emakeele õpetajate päevadest osa 136 õpetajat.²⁸ Paljudest toleaegetest osavõtjatest on nüüd enestest saanud silmapaistvad spetsialistid eesti keele või kirjanduse alal.²⁹

Koolivaheaegadel korraldatud loengutest ja õppustest oli liiga vähe selleks, et õpetajaskond oleks võinud küllaldaselt uusi teadmisi omändada, end nõukogude pedagoogikas täiendada ja marksismi-leninismi õppida. Nähtavasti mõisteti seda kõige enne Tartu Linna Koolivalitsuses ja Tartu Pedagoogilises Kabinetis,³⁰ kes kujunesid pioneerideks õpetajate süstemaatilise poliitilise ja pedagoogilise täiendamise korraldamisel. Sellekohane plaan, mis haaras üritusi ajavahemikus 4. X 1940—17. III 1941, saadeti 11. oktoobril 1940 Hariduse Rahvakomissariaadile teadmiseks ja tutvumiseks.³¹

²⁷ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 123, l. 1.

E. Päll oli ajalehe «Kommunist» toimetuse liige, V. Alttoa — 1940/41. õppeaasta II poolel — Hariduse Rahvakomissariaadi Alg- ja Keskkoolide Valitsuse juhataja asetäitja, K. Taev — Tartu Riikliku Ülikooli õppejõud, E. Laugaste — keskkooli direktor Tartus, J. Semper — Eesti NSV Kunstide Valitsuse juhataja.

²⁸ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 816, l. 44, 47, 56—58.

²⁹ Näiteks: B. Sööt, J. Valgma, E. Jannø, A. Kask, N. Rimmel, A. Kriisa jt.

³⁰ Kodanlusaegne Tartu Pedagoogiline Muuseum kandis alates 8. X 1940 nimetust Tartu Pedagoogiline Keskus ja alates 1. I 1941 reorganiseeriti see Tartu Pedagoogiliseks Kabinetiks.

³¹ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 123, l. 4, 5.

Hariduse Rahvakomissariaadis toetati tartlaste algatust. Ja kuna õppetöös juba esimestest kasvuraskustest üle hakati saama, juhtis Hariduse Rahvakomissariaadi Alg- ja Keskkoolide Valitsus oma kirjas 16. oktoobrist 1940 kõikide linnade ja maakondade koolivalitsuste tähelepanu sellele, et on tarvis viivitamata organiseerida õpetajate süstemaatilist enesetäiendamist kursuste kaudu, mis peaksid haarama partei ajalugu, NSV Liidu maa- teadust ja majandusgeograafiat, NSV Liidu Konstitutsiooni ja NSV Liidu ajalugu. Kursusi soovitati alustada novembri esimestest päevadest ja õppusi läbi viia 2 korda nädalas kuni suvise koolivaheajani.³²

Kursuste organiseerimise majandusliku külje võttis enda kanda Eesti NSV Hariduse Rahvakomissariaat: 16. oktoobril 1940 eraldati lektoritele tasu maksmiseks 2500 krooni ja 1940. aasta lõpul veel täiendavalt 6200 rubla.³³

Vabariigis teostatava ideoloogilise ja meetodilise töö koordineerimiseks loodi Hariduse Rahvakomissariaadi juurde 4. detsembril 1940 vabariiklik meetodiline komisjon.³⁴ Komisjoni esimehe ülesandeid täitis hariduse rahvakomissar, asetäitjaks nimetati Hariduse Rahvakomissariaadi tolleaegne koolivalitsuse juhataja V. Alttoa, liikmeiks hariduse rahvakomissari asetäitja A. Valsiner, Hariduse Rahvakomissariaadi koolide vaneminspektor A. Haberman, Tartu I Keskkooli direktor J. Konks jt. Kokku oli komisjonil 14 liiget.

Komisjoni töö toimus Hariduse Rahvakomissariaadi meetodilise komisjoni põhimääruse alusel.³⁵

Komisjoni tegevus oli tagajärjekas, seda eriti 7-klas silisele koolikohustusele ülemineku ettevalmistamisel, sest lahendati uute õppeprogrammide, õppeplaanide ja õpikute küsimused.

Hariduse Rahvakomissariaadi meetodilise komisjoni töö jaotati ainekomisjonide vahel. Ainekomisjonide juhatajateks jäid Hariduse Rahvakomissariaadi meetodilise komisjoni liikmed, kuid komisjonide tööle tõmmati kaasa väljapaistvaid teadlasi, ühiskonnategelasi ja pedagooge; näiteks TRÜ prof. P. Tarvel ja «Rahva Hääle» toimetaja J. Ottender ajaloo alal, TRÜ prorektor prof. K. Kure ja

³² ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 48, l. 68.

³³ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 121, l. 96.

³⁴ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 10, l. 321.

³⁵ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 790, l. 49—50.

ajalehe «Kommunist» toimetuse liige E. Päll eesti keele alal, helilooja G. Ernesaks muusika alal jt.³⁶

Mõnel ainekomisjonil oli ka allkomisjon, näiteks eesti keele komisjonil, mille allkomisjon tegeles eesti keele programmi väljatöötamisega vene õppekeelega koolidele.

Eesti NSV Hariduse Rahvakomissariaadi metoodiline komisjon tegutses õppeprogrammide väljatöötamisel käsi-käes väljapaistvate teadlastega. Nii näiteks tutvus ajaloo programmiga TRÜ rektor prof. H. Kruus.³⁷

Hariduse Rahvakomissariaadi metoodiline komisjon tundis huvi ka teistes vennasvabariikides teostatava metoodilise töö vastu, näiteks Läti NSV koolide õppeplaanide ja -programmide ning mitmete sealsete pedagoogiliste ja rahvahariduse arendamisega seotud probleemide vastu.³⁸

Hiljem täiendati Hariduse Rahvakomissariaadi metoodilise komisjoni koosseisu uute liikmetega. Alates 1941. aasta märtsikuust koordineeris ainekomisjonide tegevust metoodilise komisjoni teaduslik sekretär F. Olup.³⁹ Üldse töötas metoodilise komisjoni juures 10 ainekomisjoni.

Metoodilised ainekomisjonid tegid ära suure töö, nende töö tulemusena valmisid uued õppeprogrammid ja valmistati ette uute õpikute väljaandmine 1941/42. õppeaastaks.

Hariduse Rahvakomissariaadi metoodiline komisjon koordineeris maakondade ja linnade haridusosakondade metoodiliste kabinettide kaudu koolide ja koolidevaheliste metoodiliste ringide tööd.

Vanemate vennasvabariikide kogemusi ja Eesti NSV kohalikke eriolusid, eriti maakoolide klassikomplektide väikest arvu arvestades koostati «Kohalike metoodiliste ringide põhimäärus», mille hariduse rahvakomissar kinnitas 6. veebruaril 1941.⁴⁰

Põhimääruses fikseeriti metoodiliste ringide ülesanded, metoodilise töö vormid, töö sisu ja korraldus ringides ning metoodiliste ringide töö juhtimise küsimused.

³⁶ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 801, l. 10—12, 19, 30, 36 jt.

³⁷ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 801, l. 90.

³⁸ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 801, l. 40, 53.

³⁹ Magister Friedrich Olup määrati Hariduse Rahvakomissariaadi metoodilise komisjoni teaduslikuks sekretäriks alates 16. II 1941. (Hariduse rahvakomissari kk. nr. 63, 22. II 1941. a., ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 765, l. 10.)

⁴⁰ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 763, l. 81—83.

Metoodilised ringid kujunesid kogemuste vahetamise kohaks. Siit said abi noored, algajad õpetajad. Metoodiliste ringide kaudu tutvuti üksteise tööga tundides, klassivälise töö teostamise võtetega jne. Esinemisteks ülesannete andmine kasvatas õpetajaid teoreetiliselt, ideelis-poliitiliselt, sundis neid tutvuma uusima sellekohase pedagoogilise kirjandusega ja hajutas tardumust pedagoogilise mõtte arengus.

Maakondades kujunesid koolide metoodiliste ringide tegevuse suunajaiks ja juhendajaiks maakondade ning linnade haridusosakondade juures loodud pedagoogilised kabinetid. 6. veebruaril 1941 anti välja «Pedagoogiliste Kabinettide põhimäärus». Selles loetleti pedagoogiliste kabinetide ülesanded, töö sisu ja vormid, kabinetide struktuur, sisustus, koosseisud ja eelarved.⁴¹

Hariduse Rahvakomissariaat kohustas oma kirjaga 8. veebruarist 1941 kõiki linnade ja maakondade haridusosakondi eelnimetatud metoodiliste ringide ning pedagoogiliste kabinetide põhimäärused otsekohe ellu viima ja sellest Hariduse Rahvakomissariaadile ette kandma.⁴²

Lisaks Tartus ja Tallinnas juba varem tegutsenud pedagoogilistele kabinetidele alustas 20. veebruaril 1941 tegevust Haapsalu Pedagoogiline Kabinet, 18. märtsil 1941 Valga Pedagoogiline Kabinet jt.⁴³

Väga suure ja süstemaatilise töö õpetajate ideelis-poliitilise taseme tõstmisel ja uute õppeainete ning nende õpetamise metoodika tutvustamisel tegi 1940/41. õppeaastal ära Tartu Pedagoogiline Kabinet. Viimase käsutuses oli üks Eesti NSV täielikumaid pedagoogilisi raamatukogusid, kuhu kuulus ca 4000 köidet pedagoogilisi töid vene, saksa, inglise ja prantsuse keeles, peale selle sõnastikke, teatmeteoseid ning käsiraamatuid, samuti Eesti NSV-s ja NSV Liidus ilmunud pedagoogilist perioodikat.

Suurimaks saavutuseks Tartu Pedagoogilise Kabineti töös tuleb pidada regulaarselt tegutsevaid aineõpetajate seminare ajaloo, NSV Liidu Konstitutsiooni, maateaduse, eesti keele ja joonistamise õpetajaile. Need seminarid töötasid 2—4 korda kuus kindla plaani järgi ja nende tööd juhatasid Tartu koolide parimad, suurte kogemustega

⁴¹ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 763, l. 84—88.

⁴² ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 763, l. 80.

⁴³ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 795, l. 25, 37.

pedagoogid. Sageli kutsuti seminaride tööst osa võtma TRÜ õppejõude.

Pedagoogiliste küsimuste lahendamiseks töötas üks kord kuus nn. pedagoogiline klubi, mille tööst võtsid eelkõige osa koolide juhtivad töötajad.

Osavõtt seminaridest ja muudest Tartu Pedagoogilise Kabineti poolt korraldatud üritustest oli elav. Nii töötas NSV Liidu Konstitutsiooni seminaris kaasa 25, ajaloo seminaris 15, maateaduse seminaris 20, eesti keele seminaris 40 ja joonistamise seminaris 30 õpetajat.

Kõige agaramalt võtsid õpetajad osa NSV Liidu Konstitutsiooni seminarist, kus I poolaasta jooksul töötati 14 tundi (maateaduse ja eesti keele seminarides à 6 tundi, teistes vähem).

Õppeaasta II poolel korraldati lisaks ainealastele seminaridele veel üks kord nädalas loenguid marksismi-leninismi alustest, kusjuures lektorina esines TRÜ prorektor prof. K. Kure.

Lastevanematele oli organiseeritud lektorium.

Tartu Pedagoogiline Kabinet abistas enesetäiendamisel intensiivselt ka Tartumaa õpetajaid. Tihti käisid maakonnas esinemas Tartu Pedagoogilise Kabineti lektorid, eriti Tartu Pedagoogilise Kabineti juhataja magister A. Elango. Pakane ja halvad teolud ei suutnud neid seejuures takistada. Tihti jõuti ühel päeval loenguga esineda kahes keskuses, mille vahemaa oli 20—25 km.⁴⁴

Õppuste korraldamisest õpetajatele võtsid agaralt osa kohalikud partei maakonnakomiteed ja maavalitsused — hiljem maakondade ja linnade täitevkomiteed, eriti Võrumaal, Pärnu linnas ja Järvamaal. Mõnedes linnades ja maakondades (Tartu, Pärnu, Järvamaa, Valgamaa, Võrumaa) kasutati julgelt kohalikke õpetajaid loengutega esinemiseks oma kolleegidele. Osa koolivalitsusi aga kahtles õpetajate võimetes, jättes õppused pigem korraldamata, kui et oleks õpetajaid lektoritena kasutanud (Saaremaa).⁴⁵

⁴⁴ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 10, l. 150—152.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 121, l. 34.

Tartu õpetajate edasiharimistöö, «Noorte Hääl», 19. I 1941, nr. 17.

⁴⁵ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 121, l. 16, 18, 36, 37, 39, 40, 42, 43, 64—65, 103—107, 111, 112 jt.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 406, l. 14.

Paljudes maakondades kujunesid partei maakonnakomiteedele headeks abilisteks õpetajate poliitilise ja metoodilise enesetäiendamise korraldamisel vastloodud Hariduse- ja Kunsttöölise Ametiühingu kohalikud komiteed, kes tegid sel alal ära suure töö. Näiteks Tartumaal tegutses 11 kohalikku ametiühingukomiteed, kes olid ka õpetajate enesetäiendamise organiseerijaiks. Eriti agaralt käis töö Elva piirkonnas. Elva ümbrus jagunes seitsmeks tööpiirkonnaks, millesse igapähele kuulus 2—4 kooli. Öpperingides võeti läbi partei ajalugu, käsitleti kasvatus- ja õppe-metoodilisi küsimusi.⁴⁶

Uudse üritusena korraldas HKT AÜ Elva Komitee 22. detsembril 1940 Elvas pedagoogilise päeva, et arutada õpetajate ideelis-poliitilise ja ainealase metoodilise tööga seoses olevaid küsimusi. Üritusest võttis osa üle 60 õpetaja Elva ümbruskonnast.⁴⁷ Ettekanded olid mitmekesised, oli kutsutud esinejaid ka Tartust. Referaatidele järgnes elav mõttevahetus. Tähelepanu pälvib Elva õpetajate päeval vastuvõetud resolutsioon. Muu hulgas lubati selles kaasabi NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste edukaks läbiviimiseks 12. jaanuaril 1941 ja kutsuti sel alal Petserimaa õpetajaid võistlema.

HKT AÜ kohaliku komitee juhtimisel toimunud edukast tööst on andmeid veel Järvamaalt, kus ametiühingu öpperingid tegutsesid kuues keskuses ning kus samuti käsitleti nii üldpoliitilisi küsimusi kui ka ainealaseid metoodilisi ja pedagoogilisi probleeme. Muu hulgas õpiti tundma kolmanda viisaastaku riiklikku plaani ja rahvamajanduse planeerimise küsimusi, mis olid Eesti NSV õpetajatele uudiseks.⁴⁸

Öppuste organisatsiooniline külg ja sisu kujunesid eri maakondades väga erinevaks, sõltudes kohalikest oludest, samuti oskusest kohapealseid võimalusi ära kasutada. Tallinnas näiteks oli kursuste ja seminaride organiseerimine õpetajatele märksa lihtsam, sest lektoreid oli siin hõlpsam saada. Seepärast võttis öppustest juba 24. oktoobril 1940

---

⁴⁶ Tööringid UK(b) Partei ajaloo õppimiseks, «Nõukogude Õpetaja», 6. XII 1940. nr. 7.

Töörühmad Tartumaa õpetajatele, «Noorte Hääl», 19. I 1941, nr. 17.

⁴⁷ Pedagoogiline päev Elvas, «Noorte Hääl», 25. XII 1940, nr. 82.

⁴⁸ Järvamaa õpetajad enesearendamistöös, «Noorte Hääl», 9. II 1941, nr. 34.

eestikeelses rühmas osa 537 ja venekeelses 116 õpetajat.⁴⁹

Töö toimus loengute näol partei ajaloost ja nõukogude pedagoogikast. Ajaloo õpetajaile korraldati aga lisaks veel seminarid NSV Liidu ajaloost ja NSV Liidu Konstitutsioonist. Õpetajate-osavõtjate arvates oli loengutest ja seminaridest praktilises koolitöös suur kasu.

Õpetajate ideelis-poliitilisel kasvatamisel ja metoodilisel juhendamisel tegi suure töö ära ajakirjandus. 1940/41. õppeaastal, mil uusi käsiraamatuid ja õpikuid oli napilt, etendas ajakirjandus tähtsat osa õpetajaile vajalike teadmiste andmisel, nende tutvustamisel marksismi-leninismi põhimõtetega. Eesti NSV Hariduse Rahvakomissariaadi pedagoogiliseks ajakirjaks sai «Nõukogude Kool», mille ülesandeks oli tutvustada haridustöötajaid nõukogude pedagoogika ja kommunistliku kasvatustöö põhialustega. Uue pedagoogilise ajakirja toimetuse kolleegiumi kuulusid: toimetaja — Joh. Käis; liikmed — V. Altoa, J. Kiivet, A. Valsiner ja A. Raud.⁵⁰

Uue ajakirja esimeses numbris pöördus õpetajate poole läkitusega Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees J. Vares. Ta soovis õpetajatele palju jõudu ja edu ning hindas kõrgelt nende panust sotsialistliku Eesti ülesehitamisse.⁵¹

«Nõukogude Kooli» kaudu pidasid kooliga ning õpetajatega kontakti ka teised väljapaistvad riigi- ja ühiskonnategelased. See ajakiri kujunes aga õige varsti tribüüniks, millelt võtsid sõna õpetajad ise oma pedagoogiliste tähelepanekute ja kogemuste tutvustamiseks vabariigi õpetajaskonnale.

Laija leviku osaliseks sai õpetajaskonnas 25. oktoobril 1940 ilmumist alustanud ajaleht «Nõukogude Õpetaja». Ajalehe kaastöölise hulk õpetajate näol kujunes arvukaks. «Nõukogude Õpetajast» leidsid õpetajad tulusaid näpunäiteid paljude probleemide lahendamiseks, milleks endai oskust oli sageli vähe. Palju oli ajalehes materjali pio-

⁴⁹ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 121, l. 97.

Kursused linnaümbruse õpetajaile, «Kommunist», 27. X 1940, nr. 116.

⁵⁰ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 26, l. 28.

J. Kiivet oli 1940/41. õppeaastal HRK Kutsehariduse Osakonna juhataja, A. Raud — EKP KK Kooliosakonna juhataja.

⁵¹ Nõukogude Eesti õpetajaile, «Nõukogude Kool», 1940, nr. 1, lk. 3—4.

neeri- ja komsomolitöö organiseerimisest, lastevanemate seas tehtava pedagoogilise ja antireligioosse propaganda korraldamise võimalustest ning võtetest jne.

Ka teised ajalehed tutvustasid oma lugejaile sageli koolide tööd, õpetajate osavõttu ühiskondlik-poliitilisest elust jne. Koolielu sündmuste täpsed kirjeldused kohtadelt ja pedagoogilised arutlused viitavad sellele, et ajalehtede kirjasaatjate hulgas oli 1940/41. õppeaastal hulgaliselt õpetajaid. Need õpetajad-kirjasaatjad ei teinud ajalehtedele kaastööd ainult pedagoogikasse ja kooliellu puutuvates küsimustes. Tolleaegsetes ajalehtedes leidub arvukalt õpetajate poolt kirjutatud ühiskondlik-poliitilisi artikleid.⁵²

Nagu eeltoodust nähtub, oli õpetajate ideelis-poliitilise taseme tõstmiseks ja kutsealase kvalifikatsiooni parandamiseks läbi viidud mitmesuguseid üritusi, kuid mis peasi — oli suudetud Eesti õpetajate paremik kaasa haarata uue hariduspoliitika rakendamisele.

---

⁵² Niisuguseks oli näiteks Tallinna III Keskkooli ajaloo õpetaja Maria Kaera artikkel «Noorte Hääles» 7. III 1941, nr. 56 «Naisel on sotsialismimaal väärikas koht». Rahvusvahelise naistepäeva eelõhtul näidatakse selles artiklis konkreetsete andmete varal, kuidas nõukogude võimu päevil on muutunud naisõpetaja ühiskondlik positsioon Eestis.

IV peatükk

EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI HOOLITSUS ÕPETAJASKONNA AINELISE OLUKORRA PARANDAMISE EEST. ÕPETAJATE OSAYÖTT ÜHISKONDLIK-POLIITILISEST ELUST 1940/41. ÕPPEAASTAL

Eesti õpetajaskonna kiiremaks lülitamiseks sotsialismi ülesehitamise eest peetavasse võitlusse oli äärmiselt tähtis järgida leninlikke põhimõtteid suhtumises õpetajatesse. V. I. Lenin on oma töödes korduvalt käsitlenud koolide ja õpetajate osa ühiskonnas.

Äärmiselt tähtsaks pidas V. I. Lenin õpetaja autoriiteedi suurendamist. Artiklis «Lehekülgi päevikust» kirjutab ta: «Rahvakooliõpetaja tuleb meil tõsta niisugusele kõrgusele, millisel ta kunagi pole seisnud... ega saagi seista kodanlikus ühiskonnas.» Vladimir Iljitši sõnade järgi on see võimalik juhul, kui järjekindlalt ja visalt teha tööd rahvakooliõpetaja vaimsel arendamisel ja igakülgset ettevalmistamisel, kuid ka parandades tema ainelist olukorda.¹

V. I. Lenin suhtus õpetajaisse ülimalt lugupidamisega ja nõudis austavat suhtumist õpetajaisse ka oma kaastöölislitelt. Esimene Vene NFSV hariduse rahvakomissar A. Lunatšarski tõi selle kohta iseloomulikke näiteid. Seoses lühendi «шкраб» (школьный работник) käibeletulekuga häbistas Lenin selle lühendi tarvitajaid, öeldes: «Mis häbematus see olgu, nimetada taolise vastiku sõnaga õpetajat! Tal on austav nimetus — rahva õpetaja (народный учитель). See peabki olema temale säilitatud.»² A. Lunatšarski märkis ka, et V. I. Lenini jaoks oli rahvakooliõpe-

¹ V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 424.

² А. В. Луначарский, О народном образовании, Москва, 1958, lk. 19.

taja positiivne sotsiaalne kuju, üks Kommunistliku Partei peamisi abimehi.³

1940. aasta revolutsioonilised sündmused muutsid põhjalikult Eesti õpetajate olukorda. Hirm homse päeva ees asendus loova töö rõõmuga, püüdlusega omalt poolt kaasa aidata sotsialismi ehitamisele Eestis. Õpetajate valdav enamik asus nõukogude võimu esimestest päevadest peale kindlalt koostööle nõukogude võimuga, Eestimaa Kommunistliku Partei ga. Ülejäänud osa õpetajaist suutis tegelik elu ja pidev selgitustöö pikapeale võita nõukogude võimu toetajaiks.

Põhjus, miks Eesti õpetajaskond kujunes oma suures enamuses kiiresti Eestimaa Kommunistliku Partei poliitika toetajaks, peitus nõukogude võimu õigetes ja demokraatlikkudes ümberkorraldustes rahvahariduse küsimustes ja tähelepanelikus suhtumises õpetajate vajadustesse, samuti hoolitsuses õpetajate materiaalse olukorra parandamise eest. See avaldus mitmel viisil, eelkõige palkade tõstmises.

Juba 28. septembril 1940 andis Eesti NSV hariduse rahvakomissar käskkirja õpetajate ja koolitöötajate palkade tõstmise kohta alates 16. septembrist. Õpetajate palgad tõusid ca 40% ja kooliteenistujatel ca 30% võrra. Käskkiri nõudis palgavahe väljamaksmist hiljemalt 30. septembriks. Arvestuse hõlbustamiseks oli käskkirjale lisatud uute palkade tabel.⁴

Palkade tõstmine 40% võrra parandas märgatavalt õpetajate materiaalselt olukorda ning ilmutas Kommunistliku Partei ja Nõukogude Eesti valitsuse hoolitsust õpetajaskonna eest. Ent juba 26. novembril 1940 avaldas ajakirjandus EK(b)P KK ja Eesti NSV RKN uue määruse õpetajate palkade reguleerimise kohta. Uued palgamäärad võtsid arvesse nii õpetaja hariduslikku taset kui ka tööstaazi, direktorite ja õppealajuhatajate puhul ka klassikomplektide ning õpilaste arvu koolis. Määruses oli ette nähtud eri tasu vihikute parandamise, klassijuhatamise, laboratooriumi juhatamise, raamatukogus töötamise jne. eest, mis seni olid küll endastmõistetavalt kuulunud õpetaja tööülesannete hulka, ent mille eest eri tasu ei olnud

³ А. В. Луначарский, Ленин и народное образование, Москва, 1960, lk. 22.

⁴ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 10, l. 340—342.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 11, l. 114—115.

ette nähtud. Esmakordselt nähti ette uues määruses tasu töö eest kooli internaadis kasvatajana.

Uus määrus vähendas ka õpetajate päevast töökoormust seniselt 5-lt tunnilt 4-le tunnile algkoolis ja 5-lt tunnilt 3-le V—VII klassini, kusjuures algkooliks loeti esimesed neli õppeaastat. Keskkoolides nähti senise 25 nädalatu tunni asemel ette 18 nädalatundi.⁵

See oli uus tähtis samm Eesti õpetajaskonna majandusliku olukorra parandamisel, seda enam, et seminaride ja pedagoogiumide lõpetajad arvati tarifitseerimisel võrdseiks õpetajate instituutide lõpetanutega. Uued palgad kehtestati alates 10. novembrist 1940 ja palgavahed maksti välja veel samal kuul.⁶

EK(b)P KK büroo arutas 28. novembril 1940 eelnimetatud määrust, kiites selle üksmeelselt heaks ja märkis, et Eesti õpetajate majandusliku olukorra edasine kindlustamine aitab kaasa õpetajate veelgi tihedamale koondumisele nõukogude võimu ja Kommunistliku Partei ümber.⁷

Õpetajate majanduslikke huvisid pidas silmas ka määrus, mille kohaselt väljaspool linnu ja töölisasulaid elunevad õpetajad kindlustati tasuta korteri, kütte ja valgustusega kooli ülalpidaja kulul.⁸

20. jaanuaril 1941 tegi hariduse rahvakomissar, juhitudes «Eesti NSV Teatajast» 1941, nr. 3, art. 54, korralduse õpetajatele nende korteris, kus elamispid seda võimaldas, ühe lisatoa andmiseks tööruumiks.⁹

Ka see korraldus oli järjekordne näide sellest, kui suure tähtsusega olid meie vabariigi võimuorganeile õpetajate töö- ja elutingimused.

Maaõpetajate huvisid pidas silmas Hariduse Rahvakomissariaadi ringkiri 22. aprillist 1941 kooli aia ja kooli maa kasutamise kohta. Selle ringkirja alusel jäi koolimaa õpetaja valdusse, kui kool seda oma tarvidusteks ei vajanud, tingimusel, et maa õpetajate ja teenistujate vahel õiglaselt jaotatakse maa progressiivsema kasutamise nõuet silmas pidades. Maa anti kasutada tasuta, ent selle

⁵ Eesti NSV RKN ja EK(b)P KK määrus, «Kommunist», 26. XI 1940, nr. 144.

⁶ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 860, l. 8.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 10, l. 354—356; 357—360.

⁷ EKPA, fond 1, nim. 1—3, s.-ü. 178, l. 19, 37—38.

⁸ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 2, l. 664.

⁹ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 763, l. 30.

harimine pidi toimuma õpetaja või tema perekonnaliikmete tööjõuga, ilma alatist palgalist tööjõudu kasutamata.¹⁰

Õpetajad reageerisid elavalt Eestimaa Kommunistliku Partei ja Nõukogude Eesti valitsuse sammudele rahvahariduse reorganiseerimisel ja õpetajate materiaalse olukorra parandamisel. Seda tõendavad arvukad kirjad, mis õpetajad saatsid EKP Keskkomiteele ja Hariduse Rahvakomisariaadile pärast revolutsioonilise valitsuse deklaratsiooni avaldamist 22. juunil 1940. Selles deklaratsioonis võttis uus valitsus endale kohustuse pöörata tõsist tähelepanu rahvahariduse igakülgsele arendamisele, kultuuri edendamisele ning haridusalal töötajate töötingimuste parandamisele. Oma individuaalsetes ja kollektiivsetes kirjades tervitasid õpetajad rõõmuga uue valitsuse eelloetletud samme ja lubasid omalt poolt kõik teha selleks, et tõhusa tööga pälvida tunnustust ka edaspidi.¹¹

Eestimaa Kommunistliku Partei ja Nõukogude Eesti valitsuse hoolitsuse taustal muutus eriti teravaks kontrast õpetajate olukorra vahel kodanliku korra ajal ja sotsialistlikus ühiskonnas. Vaid ajakirjanduses ilmuvad teated kodanlikes riikides valitseva suure tööpuuduse ja viletsate töötingimuste kohta tuletasid Eesti õpetajatele veel meelde nende hiljutist perspektiivitut olukorda kodanlikus Eestis.¹²

Eesti pedagoogide kohusetruu ja mitmekülgne töö esimesel nõukogude kooliaastal kandis head vilja. Õpetajad kujunesid partei ja nõukogude võimuorganite abilisteks kõikide tähtsamate ürituste läbiviimisel, olid need siis revolutsioonilised pühad, valimised, külvikampaania, kunstidekaadi ettevalmistamine, poliitõppuste korraldamine nõukogude aktivistidele, kirjaoskamatus eelvideerimine, ringide juhatamine rahvamajades vms.

Enamikus koolides kujunesid õpetajad vastloodud kom-

¹⁰ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 761, l. 164—165.

¹¹ Tervitus uuele vabariigi valitsusele õpetajate perest, «Rahva Hääle», 30. VI 1940, nr. 8.

Eesti Õpetajate Liidu tervitus uuele vabariigi valitsusele, «Kasvatus», 1940, nr. 6/7, lk. 318.

Õppiv noorsugu läheb tulevikule vastu täis teotahet, «Noorte Hääle», 3. X 1940, nr. 14.

¹² Ajaleht «Kommunist» avaldas 1. X 1940 teate, et kokkuhoiu eesmärgil vallandab Rootsi valitsus 1940/41. õppeaastal taas 1600 õpetajat.

somoliorganisatsioonide abistajaiks. Komsomoliorganisatsioonide liikmete arv kasvas üldhariduslikkudes koolides kiiresti. Läänemaal näiteks oli 33% õpilastest kommunistlikud noored.¹³ Tartu V Keskkoolis astus 800-st õpilasest 200 eesrindlikumat kommunistlikeks noorteks.¹⁴ Hoogus oli kommunistlike noorte arvu kasv Narva I Keskkoolis.¹⁵ Võrumaal oli 1941. aasta jaanuariks suuremad komsomoli algorganisatsioonid loodud Võru Keskkoolis (40 liiget ja 10 kandidaati) ning Räpina Keskkoolis (39 liiget ja 16 kandidaati).¹⁶ Komsomoliorganisatsioonide tegevust Võrumaa koolides võib aktiivseks hinnata.¹⁷

Eeskujulikult töötas tulevaste õpetajate — Tallinna Õpetajate Seminari ja Pedagoogiumi kommunistlike noorte algorganisatsioon, kus aktiivsusega paistsid silma õpetajakutsele ettevalmistuvad Niina Hrabrova, Ksenja Hobustkoppel, Peeter Larin,¹⁸ Leen Kullmann¹⁹ jt.

Paljudes koolides kujunes komsomoli algorganisatsioon varsti õpetajate paremaks käeks võitluseks õppe-
edukuse ja distsipliini eest. Nii märkis Tallinna I Keskkooli direktor V. Peet kommunistlike noorte ja õpetajate tõhusat koostööd võitluses igandite ja väärnähtuste vastu igapäevases koolitöös. Ühiste pingutuste tulemusena paranes läbiviidavate ürituste ideoloogiline tase.²⁰

Kahjuks ei kulgenud komsomoliorganisatsioonide töö kõigis koolides sujuvalt. Esines juhtumeid, kus kommunistlikud noored ei leidnud ühist keelt õpetajatega.

¹³ EKPA, fond 1, nim. 1, s.-ü. 7, l. 36.

¹⁴ «Noorte Hääl», 15. XI 1940, nr. 49.

¹⁵ «Noorte Hääl», 3. XI 1940, nr. 41.

Narva I Keskkoolis paistis kommunistlike noorte hulgas eriti silma Linda Mõttus (Lebbin), kes oli linna komsomoliorganisatsiooni büroo liige. Komsomolitöö ja pioneeri tegevus on L. Lebbinile südamelähedane olnud kogu 25 järgneva nõukogude võimu aasta jooksul. L. Lebbin on töötanud ELKNÜ instruktorina, koolidirektorina, pedagoogikakateedri õppejõuna ja on senini vahetult seotud vabariigi pioneiritööga.

¹⁶ EKPA, fond 1, nim. 1, s.-ü. 40, l. 8.

¹⁷ EKPA, fond 1, nim. 1, s.-ü. 40, l. 10.

¹⁸ «Noorte Hääl», 24. X 1940, nr. 32. Pilt Tallinna Õpetajate Seminari aktiivsetest kommunistlikest noortest.

A. Valsineri andmeil.

¹⁹ Eesti rahva kangelaslik tütar, «Rahva Hääl», 13. V 1965, nr. 111.

8. mail 1965. omistati L. Kullmannile posthuumselt Nõukogude Liidu kangelase nimetus.

²⁰ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 54, l. 25.

Põhjuseks oli siin, ühelt poolt, õpetajate konservatiivsus ja, teiselt poolt, noorte eneste vähene teadlikkus komsomoliorganisatsiooni eesmärkide kohta koolis, tema osa kohta õpetaja abilisenä kommunistliku kasvatustöö teostamisel.²¹

Selline arusaamatus oli näiteks Vändra Keskkoolis. Suhted muutusid niivõrd teravaks, et III õppeveerandil lahkus koolist töölt õpetajaid. Konflikt aga kestis ja lakkas alles siis, kui IV veerandil lahkus koolist senine komsomoliorganisatsiooni sekretär.²² Nähtavasti ei saanud komsomolisekretär aru komsomoliorganisatsiooni kui õpetajate abilise osast ning sekretäril endal puudus õpetajatega suhtlemisel vajalik pedagoogiline takt.

Osas koolides tekkinud ebanormaalse olukorra likvideerimiseks tegi Hariduse Rahvakomissariaat ELKNÜ Keskkomiteele rea ettepanekuid töö normaliseerimiseks ja õpetajate ning komsomoliorganisatsiooni liikmete vahelise kontakti loomiseks.²³

X Pioneeritöö korraldamiseks vabariigi koolides moodustas ELKNÜ Keskkomitee pioneeride organiseerimise büroo, kuhu kuulusid Igor Dobrohhotov, Õie Tomingas ja Konstantin Mihhailov.²⁴ Nimetatud büroo tegevusega on tihedalt seotud Tallinna koolide pioneerorganisatsioonide loomine.

Tartus oli esimeste pioneerorganisatsioonide tööle rakendajaks Enno-Lembit Mikkelsaar,²⁵ kes 20. septembril 1940 võttis vastu esimesed 31 pioneeri Tartu Õpetajate Seminari harjutuskoolis. Tartu 1. ja 3. Algkoolis tegutses pioneeritööl aktiivselt Anatoli Kraemer.²⁶ Märkimist väärivad veel Jaan Siilivase, Vaike Allikvee, Voldemar Neu-

---

²¹ Jutuajamisest Tallinna IV Keskkooli komsomoliorganisatsiooni sekretäri Loreida Raudsepaga. Sama mõte kajastub ka EK(b)P IV kongressi aruande XVI lõigus (vt. «Nõukogude Kool», 1941, nr. 3, lk. 228—229).

²² ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 54, l. 2.

²³ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 48, l. 58—60.

²⁴ I. Dobrohhotov jäi sõja puhkedes Eestisse, fašistid mõrvasid ta Pärnus 12. IX 1941. K. Mihhailov töötas 1940. a. Lasnamäe Algkoolis. Praegu on ta Eesti NSV Riikliku Kunstiinstituudi õppejõud. O. Tomingas-Reintam töötab käesoleval ajal TRÜ-s.

²⁵ E. Mikkelsaar on praegu TRÜ õppejõud.

²⁶ A. Kraemer on käesoleval ajal Kutsehariduse Peavalitsuse Kunstiansamblite juht.

manni, Leen Kullmanni,²⁷ R. Viiese, L. Prometi, L. Mõttuse (Lebbin) jt.²⁸ tubli töö pioneeridega.²⁹

Pioneerorganisatsioonide loomisel ning oktoobrilas- tega töötamisel osutasid suurt kaasabi algkooliõpetajad. Organiseeritud laste hulk kasvas iga päevaga. Näiteks 27. septembriks 1940 oli Tallinnas juba 41 rühma 1800 pioneeriga, s.o. 25% algkooliõpilaste üldarvust. Teistes linnades ja maal oli see protsent samaks ajaks 23,3.

Eesrindlikuks võib pidada veel Valga linna, kus 27. septembriks 1940 oli 800 pioneeri.³⁰

Nendes koolides, kus pioneeritööd korraldati huvitava- valt ja sisukalt, pidas iga sellealine noor endale auasjaks saada pioneeriks. Hästi oli töö korraldatud Virumaa koo- lides, kus juba 1. novembriks 1940 olid pooled sellealistest õpilastest pioneerorganisatsiooni liikmed — kokku 2120 pioneeri.³¹

Ka Võrumaal suurenes pidevalt pioneerorganisat- siooni liikmete arv. Kui näiteks 26. aprilliks 1941 oli Võru- maal 99 algkooli juures 108 pioneerirühma 2667 pionee- riga, siis 10. maiks oli pioneeride arv kasvanud 2710-ni ja 30. maiks juba 2947-ni 112 pioneerirühmas 103 kooli juu- res.³²

Samasisulisi näiteid võiks hulgaliselt tuua ka teiste maakondade ja linnade pioneerorganisatsioonide kohta.

Pioneerorganisatsioonide loomine koolides ja nende töö korraldamine on suurelt osalt just kooliõpetajate teene, sest palgalised pioneerijuhi töökohad seati Eesti NSV-s sisse alles märtsikuus 1941, milliseks ajaks oli aga enamik pioneerorganisatsioone juba loodud ja tööle rakendatud. EK(b)P IV kongressi ajaks³³ oli vabariigis juba 25 000 pioneeri 800-s pioneerimalevas.³⁴ Aga ka siis,

---

²⁷ J. Siilivask, V. Allikvee, V. Neumann ja L. Kullmann hukkusid fašistide käe läbi.

²⁸ R. Viies on Välismaaga Kultuurisidemete Pidamise Ühingu esi- mees, L. Promet — tuntud kirjanik, L. Mõttus (Lebbin) — Tallinna Ed. Vilde nim. Pedagoogilise Instituudi õppejõud.

²⁹ A. Kaur, Nemad olid esimesed, «Noökogude Õpetaja», 15. V 1965, nr. 20.

³⁰ Edu pioneeride tegevuses, «Noorte Hääl», 10. X 1940, nr. 20.

³¹ EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 37, l. 24.

³² EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 64, l. 70, 77, 88.

³³ EK(b)P IV kongress toimus 5.—8. II 1941.

³⁴ EKPA, fond 1, nim. 1, s.-ü. 167, l. 28.

kui pioneerijuhid koolides tööd alustasid, olid õpetajad nende lähimateks abilisteks, sest pioneerijuhtideks olid sageli väikese haridusega ja pedagoogilises töös täiesti kogenemata noored.³⁵

Et pioneeritööga tegelevaid pedagooge juhendada tööks pioneeridega, korraldasid ELKNU Keskkomitee ja maakondade ELKNU komiteed õpetajatele seminare ja kokkutulekuid, kus teoreetilise õppuse kõrval oli palju aega ette nähtud praktiliste pioneeritarkuste omandamiseks. Näiteks organiseeriti 2-nädalane vanempioneerijuhtide seminar Tabasalus.³⁶ Paaripäevaseid kursusi korraldati Kuressaares,³⁷ Haapsalus,³⁸ Tartus³⁹, Narvas⁴⁰ jm.

Jaanuaris 1941 toimus Tallinnas 3-päevane vabariiklik ühiskondlike pioneerijuhtide seminar 300 pioneeritöötaja osavõtul.⁴¹

Pioneeritöö kujunes 1940/41. õppeaastal üritusterohkeks ja mitmekesiseks. Saaremaa Leisi algkooli õpilased näiteks alustasid kirjavahetust Krimmis elunevate eesti rahvusest kooliõpilaste-pioneeridega.⁴² Saadetud kirjadele laekus 62(!) vastust.

Õpetajate kaasabil teostasid pioneerid ka mitmesuguseid koolisiseseid üritusi. Põide pioneerid näiteks organiseerisid kirjandivõistluse teemal «Esimene aasta sotsialistlikus koolis,»⁴³ Pülistvere pioneerid korraldasid metsapäeva,⁴⁴ Vana-Saluse pioneerid — lindudepäeva⁴⁵ jne.

³⁵ ORRKA, fond R-14, nim. 768, l. 4.

³⁶ 40 pioneerijuhti koosolekul, «Noorte Hääl», 28. IX 1940, nr. 10. Edu pioneeride tegevuses, «Noorte Hääl», 10. X 1940, nr. 20.

³⁷ Pioneeride instrueerimiskursused Kuressaares, «Kommunist», 25. X 1940, nr. 114.

³⁸ Pioneerijuhtide instrueerimiskursus Haapsalus, «Noorte Hääl», 3. XI 1940, nr. 41.

Läänemaa pioneerijuhid olid koos, «Kommunist», 5. XI 1940, nr. 125.

³⁹ Kursused pioneerijuhtide ettevalmistamiseks, «Noorte Hääl», 16. XI 1940, nr. 50.

⁴⁰ EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 51, l. 93.

⁴¹ Pioneerijuhtide seminar Tallinnas, «Noorte Hääl», 8. I 1941, nr. 6.

⁴² Kirjavahetus kaugete eesti kooliõpilastega, «Noorte Hääl», 23. XI 1940, nr. 56.

Kirjad Krimmist Saaremaa õpilastele, «Noorte Hääl», 15. II 1941, nr. 39.

⁴³ EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 56, l. 64.

⁴⁴ Noorte töomailt, «Noorte Hääl», 28. V 1941, nr. 123.

⁴⁵ Noorte töomailt, «Noorte Hääl», 21. V 1941, nr. 117.

Eriti hoogsaks kujunes pioneeritöö siis, kui saadi teada, et parimateks tunnistatud pioneerirühmade esindajad saavad võimaluse sõita kuulsasse üleliidulisse pioneerilaagrisse «Artek» ja lisaks sellele võivad teel sinna tutvuda Leningradi ja Moskvaga. Avaldati üksikasjalik juhend selle kohta, millist rühma parimaks lugeda.

Oiguse sõita «Artekki» võitsid kätte 24 Eesti NSV pioneeri, kes oma teekonda päikesepaistelisse Krimmi alustasid 15. juunil 1941.⁴⁶

Eesti õpetajaskond muutus kiiresti ka elanikkonna seas teostatava kultuurilise ja poliitilise töö peamiseks läbiviijaks. Eredalt avaldus see näiteks töörahva revolutsiooniliste pühade tähistamisel. Pidustused, mille organiseerimise kohalikud parteikomiteed olid usaldanud õpetajaile, õnnestusid üle vabariigi hästi, mõni üksik välja arvatud. Näiteks Narva linnas ja selle ümbruses Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva puhul läbiviidud üritused olid osavõtjaterohked. Vasknarva Algkooli juhataja peokõnet tuli 6. novembril kuulama 300 inimest, 7. novembril sama koolimaja juures peetud vabaõhumii-tingul viibis aga 1000 inimest. Organiseeriti mälestustahvli avamine, pärgade panek 1919. aastal langenud punaarmeealaste ühishauale jne.⁴⁷

Valgamaal organiseerisid õpetajad oktoobripidustuste puhul 106 üritust 17 945 osavõtjaga, kusjuures peeti 134 kõnet ja esitati 20 näidendit, 176 koorilaulu, 250 deklamatsiooni, 100 muusikapala jt. ettekandeid.⁴⁸ Tuleb kõrgelt hinnata Valgamaa õpetajate suurt tööd, kes suhteliselt lühikese ajaga suutsid hulgaliselt ettekandeid ette valmistada ja massiliselt elanikkonda kaasa tõmmata Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva tähistamisele.

---

⁴⁶ Pioneerid töös, «Noorte Hää», 10. V 1941, nr. 108.

Eesti NSV noori üleliidulisse pioneerilaagrisse, «Noorte Hää», 13. VI 1941, nr. 137.

Eesti NSV parimad pioneerid sõitsid «Artekki», «Kommunist», 18. VI 1941, nr. 143.

Eesti pioneeridega sõitis «Artekki» kaasa Tallinna Õpetajate Seminari kommunistlik noor N. Hrabrova, kes jäi Eesti lastega NSV Liitu kogu Suure Isamaasõja ajaks.

⁴⁷ EKPA, fond 1, nim. I—1, s.-ü. 51, l. 15, 16, 23.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 53, l. 43.

⁴⁸ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 53, l. 44.

Suuremates keskustes korraldati Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 23. aastapäeva puhul kokkutulekuid ka õpetajatele. Eredaks sündmuseks kujunes Tallinna õpetajatele «Estonia» kontserdisaalis korraldatud kontsertaktus, millest võtsid osa partei- ja hariduselu juhtivad tegelased.⁴⁹

Esmakordselt tähistati sel õppeaastal V. I. Lenini päevi, Punaarmee aastapäeva, 1. maid jne. Õpetajad suutsid nende ürituste kaudu kasvatada sotsialistlikust ühiskonnast lugupidamise vaimus nii lapsi kui ka nende vanemaid, kes koolis toimuvatest pidustustest arvukalt osa võtsid.

Tänuväärset tööd tegid õpetajad elanikkonna hulgas NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste eel, tutvustades NSV Liidu Konstitutsiooni ja valimismäärustikku. Õpetajad võtsid osa ka valimiskomisjonide tööst, olid agitaatoreiks, sisustasid agitpunkte, hoolitsesid näitliku agitatsiooni eest ning õpetasid kunstilise isetegevuse ettekandeid, millega esineti nii valimiseelsete selgituskoosolekute kontsertosades kui ka valimiste päeval valijaile korraldatud kontserditel.

Kommunistlik Partei ilmutas valimiseelisel perioodil õpetajate vastu erilist usaldust. EK(b)P Keskkomitee juhtis Hariduse Rahvakomissariaadi tähelepanu asjaolule, et tuleb õpetajaile anda võimalikult palju vastutavaid ülesandeid seoses valimistega.

Hariduse Rahvakomissariaadis koolivalitsuste juhatajaile ja inspektoreile toimunud nõupidamistel püstitati nõudmine, et koolide revideerimisel tuleb koolivalitsuste töötajail õpetajaid abistada valimiseelse selgitustöö korraldamisel.⁵⁰ Sama nõuet rõhutati ka koolivalitsustele saadetud kirjades.

Õpetajate osavõtu vajadusele valimiseelsest selgitus-

---

⁴⁹ Kontsertaktus Tallinna õpetajaile, «Noorte Hääl», 2. XI 1940, nr. 40.

Pidulik aktus Tallinna õpetajaile, «Nõukogude Õpetaja», 15. XI 1940, nr. 4.

⁵⁰ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 48, l. 134.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 50, l. 1—13.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 49, l. 46.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 10, l. 40.

tööst juhtisid Hariduse Rahvakomissariaadi vastutavad töötajad tähelepanu ka ajakirjanduse kaudu.⁵¹

Õpetajad võtsid valimiseelsest tööst agaralt osa. Kogemusi vahetati ajakirjanduse kaudu.⁵²

Seoses valimiskampaaniaga hoogustus kohtadel just poliitiliste õpperingide töö. Üldse töötas vabariigis 391 poliitringi. Valimiskampaania ajal korraldati neis 1906 töökoosolekut 8679 osavõtjaga.

Poliitringides õpiti tundma NSV Liidu Konstitutsiooni, valimismäärustikku ja partei ajalugu.

Peale selle tegutses hulk kunstilise isetegevuse ringe. Rahvamajade juures töötas 214 lavakunstiringi 3065 liikmega, kusjuures esineti 248 korral. Peale nende tegutses 259 laulukoori 5990 lauljaga ja 260 orkestrit 3069 mängijaga, kes esinesid kokku 898 korral.⁵³

Valimiste eel töötasid poliit- ja kunstilise isetegevuse ringid, mida juhatas 321 õpetajat, mis moodustas 50,3% ringijuhatajate üldarvust.⁵⁴

Pedagoogide osavõtt NSV Liidu Ülemnõukogu valimistest ei piirdunud ainult selgitustööga või tehnilist laadi abiga. Parimad eneste hulgast — N. Andreseni, A. Habermani, E. Tarkpea — esitas õpetajaskond saadikukandidaatideks.

Valimised 1941. aasta jaanuaris olid Eesti NSV töötajate suure poliitilise aktiivsuse ajaks. Seda võis märgata ka õpetajate seas. Reas valimisjaoskondades pidasid just õpetajad tarvilikuks olla esimesed valijad ja andsid nii head eeskuju ümbruskonna elanikele. Harjumaal näiteks valisid Jalukse, Hirvli, Leesi ja Kloostri valimisjaoskon-

---

⁵¹ Haridustöölised valmistuvad valimisteks, «Nõukogude Õpetaja», 13. XII 1940, nr. 8.

A. Valsiner, Eelolevad valimised ja õpetajaskonna ülesanded, «Nõukogude Kool», 1940, nr. 4, lk. 239—243.

⁵² Õpetajad aktiivselt valimiskampaaniast osa võtma, «Nõukogude Õpetaja», 22. XI 1940, nr. 5.

Õpetajaskond võtab osa valimiskampaaniast, «Nõukogude Õpetaja», 6. XII 1940, nr. 7.

Põlva õpetajaskond toetab energiliselt valimiskampaaniat, «Nõukogude Õpetaja», 13. XII 1940, nr. 8.

Põltsamaa linna algkool lööb valimistele hoogsalt kaasa, «Noorte Hääl», 17. XII 1940, nr. 75.

Õppetund agitaatoritele, «Kommunist», 22. XII 1940, nr. 169.

⁵³ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 593, l. 7, 9, 13.

⁵⁴ EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 59, l. 47—48.

nas esimestena kooliõpetajad või -juhatajad.⁵⁵ Ka Saaremaal Haeska, Korkvere, Lümanda, Kavandi, Tumala ja Eikla valimisjaoskonnas olid esimesteks valijateks kohalikud koolijuhatajad või õpetajad.⁵⁶

Riiklikult tähtsate ürituste poolest oli 1940/41. õppeaasta üldse rikas. Nii toimus 1941. aasta algul rahvakohutute uus komplekteerimine. Paljudes kohtades usaldas töötav rahvas õpetajaile rahvakohtu kaasistuja vastutusrikka ülesande. Artiklis «Õpetajad rahvakohtu kaasistujaiks» kirjutas «Nõukogude Õpetaja»: «Nii võib leida peaaegu iga jaoskonna kaasistujate koosseisus 2—3 õpetajat».⁵⁷ Kohati oli õpetajate protsent kohtu koosseisus veelgi suurem. Tapal võttis rahvakohtu tegevusest osa 5 õpetajat.⁵⁸ Rakveres oli ainuüksi I Keskkooli õpetajate seas 6 rahvakohtu kaasistujat. Teist samapalju oli pedagooge rahvakohtu kaasistujaiks teistest Rakvere linna ja ümbruskonna koolidest.⁵⁹

Tähtsaks riiklikuks ürituseks 1940/41. õppeaastal oli ka NSV Liidu kolmanda viisaastaku (neljanda aasta väljalase) riigilaenu realiseerimine. Riigilaenu tellimine toimus Eestis esmakordselt. Seepärast oli vaja teha väga suurt selgitustööd selleks, et üritus õnnestunult läbi viia. Õpetajaskonnale panid Eestimaa Kommunistlik Partei ja Eesti NSV valitsus selles suhtes eriti suured lootused, sest seni olid õpetajad end partei ja valitsuse ülesannete täitmisel kõige paremast küljest näidanud. Nüüd pöördus partei taas palvega õpetajaskonna poole võtta aktiivselt osa riigilaenu

---

⁵⁵ EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 59, l. 47—48.

Jalukse valimisjaoskonna esimene valija oli algkooli juhataja Juhan Reilep, Hirvli jaoskonnas õpetaja Jakobine Hellemäe, Leesi jaoskonnas algkooli õpetaja Richard Kuurvee ja Kloostri jaoskonnas Hilda Vellemäe.

⁵⁶ EKPA, fond 1, nim. 1—1, s.-ü. 59, l. 53-a—54.

Saaremaa Haeska valimisjaoskonnas valis esimesena õpetaja Aleksander Reinem, Korkvere jaoskonnas õpetaja Vassili Pukk, Lümanda jaoskonnas koolijuhataja Feodor Mälk, Kavandi jaoskonnas 34-aastase pedagoogilise töö staažiga Andrei Mägi, Tumala jaoskonnas 10-aastase pedagoogilise töö staažiga õpetaja Niina Vain ning Eikla jaoskonnas kooliõpetaja Nadežda Saaret.

⁵⁷ Õpetajad rahvakohtu kaasistujaiks, «Nõukogude Õpetaja», 24. I 1941, nr. 4.

⁵⁸ Hariduse- ja Kunstitegeliste a/ü Tapa Komitee tegevusest, «Nõukogude Õpetaja», 21. II 1941, nr. 8.

⁵⁹ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 791, l. 118.

realiseerimisest ja teha selle aktsiooni heaks kordaminekuks selgitustööd rahvahulkades.

Eesti õpetajaskond asus ka seekord ülesannet agaralt täitma. Sellest kõnelevad kohtadelt saabunud andmed. Pärnumaal, Orajõe vallas, samuti Enge Algkoolis olid õpetajad esimesed, kes oma vallas laenutellimise plaani realiseerisid.⁶⁰

Ka pedagoogid ise tellisid agaralt riigilaenu. Tallinnas oli nädala jooksul ainuüksi algkoolide ja lasteaedade personal tellinud riigilaenu 128 975 rubla ulatuses. Keskkoolidest sammus esireas Tallinna V Keskkool (direktor Erika Vihman), kus sama ajavahemiku jooksul oli vormistatud tellimusi 3535 rubla ulatuses.⁶¹

Kõiki sotsialismi ülesehitamiseks ja kindlustamiseks toimuvaid üritusi oli võimalik teostada seda kiiremini ja kindlamalt, mida teadlikumad olid töötajad. Et töötajate teadlikkust tõsta, alustasid reas linnades 1940/41. õppeaastal tööd partei õhtukoolid. Nii näiteks organiseeris EKP Virumaa Komitee partei õhtukooli Rakveres, EKP Narva Linnakomitee — Narvas jne. Paljudes kohtades kutsuti neisse koolidesse lektoreiks õpetajaid, eriti üldainete osas. Töö toimus 2 korda nädalas à 4 tundi ja kogu kursus koosnes 250-st loengutunnist. EKP KK otsusel loodi Tallinnas ja Tartus veel Marksismi-Leninismi Õhtuülikoolid, kus oli ette nähtud samuti 250-tunniline kursus.⁶² Õpetajate osavõttu poliitkoolide tööst peeti väga soovitatavaks.

Lektorina pälvis Rakveres kuulajate tunnustuse Rakvere I Keskkooli õpetaja, hiljem haridusosakonna juhatajana töötanud Jaan Kurn.⁶³

Sotsialismi ülesehitamiseks on väga oluline ka see, et kõik kodanikud oleksid kirjaoskajad. Ja ehkki V. I. Lenin juba III ülevenemaalisel nõukogude kongressil 1918. aastal peetud kõnes märkis eestlaste üldist kirjaoskust ja sellest tulenevaid erinevusi üleminekul sotsialismile,⁶⁴ polnud olu-

⁶⁰ Pärnumaa on teadlik riigilaenu tähtsusest, «Kommunist», 4. VI 1941, nr. 131.

⁶¹ Õpetajad tellivad riigilaenu, «Nõukogude Õpetaja», 13. VI 1941, nr. 24.

⁶² 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis. Dokumente ja materjale, Tallinn, 1960, lk. 300—301.

Narvas alustab tegevust parteikool, «Noorte Hääl» 8. X 1940, nr. 18.

⁶³ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 791, l. 118.

⁶⁴ V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 421.

kord pärast kodanluse 20-aastast võimutsemist kirjaoskuse osas sugugi hiilgav. Suur hulk kodanikke olid kirjaoskamatud, veelgi rohkem oli vähese kirjaoskusega isikuid.

Oma ettekandes II ülevenemaalisel poliitharidustöölise konverentsil 17. oktoobril 1921 märkis V. I. Lenin, et töölisklassil on kolm peavaenlast, üks neist on kirjaoskamatus. Ta ütles: «Kirjaoskamatu inimene seisab väljaspool poliitikat, temale on esmalt vaja õpetada aabitsat. Ilma selleta ei saa olla poliitikat, ilma selleta on ainult kuuljutud, keelepeks, muinasjutud, eelarvamused, kuid mitte poliitikat.»⁶⁵

Kirjaoskamatute arvelevõtmisel Eesti NSV-s selgus, et enamik kirjaoskamatud ja vähese kirjaoskusega isikuid elunes peamiselt kolmes maakonnas järgmiselt: Petserimaal 3704, Tartumaal 303 ja Virumaal 232 isikut. Ülesandeks oli kirjaoskamatus lähema kahe aasta jooksul lõplikult likvideerida.

X 1941. aasta jaanuaris alustasidki tegevust esimesed kirjaoskamatuse likvideerimise punktid:⁶⁶

Petserimaal	avati	36 punkti	1352 osavõtjaga
Tartumaal	„	33 „	299 „
Virumaal	„	29 „	201 „
Kokku:		98 punkti	1852 osavõtjaga.

Õppepunktide arv kasvas pidevalt. 1940/41. õppeaasta II poolel töötas kokku 129 õppepunkti, neist 2 linnades ja 127 maal. Kirjaoskuse algkooli nelja klassi piirides omandasid sel õppeaastal 48 kirjaoskamatud ja 52 vähese kirjaoskusega kodanikku. Järgmisel õppeaastal pidid tööd jätkama 878 kirjaoskamatud ja 110 vähese kirjaoskusega kodanikku — ülejäänud olid õpingud katkestanud.⁶⁷

Õpperingide tööst osavõtjaile anti haridust algkooli õppekava ulatuses. Õpperingi lõpetamise korral oli soovijail võimalus edasi õppida täiskasvanute koolides.

Üldse andsid õpetajad kirjaoskamatuse likvideerimise ringides 1940/41. õppeaastal 4606 õppetundi. Töö toimus 1—2 korda nädalas, vastavalt osavõtjate soovile. Tööd

⁶⁵ V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 55.

⁶⁶ ORRKA, fond R-1, nim. 1, s.-ü. 593, l. 23.

Kirjaoskamatuse likvideerimine Tartus ja maakonnas, «Nõukogude Õpetaja», 24. I 1941, nr. 4.

⁶⁷ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 409, l. 10.

kirjaoskamatusel likvideerimisel viisid õpetajad läbi ühiskondlikus korras.⁶⁸

Tööd pidurdava tegurina võib mainida väga suurt väljalangenute arvu õppuste käigus. Ent vaatamata kõigele on põhjust arvata, et kui poleks alanud Suur Isamaasõda, oleks järgneva paari aasta jooksul suudetud kirjaoskamatus ja puudulik kirjaoskus Eesti NSV-s likvideerida.

Alates 1940/41. õppeaasta II poolest rakendusid õpetajad vastavalt Eesti NSV RKN ja EK(b)P KK ühisele määrusele 21. detsembrist 1940 nr. 628 kutsealuste täiendavale õpetamisele. Selle tööga olid seotud peamiselt need õpetajad, kes valdasid vene keelt. Selle töö eest, tōsi küll, oli õpetajaile ette nähtud tasu — 5 rubla tund. Kokku assigneeris valitsus kutsealuste õpetamiseks 220 000 rubla. Õpetajad ei pidanud selle töö teostamisel peamiseks tasu, vaid noortele püsivate teadmiste andmist ja nende kasvatamist rahvaste sõpruse vaimus õppetōō kaudu.

Selle töö paremaks teostamiseks kutsusid Eesti NSV õpetajad võistlema Läti ja Leedu NSV õpetajaid, tehes ettepaneku kutsealustele vene keele õpetamise kõrval tōsta ka nende üldhariduslikku taset.⁶⁹

Neist õppustest võttis osa 14 284 noormeest, neist alla 3-klassilise haridusega oli 241 isikut.⁷⁰

Nagu neist arvudest nähtub, oli kursustest osavõtjate hulk väga suur. Huvitav on ka see asjaolu, et linnades kutsealuseid alla 3-klassilise haridusega arvel ei olnud, küll aga maal. Võrumaal oli lõpetamata algharidusega isikute arv eriti suur. See pole ka ime, sest kodanliku valitsuse ametlik statistikagi näitab, et Võrumaal oli koolist lahkujate protsent enne algkooli lõpetamist üks suuremaid.⁷¹

Kutsealustel oli õpitud teadmistest, eriti vene keele oskusest, väga palju tulu. Puhkenud sõja tingimustes oli vene keele oskus väga tarvilik.

⁶⁸ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 796, l. 3.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 817, l. 27.

Tōō kirjaoskamatusetega, «Nōukogude Kultuur», 1941, nr. 6, lk. 380.

⁶⁹ ORRKA, fond R-1, nim. 1, s.-ü. 581, l. 6.

⁷⁰ ORRKA, fond R-1, nim. 1, s.-ü. 593, l. 21—22.

⁷¹ Näiteks 1938/39. õppeaastal oli Võrumaal algkoolilõpetajate protsent 44. Ainult Petserimaal oli see protsent veelgi madalam — 23. Üleriigiline keskmine oli aga 51,4%. ORRKA, fond R-1, nim. 1, s.-ü. 593, l. 26.

Õpetajaskonna töö täiskasvanud elanikkonna teadmiste tõstmisel ei piirdunud ainult nendega, kes seni olid haridusest ilma jäänud või seda vähe omandanud. Oli palju töölisi ja teenistujaid, kes samuti olid eluliselt huvitatud vene keele oskusest. Neile moodustasid õpetajad sageli omal algatusel õppegrupe ja viisid läbi tänuväärse töö ühiskondlikus korras. Samuti on andmeid, et õpetajate juhtimisel alustasid tegevust muusika-alased õpperingsid ja rida muid õppegrupe.⁷² Enamik õppegrupe töötas rahvamajade juures. 1. jaanuariks 1941 oli vabariigi rahvamajade juures loodud üldse 631 õpperingi 13 011 osavõtjaga, kusjuures 315 õpperingi juhatajateks olid pedagoogid.⁷³

1940/41. õppeaasta oli õpetajatele töörohke, kuid ka saavutusterikas aasta. Paralleelselt eduka ühiskondliku tegevusega toimus pingeline õppetöö koolides, kus samuti saavutati märkimisväärseid tulemusi. Kevadised eksamid kulgesid edukalt, õpilased pidasid neid võimetekohasteks, isegi kergeiks. Eriti väärivad esiletõstmist nende õppeainete õpetamise tulemused, mis Eesti koolide õppeprogrammides figureerisid esimest aastat, nagu: vene keel, NSV Liidu Konstitutsioon, NSV Liidu ajalugu ja majandusgeograafia. Artiklis «Nõukogude kool ettevalmistamisel» andis hariduse rahvakomissar nende ainete õpetamisele ja omandamisele õpilaste poolt kõrge hinnangu.⁷⁴

Ka koolide direktorid märkisid aastaaruannetes, väga vähesed erandid välja arvatud, õpetajate püüdlikku ja tulemusterohket tööd õppeaasta vältel.⁷⁵

Silmapaistvate õppetöö tulemuste ja ühiskondlik-politilistest üritustest aktiivse osavõtu eest nimetati aruannetes Tallinna III Keskkooli ajaloo õpetajat M. Kaera, õppealajuhatajat E. Pajusood, eesti keele õpetajat J. Tetre jt. Tallinna IV Keskkooli direktor tõstis personaalselt esile õppealajuhatajat A. Kriisat, õpetajaid A. Toomingat ja H. Niitrat, Tallinna V Keskkoolis õpetajaid H. Tulpi, K. Kärki, L. Mahonit; Tallinna X Keskkoolis: O. Rünka, N. Remmelit ja A. Lannust.

⁷² ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 791, l. 75.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 406, l. 1—6.

⁷³ Õpperingi töö, «Nõukogude Õpetaja», 14. II 1941, nr. 7.

Maal huvi vene keele õpingute vastu, «Nõukogude Õpetaja», 31. I 1941, nr. 5.

⁷⁴ «Noorte Hääl», 21. VI 1941, nr. 144.

⁷⁵ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 54 ja s.-ü. 791.

Rakvere I Keskkooli õpetaja Jaan Kurni kohta kirjutati aruandes, et ta teostab õppe-kasvatustööd eeskujulikult ja on ise täpsuse ja korrektsuse poolest eeskujulik.

Otepää Keskkooli aruandes tõsteti esile tubli pedagoogi ja ühiskonnategelasena õpetajat Magda Kõva jne.⁷⁶

Koole inspekteerinud isikud märkisid enamikul juhtudel tunnustavalt õpetajate poolt tehtud tööd. Näiteks külastas ÜK(b)P KK instruktor EK(b)P Keskkomitee juures hariduse alal A. Perov eksamite ajal Võrumaa, Valgamaa ja Pärnumaa koole ning saatis oma tähelepanekute kohta kirja Hariduse Rahvakomissariaadile. Ta oli õppetöö olukorraga rahul ja juhtis tähelepanu vajadusele esile tõsta ning premeerida neid, kes koolipõllul on ausalt töötanud ja märkimisväärsed edu saavutanud. «On vaja näidata, et partei ja valitsus oskavad hinnata nõukogude õpetajate ausat ja ennastsalgavat tööd», lõpetas A. Perov oma kirja.⁷⁷

Hariduse Rahvakomissariaadi inspektor J. Palm, kes 1940/41. õppeaasta viimasel koolipäeval külastas Väätsa Algkooli (Järvamaal), kirjutab oma revideerimisaktis muu hulgas: «Koolimajja jõudes kuulen vägevast laulu «Julgesti vennad nüüd tööle». Aktus on algamas, et saata nooremaid õpilasi pidulikult koju. Astun värske kaselõhnaga täidetud, kaunistatud saali ja poen taha nurka. Muusikamees J. Zeiger osutub ka tubliks kõnemeheks ja nagu selgub, on ta veendunud sotsialismi võidus, samuti suudab ta ka lapsi mõjutada. Lõpuks ei jää minugi süda külmaks, pean ka paar sõna ütlemä. Kooli, mida juhatab boheemlane, ei saa laita — kõik on korras.»⁷⁸

Palju olid õpetajad kavandanud ka sisukaks suvevaheaja veetmiseks, kuid ulatuslikkude plaanide realiseerimist takistas sõja puhkemine.

Õpetajate tööd hindasid väärilt EK(b)P Keskkomitee ja Eesti NSV valitsus. Rahvusvahelise naistepäeva puhul palus Hariduse Rahvakomissariaat kõigil haridusosakondadel esitada Hariduse Rahvakomissariaadile premeerimiseks tublimaid naisõpetajaid, kes on saavutanud

⁷⁶ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 791, l. 82.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 54, l-d 78, 122, 199 jt.

⁷⁷ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 824, l-d 121, 173.

⁷⁸ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 824, l. 166—167.

kõrge õppetöö taseme ning teevad edukalt kommunistlikku kasvatustööd.⁷⁹

Maakondade ja linnade haridusosakondade ettepanekute põhjal autasustati 8. märtsil 1941 «Estonia» kontserdisaalis toimunud pidulikul aktusel kümmet eesrindlikku naisharidustöötajat.⁸⁰ Autasu pälvisid Tartu Linna Haridusosakonna juhataja Helene Mugasto-Johani, Tallinna III Keskkooli direktor Linda Vihalem, Tallinna V Keskkooli direktor Erika Vihman jt.

31. märtsil 1941 andis Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium välja aunimetuste määrustiku, mille punktis «g» fikseeriti Eesti NSV teenelise õpetaja aunimetuse andmine Eesti NSV algkoolide, 7-klassiliste koolide ja keskkoolide õpetajatele, kel on vähemalt 10-aastane pedagoogilise töö staaž ja kes paistavad silma oma pedagoogilise töö tulemuste poolest ning võtavad aktiivselt osa ühiskondlikust elust.⁸¹

See oli uus tähelepanuavalaldus õpetajaskonna suhtes ja stimuleeris õpetajaid senisest veelgi tõsisemalt suhtuma nende kätte usaldatud noore põlvkonna õpetamise ning kommunistliku kasvatamise ülesannetesse, sotsialismi huvides lastevanemate ja elanikkonna seas teostatavasse selgitustöösse.

Kahtlemata oleks veel paljusid pedagooge 1940/41. õppeaasta töötulemuste eest esile tõstetud ja autasustatud, kui poleks olnud fašistliku Saksamaa kallaletungi Nõukogude Liidule. Haridusosakondade inspektoreil oli hulgaliselt tähelepanekuid õpetajate tublist tööst koolipõllul ja ühiskondliku töö alal.⁸²

---

⁷⁹ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 763, l. 102.

⁸⁰ Haridusalal töötavaid premeeritud naisi, «Nõukogude Õpetaja», 14. III 1941, nr. 11.

⁸¹ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 757, l. 6, 7.

⁸² ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 824, l. 84, 173—174 jt.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 791, l. 33, 73, 89 jt.

V peatükk

ETTEVALMISTUSED KOOLIDE KOMPLEKTEERIMISEKS PEDAGOOGILISE KAADRIGA 1941/42. ÕPPEAASTAKS

Haridusalased ülesanded laienesid Eesti NSV-s iga päevaga. Nende edukaks täitmiseks oli vaja, et õpetajate oskused ja teadmised oleksid nõutaval kõrgusel.

EK(b)P IV kongress tõstis üles küsimuse üleminekust 7-klassilisele koolikohustusele maal ja 10-klassilisele keskharidusele linnades ning töölisasulates alates 1941/42. õppeaastast. Et seda ulatuslikku plaani realiseerida, tuli eelkõige ümber korraldada koolivõrk: oli tarvis avada hulgaliselt uusi keskkooli ning reorganiseerida senised suuremad algkoolid 7-klassilisteks koolideks üle kogu vabariigi. Kohustusliku haridusmiinimumi tõstmine ühe klassi võrra oli progressiivne samm. Ka kavatsetav 10-klassilise koolikohustuse sisseadmine linnades ja asulates oleks rahva üldist kultuuritaset märgatavalt tõstnud. Kriitiliselt tuleb aga suhtuda teiste vennasvabariikide koolisüsteemi ülekandmisse Eesti NSV-sse, sest võimatu on kümneklassilises keskkoolis läbi võtta õppematerjali samas ulatuses ja sama põhjalikkusega, nagu see oli võimalik senises 12-klassilises üldhariduslikus keskkoolis.

20. mail 1941 kinnitas Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu koolivõrgu 1941/42. õppeaastaks. Võrreldes 1940/41. õppeaastaga olid ette nähtud suured muudatused koolitüüpide arvus.

	1940/41. õ.-a. ¹	1941/42. õ.-a. (plaan) ²
Üldse koole	1253	1226
Neist: algkoole	1103	700
7-klassilisi koole	110	472
keskkoole	40	54

¹ Nõukogude Eesti saavutusi 20 aasta jooksul, Tallinn, 1960, lk. 217—218.

² ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 857, l. 40.

Nagu võrdlusandmeist ilmneb, oli kavatsus likvideerida 27 kooli. See oli võimalik uute suurte moodsate koolimajade ehitamise arvel, mis olid suutelised vastu võtma ümbruskonna mitme väiksema kooli õpilasi.

Rohkem kui 4-kordseks oli kavas suurendada 7-klassiliste koolide arvu, enam kui $\frac{1}{3}$ võrra pidi kasvama kesk-koolide arv. Juba neist faktidest ilmneb, kui suureks kasvas vajadus vanemate klasside aineõpetajate järele. Siin tuleb arvestada ka seda asjaolu, et 1940/41. õppeaastal töötas enamik pedagooge veel kodanlikust ajast pärit nädalatundide ebanormaalselt suure koormusega. Õpetajate töö üleviimine normaalsele koormusele suurendas veelgi vajadust vanemate klasside õpetajate osas. Hariduse Rahvakomissariaadi arvates pidi õpetajate arv 1941/42. õppeaastal suurenema vähemalt 2000 võrra.³

Hariduse Rahvakomissariaat kavandas terve ürituste kompleksi, kuidas õpetajate teravast puudusest üle saada. Esimeseks sammuks oli pöörduda üleskutsega kõigi nende pedagoogide poole, kellel oli küll õpetajakutse, kuid kes antud ajal ei töötanud üldse või töötasid muul alal, soovisid aga taas õpetajaina tööle asuda.⁴ Nende isikute tagasikutsumiseks pedagoogilisele tööle oli ka seaduslik alus: NSV Liidu RKN ja ÜK(b)P KK ühine 1936. aasta määrus, mis keelas õpetajate kasutamise teistel kutsealadel.⁵

Vastavalt Hariduse Rahvakomissariaadi järelepärimisele haridusosakondadest selgus, et taolisi pedagooge oli vabariigis 725 isikut. Neid oli kõige enam Tallinnas — 169, kuna maakondadest oli esikohal Viljandimaa 78 õpetajaga. 123 isiku kohta olid kohalikud haridusosakonnad arvamusel, et nad pedagoogilisele tööle ei kõlba.⁶ Kuid ka kõiki ülejäänud õpetajakutsega isikuid ei olnud võimalik pedagoogilisele tööle rakendada, ehkki nad ise selleks soovi avaldasid. Osa neist töötas partei- ja nõukogude organeis, ametiühingukomiteedes jne. Enamik seni töölt kõrvale tõrjutud pedagooge olid koduperenaised⁷ paratamatuse sunnil, sest seni ei olnud tööd kõigile jätkunud.

³ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s. ü. 772, l. 17.

⁴ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s. ü. 763, l. 140.

Õpetajakutsega isikute registreerimine, «Nõukogude Õpetaja», 14. III 1941, nr. 11.

⁵ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s. ü. 782, l. 6.

⁶ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s. ü. 340, l. 12.

⁷ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s. ü. 858, l-d. 2, 3, 5, 6, 9—15, 20—22, 24—27, 29—40.

Ent ka siis, kui oleks võimalik olnud kõiki õpetajakutsega isikuid koolides tööle rakendada, poleks suudetud pedagoogide puudujääki sel teel katta.

Keskoolide osas kaadriga suuri raskusi ei olnud. Keskoolides töötas juba 1940/41. õppeaastal 735 õpetajat, neist enamik kõrgema haridusega. Erialade järgi oli keskoolides õpetajaid:⁸

eesti keel	113	õpetajat
vene keel	32	„
võõrkeeled	110	„
ajalugu ja konstitutsioon	67	„
matemaatika ja füüsika	102	„
maateadus, loodusteadus, keemia	128	„
joonistamine ja joonestamine	40	„
laulmine	36	„
kehaline kasvatus	60	„
sõjaline õpetus	47	„
	<hr/>	
	Kokku:	735 õpetajat

Ehkki keskoolide arv pidi suurenema, leevendas olukorda, välja arvatud vene keele õpetajate osas, see asjaolu, et 1941/42. õppeaastast pidi keskool 10-klassiliseks muutuma. Võõrkeeled, eesti keele ja ajaloo õpetajate osas oli ette näha koguni väikese ülejäägi tekkimine.

Lisaks sellele täienesid keskooliõpetajate read veel 1940/41. õppeaasta kestel, sest TRÜ juures jätkas tööd kutseksamite komisjon,⁹ mille kaudu sai sel õppeaastal keskooliõpetajakutse 25 isikut.¹⁰ Neile lisandus 52 keskooliõpetajat TRÜ Pedagoogilise Instituudi lõpetanute näol.¹¹

⁸ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 857, l. 29.

⁹ Tartu Ülikooli lõpetamine ei andnud sel ajal veel keskooliõpetajakutset. Seda tuli taotleda eksamite sooritamisega vastava komisjoni ees.

¹⁰ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 339, l. 1—2.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 340, l. 28, 10.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 861, l. 6, 17.

¹¹ Keskooliõpetajate ettevalmistamiseks avati 1. aprillil 1941 TRÜ Pedagoogiline Instituut (seni Tartu Ülikooli juures tegutsenud Didaktilis-metoodilise Seminari asemel). Instituut lõpetas oma tegevuse 1. VIII 1941. a. hariduse rahvakomissari käskkirja alusel 16. juunist 1941. (ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 11, l. 254; ORRKA, fond 1108, nim. 4, s.-ü. 1408, l. 170.)

Raskusi oli aga V—VII klassi aineõpetajate ettevalmistamisega. Statsionaarsed õppeasutused ei suutnud kasvavat vajadust õpetajate järele kaugeltki rahuldada. 1940/41. õppeaastal lõpetas statsionaarselt:¹²

TRÜ Pedagoogilise Instituudi	52
Tallinna Pedagoogiumi	34
Tallinna Õpetajate Seminari ¹³	69
Tartu Õpetajate Seminari	61
Kuressaare Keskkooli pedagoogilise klassi	10

Kokku: 226 õpetajat.

Et V—VII klassi õpetajate arvu kiiresti suurendada, muudeti senist õppejõudude teenistuse seadust¹⁴ Eesti NSV RKN määrusega 15. novembrist 1940 nr. 469. Selle alusel täiendati § 31 järgmise lõikega:

«Hariduse rahvakomissar võib kuni 1. jaanuarini 1941 anda Hariduse Rahvakomissariaadi kooliosakonna ettepanekul vastava õpetajakutse isikuile, kel puudub käesoleva paragrahvi esimeses lõikes nõutav haridus,¹⁵ kuid kes on töötanud koolides õppejõuna vähemalt viis aastat rahuldavate tagajärgedega.»¹⁶

Arvestades ka paljude algkooliõpetajate senist eeskujulikku tööd vastavatuks seitsmendes klassides ja asjaolu, et Eesti NSV-s seni puudusid õppeasutused, kus oleks saanud omandada 7-klassilise kooli aineõpetaja kutse, otsustas Hariduse Rahvakomissariaat paljudele edukalt töötanud 6-klassilise algkooliõpetaja kutsega pedagoogi-

¹² ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 857, l. 28.

¹³ Õpetajate seminarid olid taas tööle rakendatud alates 1937. a. Tallinnas ja Tartus, kuid nüüd võeti neisse vastu progümnaasiumi või reaalkooli lõpetanuid. Õppeaeg seminaris oli 4 aastat. 1922.—1934. a. töötanud seminarides oli õppeaeg 6 aastat ja baseerus 6-klassilisele algkoolile.

¹⁴ Õppejõudude teenistuse seadus (RT 1931, nr. 59, art. 461) ptk. 2 — «Õpetajakutse omandamine» lubas algkooliõpetajaina töötada ainult vastava kutseeksami sooritanuid või vastava pedagoogilise õppeasutuse lõpetanuid pärast 2-aastast tööd õpetajaameti kandidaadina viie aasta kestel peale õpingute lõpetamist 25% nädalatundide koormuse korral ja peale praktikaaruande esitamist ning koolinõuniku positiivset arvamust õpetajaameti kandidaadi töö kohta.

¹⁵ Algkooliõpetajailt nõuti seminari- või pedagoogiumiharidust, keskkooliõpetajailt kõrgemat haridust ja didaktilis-metoodilise seminari lõpetamist.

¹⁶ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 48, l. 84.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 581, l. 3.

dele anda 7-klassilise kooli aineõpetaja kutse töötulemuste alusel.¹⁷ Sama seadust rakendati ka senistele kutseta gümnaasiumiharidusega algkooliõpetajatele kutse andmiseks.

Kuna 1. jaanuarini 1941 ei õnnestunud koolide inspektoritel kõiki õpetajaid põhjalikult inspekteerida ja dokumente Hariduse Rahvakomissariaadile esitada, jätkus õpetajakutse andmine tegelikult kuni õppeaasta lõpuni.

Loomulikult oli see hädaväljapääsuks kujunenud olukorrast. Loodeti, et sel teel kutse omandanud õpetajad ise oma teadmiste pagasit pidevalt täiendavad.

Teiseks suuremaks ürituseks oli 6-klassiliste algkoolide õpetajatele kursuste korraldamine 7-klassilise kooli mõne eriaine õpetaja kutse saamiseks. Selleks loodi veel 1940. aastal TRÜ Pedagoogilise Instituudi juurde nn. koduõppeosakond, kellele tehti ülesandeks: õpetajate iseiseisva õppimise programmi koostamine, õppetööks vajaliku kirjanduse soovitamine, kursuste korraldamine 1941. a. suvel, kursuslaste kontingendi väljaselgitamine erialade kaupa ja kursuste kindlustamine lektoritega.¹⁸

1941. aasta talvel toimuva koduse ettevalmistuse järel pidi 1941. a. suvel (24. VI—27. VII) toimuma õppesessioon. Sellele pidi omakorda järgnema individuaalne õppimine vastavate programmide alusel 1941/42. õppeaasta I poolel, siis sessioon talvisel koolivaheajal ning lõpuks õppesessioon ja eksamid 1942. a. suvel.¹⁹

Kavas oli ca 2000-le 7-klassilise kooli aineõpetaja kutse taotlejale korraldada kursused Tallinnas, Tartus ja Pärnus.²⁰

Kursustest osavõtjailt nõuti 6-klassilise algkooli õpetaja kutset. Kursustest osavõtt oli aga v a b a t a h t l i k töö oma kvalifikatsiooni tõstmiseks.²¹ Materiaalselt ei andnud kursuste lõpetamine õpetajaile mingeid eeliseid, kuna Eesti NSV-s olid seminaride ja pedagoogiumide lõpetanud võrdsustatud õpetajate instituutide lõpetanutega palga osas.

¹⁷ Sel teel aineõpetajakutse saanute täpset arvu ei õnnestunud kindlaks teha. Vestluses kooliosakonna juh. asetäitjaga 1940/41. õ.-a. prof. V. Altoaga ei osanud ka tema öelda, palju neid õpetajaid võis olla, kes sel moel kutse omandasid, kuid tema arvates ulatus nende arv mõnesajani.

¹⁸ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 52, l. 1, 2.

¹⁹ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 336, l. 173.

²⁰ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 857, l. 43.

²¹ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 860, l. 8.

TRÜ Pedagoogilise Instituudi koduõppeosakonnal oli koostatud detailne plaan loengute, praktiliste tööde ja konsultatsioonide kohta ning ette nähtud kulutused vajalike praktiliste tööde tegemiseks. Üldse oli loenguid planeeritud 2348 tundi, praktilisi töid 3662 tundi ja konsultatsioone 454 tundi, kuna kulutusi praktilistele töödele ja vajalike vahendite soetamiseks oli ette nähtud 7600 rubla ulatuses.²²

7-klassilise kooli õpetaja kutse taotlejatele organiseeritud kursused olid ka majanduslikult kindlustatud: 11. juunil 1941 eraldati selleks otstarbeks avansina 100 000 rubla.²³

Üleskutset tõsta oma kutsealast kvalifikatsiooni järgisid õpetajad ülimalt entusiasmiga. 31. jaanuariks 1941 oli kursustele registreeritud 4250 osavõtjat.²⁴ See suur kursustest osa võtta soovijate arv näitab, et 7-klassilise kooli õpetaja kutse taotlemisel ei lähtunud õpetajad mitte materiaalsest huvitatuses, vaid tõsisest soovist saada tööks V—VII klassis vajalikke teadmisi. Õppeaasta vältel küll kursustest osa võtta soovijate arv vähenes, aga jäi siiski oodatust poole suuremaks.

1941. a. suveks kujunes pilt kursuslastest erialade järgi järgmiseks:²⁵

eesti keel	780 osavõtjat
vene keel	1000 „
ajalugu, konstitutsioon	450 „
matemaatika, füüsika	600 „
loodusteadus, maateadus	400 „

Kokku: 3230 osavõtjat

Vastavalt õpetajatelt laekunud avalduste suurele arvule vene keele õpetaja kutse omandamiseks ja suurele vajadusele just selle õppeaine kutseliste õpetajate järele, otsustas Hariduse Rahvakomissariaat korraldada vene keele kursused kolmes rühmas:

- 1) täieliku keskkooli vene keele aineõpetaja kutse taotlejaile;

²² ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 818, l. 8.

²³ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 817, l. 111.

²⁴ Täiendavad õpingud õppejõududele, «Nõukogude Õpetaja», 14. II 1941, nr. 7.

²⁵ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 818, l. 8.

- 2) 7-klassilise kooli õpetaja kutse taotlejaile eesti õppekeelega koolis;
- 3) 7-klassilise kooli vene keele õpetaja kutse taotlejaile vene õppekeelega koolis.

Koduse ettevalmistamise programm oli kõikide rühmade jaoks 1941. aastaks ühine. Suvel pidid aga katsed selgitama kursustest osavõtjate praktilise keeleoskuse ning sellele vastavalt pidi toimuma õpperühmadesse määramine.²⁶

Vene keele õpetajate ettevalmistamise probleem oli aga eriti terav, sest ülikoolist polnud veel lähematel aastatelgi täiendust oodata. Vene keele õpetajate forsseeritud ettevalmistamine algas ülikoolis alles 1940. aastal.²⁷

Erilisi soodustusi 7-klassilise kooli aineõpetaja kutse omandamiseks tehti 1941. aasta seminarilõpetajatele. Sel õppeaastal lõpetasid seminari korraga kaks viimast klassi: III ja IV klass. Neile korraldati juba õppetöö kestel kursusi neljas ainerühmas 160 tunni ulatuses, kusjuures 20 tundi oli pühendatud marksismi-leninismi alustele ja 140 tundi erialale.²⁸ Osa programmist töötati läbi koolis, ülejäänud osa tuli endal kodus iseseisva õppimise teel omandada.

Ka seminaride lõpetajate ümberkvalifitseerimine oli tingitud vajadusest varustada 1941/42. õppeaastal massiliselt avatavaid 7-klassilisi koole vastava kvalifikatsiooniga õpetajatega.

Tallinna Õpetajate Seminar valmistas sel teel 1940/41. õppeaastal ette 48 matemaatika-füüsika õpetajat ja 25 loodusteaduse, maateaduse ja keemia õpetajat 7-klassilistele koolidele.²⁹ Samalaadne töö toimus Tartu Õpetajate Seminaris.³⁰ Suurt vastutulelikkust osutati õpetajaameti kandidaatidele 1940/41. õppeaasta praktikaaruannete ärajätmisega ja neile õpetaja kutsetunnistuse väljastamisega nende õppeasutuste kaudu, mille nad olid lõpetanud.³¹ Sama samm võimaldas neil täieõiguslike õpetajatena veel 1940/41. õppeaastal asuda oma kvalifikatsiooni tõstma.

²⁶ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 336, l. 175.

²⁷ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 857, l. 31—33.

²⁸ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 763, l. 214.

²⁹ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 340, l. 73—74.

³⁰ Mittetäieliku keskkooli õpetajate kursused Tallinna ja Tartu õpetajate seminaride juures, «Nõukogude Õpetaja», 13. VI 1941, nr. 24.

³¹ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 763, l. 126.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 860, l. 109, 124, 125.

Arvestades seda agarust, millega õpetajad suhtusid võimalusse 7-klassilise kooli õpetaja kutse omandamiseks, oli reaalne oht, et õpetajate puudujääk tekib eelkõige algklasside osas. Kuna seminaride 1941. aasta lõpetajad kvalifitseerusid ümber 7-klassiliste koolide õpetajateks, polnud ka statsionaarsetest õppeasutustest algkooliõpetajatele täiendust oodata, sest algklasside õpetajaid valmistas ette vaid Kuressaare Keskkooli pedagoogiline klass, kus 1940/41. õppeaastal õppis vaid kümmekond õpilast. Seejärest oli aegsasti tarvis ette näha abinõud algkooliõpetaja-kandidaatide leidmiseks ja nende võimalikult mitmekülgsemaks ettevalmistamiseks pedagoogiliseks tööks veel enne uue õppeaasta algust.

Hariduse Rahvakomissariaadi hinnangu järgi jäi algklasside õpetajaid puudu 600—700 ja kõige otstarbekamaks peeti need välja valida ja ette valmistada selleaastaste abiturientide seast.³²

Samuti töötas algkoolides ilma algkooliõpetajakutseta gümnaasiumiharidusega isikuid, kellele tuli samuti anda võimalus algkooliõpetajakutse omandamiseks pedagoogilist tööd katkestamata.

Tuli arvestada sedagi, et seni oli igal aastal esinenud õpetajate seas ka väljalangemist ca 3% ulatuses. Muutunud nõudmiste tõttu õpetaja isiku suhtes ja arvesse võttes asjaolu, et siin-seal koolides töötas veel mõningane arv nõukogude võimu suhtes vaenulikult meelestatud õpetajaid, oli ette näha, et väljalangenute protsent võib sel aastal suuremaks kujuneda.

Algkooliõpetajakutse taotlejatele korraldati kursused eraldi. Kursus pidi toimuma 1941. aasta suvel ja kestma neli nädalat. Kursustele oli kavatsus vastu võtta juba koolides töötavaid gümnaasiumiharidusega, ent kutseta õpetajaid eksamiteta, abituriente ja koolides mittetöötavaid täieliku keskharidusega isikuid aga katsetega. Kursuste lõpus olid samuti ette nähtud eksamid, mille edukad sooritajad said algkooliõpetaja (resp. õpetajaameti kandidaadi) õigused, olenevalt sellest, kas kursuse lõpetajal oli juba 1-aastane pedagoogilise töö staaž või mitte.

Sisseastumiseksamite sooritajatelt nõuti I. A. Kairovi «Pedagoogika», M. I. Kalinini «Kommunistlikust kasvatu-

³² ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 857, l. 29.
ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 768, l. 4.

sest» ja partei ajaloo lühikursuse tundmist, samuti «Nõukogude Kooli» pedagoogiliste artiklitega ja algklassides kasutamisel olevate õpikutega tutvumist.

Algklasside õpetaja kutse taotlejate suvekursuste plaanis oli ette nähtud 125 tundi loenguid, sealhulgas: marksismi-leninismi aluseid 10 tundi, pedagoogikat — 20, koolitervishoidu — 5, eesti keele ja kirjanduse metoodikat — 20, vene keele ja kirjanduse metoodikat — 10, ajaloo metoodikat — 15, matemaatika metoodikat — 15, maateaduse ja loodusloo metoodikat — 15, joonistamise, käsitöö, laulmise ja kehalise kasvatuse metoodikat — 15 tundi.

Juhul kui kursant polnud suuteline kohe, 1941. aasta suvel, vajalikke eksameid kutse saamiseks õiendama, oli talle selleks täiendav võimalus ette nähtud 1942. a. jaanuaris, juunis või augustis.

Kursustele astuda soovijaid registreeriti kuni 1. märtsini 1941 Tartu Riikliku Ülikooli Pedagoogilise Instituudi koduõppeosakonnas.³³

Et kursustele ilmuksid isikud, kes pedagoogilisele tööle kõigiti hästi sobiksid, eelkõige abiturientide hulgast, saatis Hariduse Rahvakomissariaat keskkoolide direktoreile 25. veebruaril 1941 korralduse neile alluvates koolides välja selgitada need abituriendid, kes on tööst algklassides huvitatud ning selleks tööks kalduvusi evivad, ja sellest Hariduse Rahvakomissariaadile 28. veebruariks 1941 teatada.³⁴

Nagu järgnevast tabelist nähtub, töötas 1940/41. õppeaastal õpetajakutseta isikuid, kes oma haridust ja kvalifikatsiooni soovisid tõsta, suhteliselt vähe — 3,7% õpetajate üldarvust. Neistki oli rõhuv osa Petserimaal ning Virumaal, kus 1940. aastal seoses nõukogude korra kehtestamisega oli täiendavate klassikomplektide avamine eriti hoogne ja puudus kutsega õpetajate järele eriti suur. Tähelepanu pälvib aga see, et oli palju neid, kes küll õpetajana ei töötanud, kuid ometi õpetajaiks saada soovisid. Veel torkab silma, et naiste protsent õpetajakutse taotlejate hulgas muutus 1941. aastal erakordselt suureks: 806-st algkooliõpetajakutse taotlejast oli 636 naist ehk 78,9%. Võrdluseks võiks tuua 1938/39. õppeaasta, kus 3843-st alg-

³³ Algkooli õppejõudude ettevalmistamine 1941. aasta suvel, «Nõukogude Õpetaja», 21. II 1941, nr. 8.

³⁴ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 763, l. 105.

Maakond Linn	Töötab õpetajana		Ei tööta õpetajana		Abituriente		Üldse soovi- jaid
	m	n	m	n	m	n	
Tallinn	—	—	5	27	2	49	83
Harjumaal	4	21	3	19	—	—	47
Läänemaal	5	8	1	11	8	14	47
Saaremaal	3	11	—	2	—	3	19
Virumaal	10	14	5	35	—	—	64
Järvemaal	1	1	5	20	4	37	68
Pärnumaal	2	4	2	19	1	8	36
Viljandimaal	1	3	8	14	8	47	81
Tartumaa ja Tartu linn	2	4	15	53	14	70	159
Võrumaal	7	8	8	14	6	11	54
Valgemaal	1	6	2	11	8	33	61
Petserimaal	11	14	3	3	—	19	50
Venelasi eesti k. oskusega	5	6	2	2	—	2	17
Eesti k. mitteoska- jaid	5	11	2	2	—	—	20
Kokku:	53	111	61	232	51	293	806
	169		293		344		

kooliõpetajast oli 1825 meest ja 2018 naist ehk 52,5%.³⁶ See oli veel kord näiteks sellest, kuidas seni kunstlikult hariduspõllult eemale tõrjutud naised said nõukogude võimu tingimustes võimaluse end ette valmistada tööks pedagoogilisel alal.

Selleks et hõlbustada kursustele sisseastumiseksamite sooritamist, võimaldati neid õiendada elukohajärgses maakonnalinnas 10. juunil 1941.

Kursused algkooliõpetajakutse taotlejaile pidid aga toimuma 16. juunist kuni 12. juulini 1941 Tallinnas, Tartus, Viljandis, Rakveres, Võrus ja Petseris (vene keeles).³⁷

Salajase kirjavahetuse korras saadetigi haridusosakondadele eksamilehed. Igal eksaminandil tuli:

³⁵ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 866, l. 23.

³⁶ «Eesti Statistika», 1939, nr. 217 (12), lk. 620.

³⁷ Suvekursused, «Nõukogude Õpetaja», 16. V 1941, nr. 20.

1. Vastata omal valikul ühele kahest küsimusest:
  - a) missugused ülesanded püstitasid Marx ja Engels igakülgset arenenud isiksuse kasvatamisel;
  - b) millised on õpetaja kohustused sotsialistlikus riigis?
2. Selgitada kommunistliku kasvatuses 4—5 tähtsamat ülesannet.
3. Vastata järgmistele küsimustele:
  - a) mis tähendab aastaegade printsiiplugemikus;
  - b) mis moodustab algkooli IV klassi matemaatika kursuse peamise sisu praegu tarvitatava õpiku järgi?³⁸

Algkooliõpetajate ettevalmistamiseks toimuvate kursuste finantseerimiseks koostati eelarved. Kulutusi oli selleks otstarbeks ette nähtud kokku 39 250 rubla.³⁹

Kehalise kasvatuses õpetajate kvalifikatsiooni tõstmist korraldas Eesti NSV RKN juures asuv Kehakultuuri- ja Spordikomitee. Eelnevalt olid kõik kehalise kasvatuses õpetajad — ka antud momendil koolides mittetöötavad — ja kehalise kasvatuses instruktorid arvele võetud, sest eriharidusega kehalise kasvatuses õpetajate järele oli suur nõudmine.⁴⁰ Kuna saadud andmed ei pakkunud põhjust rõõmustamiseks, astus Eesti NSV RKN juures asuv Kehakultuuri- ja Spordikomitee samme selleks, et tegelikult koolis töötavate kehalise kasvatuses õpetajate ettevalmistust parandada. Taotleti osavõtu õigust Üleliidulise KSK õppeasutuste osakonna poolt korraldatavatest kirjalikkudest kursustest neile õpetajaile, kes soovisid koos kõrgema haridusega omandada keskkooli kehalise kasvatuses õpetaja kutse. Vastavate sooviavalduste esitamise tähtaeg oli 1. juuli 1941.⁴¹

Et ka järgmistel õppeaastatel pedagoogilise kaadri probleem jäi teravaks, kavandati noorte õpetajate ettevalmistamiseks 7-klassilistele koolidele uute õppeasutuste — õpetajate instituutide avamine Tallinnas ja Tartus.

Peale mõlema instituudi põhikirja heakskiitmist EK(b)P KK bürool 29. mail ja 5. juunil 1941 esitati need

³⁸ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 866, l. 16.

³⁹ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 866, l. 7, 8, 11, 12, 20.

⁴⁰ Registreeritakse kehakultuuri õppejõude, «Noorte Häääl», 21. II 1941, nr. 44.

⁴¹ Kirjalikud kursused kehakultuuri õpetajaile, «Noorte Häääl», 18. VI 1941, nr. 141.

koos seletuskirjadega kinnitamiseks Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogule.⁴²

Põhikirjad jäid sõja puhkemise tõttu kinnitamata ja õpetajate instituudid loomata. Põhikirjadega lähem tutvumine näitab, et Eesti NSV-s loodavad õpetajate instituudid ei olnud koopiaks samasugustest õppeasutustest teistes liiduvabariikides. Eelkõige erinesid nad oma laia profiili ja pikema õppeaja poolest. 7-klassilise kooli õpetaja kutse omandamiseks oli ette nähtud kolmeaastane ettevalmistus, välja arvatud võõrkeele õpetajaile, kelle väljaõppeajaks oli nagu mujalgi ette nähtud kaks aastat.

Instituutide laia profiili tingis eriolukord Eesti NSV koolides. Meie vabariigis olid 7-klassilised koolid vähese komplektide arvuga, mistõttu õpetajaile normaalse koorumuse kindlustamiseks oli ette nähtud sugulasainete õpetamine ja vastavalt ka kolmeaastane õpetajate ettevalmistamine õpetajate instituutides täieliku keskhariduse baasil. Ainult võõrkeele õpetajad pidid õppima üht keelt kahe aasta jooksul, sest kolme aastaga polnud mõeldav kahe võõrkeele selgeksõppimine.

Kavas oli avada Tallinna Õpetajate Instituudis 2 teaduskonda: matemaatika-loodusteaduskond (3 a.), kuhu I kursusele pidi vastu võetama 60 üliõpilast ja II kursusele 40 üliõpilast, ning keeleteaduskond (saksa keel — 2 a.), mille esimesele kursusele oli kavatsus võtta 40 üliõpilast. Seega pidi Tallinna Õpetajate Instituudis 1941/42. õppeaastal tööd alustama 140 üliõpilast 7-klassilise kooli õpetaja kutse omandamiseks.

Tartu Õpetajate Instituudis oli samuti kavatsus avada kaks teaduskonda: ajaloo-keeleteaduskond (3 a.), kus I kursusel pidi õpinguid alustama 60 üliõpilast ja II kursusel 40 üliõpilast. Keeleteaduskonna (vene keel — 2 a.) I kursusele oli ette nähtud vastu võtta 40 üliõpilast. Seega pidi ka Tartu Õpetajate Instituudis alustama õpinguid 140 üliõpilast 7-klassilise kooli õpetaja kutse taotlemiseks.

1941/42. õppeaastal kavatseti seniste seminaride I kursuse lõpetajaid eksamiteta ja keskkoolide IV klassi (9. õppeaasta) lõpetajaid eksamitega vastu võtta õpetajate instituutide I kursusele.

---

⁴² EKPA, fond I, nim. 1—3, s.-ü. 180, l. 74.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 941 ja 942.

ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 769, l. 11—16.

II kursusele pidi vastu võetama seminari II klassi ja täieliku keskkooli lõpetanuid.

Algklasside õpetajate ettevalmistamiseks pidid mõlemas linnas tööle jääma ka pedagoogilised koolid 7-klassilise kooli baasil 3-aastase õppeajaga.

Algklasside õpetajate hariduslik tase oleks sellise ettevalmistuse juures kahtlemata senisega võrreldes langenud, sest seni oli 4-aastase õppeajaga seminaridesse vastu võetud 9-klassilise keskkooli lõpetanuid. Seega oleksid algkooliõpetajad senise 13-aastase ettevalmistuse asemel saanud vaid 10-aastase ettevalmistuse. 18-aastaselt noorukilt, kellel on 10-klassiline haridus, oodata kvaliteetset tööd niisugusel raskel kutsealal, nagu seda on pedagoogi oma, oli julge, aga väherealne soov.

Keskkooliõpetajate ettevalmistamine jäeti Tartu Riikliku Ülikooli kompetentsi ning selle juures 1940/41. õppeaastal eraldi tegutsenud Pedagoogiline Instituut lõpetas oma töö hariduse rahvakomissari käskkirja põhjal 16. juunist 1941 alates 1. augustist s. a.⁴³

Niisiis oli 1940/41. õppeaasta jooksul tehtud ulatuslikke ettevalmistusi üleminekuks uuele koolisüsteemile alates 1941/42. õppeaastast ja koolide komplekteerimiseks vajalikku kutset omava ning ideelis-poliitiliselt vajalikul kõrgusel seisva pedagoogilise kaadriga.

Eesti õpetajate kutsealase kvalifikatsiooni tõstmise plaanid, samuti uute pedagoogiliste õppeasutuste rajamise kavad jäid NSV Liidu Suure Isamaasõja puhkemise tõttu realiseerimata.

⁴³ ORRKA, fond R-14, nim. 1, s.-ü. 11, l. 254.

KOKKUVÖTE

1940. aasta revolutsioon Eestis tõi kaasa ulatuslikud ümberkorraldused kõigil elualadel — ka rahvahariduses. Üldhariduslik kool sai kõigile kättesaadavaks. Põhjalikult muutus ka õpetajate olukord. Opetajaskond kujunes juba esimesel nõukogude võimu aasta! Eestimaa Kommunistliku Partei aktiivseks abiliseks, kes võttis agaralt osa sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisest.

Revolutsioon kaotas haritlaste «üleproduktiooni». Revolutsiooni tulemusena avati üldhariduslikkudes koolides 111 uut klassikomplekti. Sellega loodi avarad õppimisvõimalused ning ühtlasi lakkas eksisteerimast aasta-aastalt kodanlikus riigis kasvanud õpetajate-töötatöölise reservarmee.

Õpetajaskonna majanduslikuks kindlustamiseks ja töötingimuste parandamiseks rakendas Nõukogude Eesti valitsus rea konkreetseid abinõusid. Reguleeriti õpetajate töötasu. Eesti NSV RKN 26. novembri 1940. a. määruse põhjal vähendati ühtlasi õpetajate nädalatundide arvu $\frac{1}{3}$ võrra, hakati tasu maksma töö eest koolide internaatides kasvatajana töötamise eest, koolide raamatukoguhoidjaile; seati sisse laborantide ametkohad füüsika ja keemia õpetajate abilistena. Ka mitmed teised määrused kindlustasid Eesti õpetajate majanduslikku olukorda ja parandasid töötingimusi.

Enneolematult kõrgele tõusis õpetaja kui rahva kasvataja positsioon ühiskonnas.

Ent selleks, et rahva kasvataja austavat ülesannet edukalt täita, vajab õpetaja ise hulgaliselt uusi teadmisi sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise teede ja meetodite kohta, suurt teoreetilist selgust marksismi-leninismi alustest. Seepärast oli 1940/41. õppeaasta Eesti üldhariduslike koolide õpetajaskonnale ka pingeliste õpingute perioodiks. Eestimaa Kommunistlik Partei ja Hariduse Rahvakomissariaat pidasid seda tööloiku ülitähtsaks. Nõukoguliku koolikorralduse tutvustamiseks korraldati õpetajatele

rüda üritusi, kus esinesid EKP Keskkomitee ja Hariduse Rahvakomissariaadi juhtivad töötajad.

Üldpoliitiliste ja ühiskondliku elu uute eesmärkide tutvustamise kõrval vajasisid õpetajad ulatuslikult kaas-aegseid teadmisi nõukogude pedagoogikast, psühholoo-giast ja eriainetete õpetamise meetodikast. Et neid tead-misi õpetajatele anda, loodi Hariduse Rahvakomissariaadi juurde meetodiline komisjon, kes maakondades organi-seeritud pedagoogiliste kabinettide kaudu juhendas õpe-tajate meetodiliste ringide tööd.

1940/41. õppeaastal saavutati õpetajate ainealasel meetodilisel täiendamisel ja marksismi-leninismi küsi-muste tutvustamisel meie õpetajaskonnale suurt edu eel-kõige seetõttu, et õpetajate rõhuv enamus ise oli huvita-tud marksistlik-leninliku teooria õppimisest, samuti nõu-kogude väljapaistvate pedagoogide tööde tundmaõppi-misest. Oma ainealast kvalifikatsiooni asusid tõstma 3230 senist 6-klassilise algkooli õpetaja kutse omanikku, kes taotlesid sellekohaste õpingute kaudu 7-klassilise kooli aineõpetaja kutset.

Algkooliõpetajate kutseksamitele valmistus 736 isi-kut. Kui arvestada asjaolu, et 1940/41. õppeaastal töötas Eesti NSV üldhariduslikkudes koolides üldse 5154 peda-googi, neist 735 keskkooliõpetajat, kellel oli kõrgem hari-dus, siis on selge, et algkooliõpetajad olid üksmeelselt asunud oma kvalifikatsiooni tõstma. Tähelepanu pälvis seejuures seegi fakt, et uusi teadmisi ei hangitud mitte majanduslikkudest kaalutlustest lähtudes, vaid huvist teadmisi avardada, sest 1940/41. õppeaastal tarifitseeriti kõik kodanlikul ajal seminari lõpetanud võrdsetel alustel õpetajate instituutide lõpetanutega.

Esimesel nõukogude võimu aastal täitis Eesti õpetajaskond ka hulgaliselt ühiskondlikke ülesandeid. Nii oli juba 1941. aasta jaanuariks tööle rakendatud 98 kirjaoskamatus e likvideerimise punkti 1852 õppijaga, kelle õpetamine kirjaoskamatus e või vähese kirjaoskuse likvi-deerimiseks toimus õpetajate poolt ühiskondlikel alustel. Kutsealustele vene keele õpetamine oli samuti õpetajas-konna ülesanne. Sellega oli haaratud 14 284 noormeest. Peale selle töötas rahvamajade juures hulgaliselt ringe, neist ainuüksi poliitringe 391. Nende juhatajaist olid 50,3% pedagoogid. Peale nende tegutses 214 lavakunsti-

ringi, 259 laulukoori, 260 orkestrit jt. isetegevusringe, mille töö juhendamine lasus peamiselt õpetajate õlul.

Õpetajad võtsid aktiivselt osa ka valimiseelsest selgitustööst, paljud neist olid agitpunktide juhatajaiks ja valimiskomisjonide liikmeiks.

Riigilaenu tellimisel näitasid õpetajad üles head tahet ja arusaamist rahvamajanduse vajadustest.

Väär oleks muidugi arvata, et kõik õpetajad nõukogude võimu abistasid ja aktiivselt sotsialismi ülesehitamisele rakendusid. Meie õpetajaskonnas oli siis veel veendunud kodanlike vaadetega isikuid, kelle koostööd töörahva valitsusega polnud põhjust loota. Seepärast tuli õppeaasta vältel 15% keskkooli- ja 5% algkooliõpetajatest nõukogude koolist eemaldada ja mõnedki teenistuse huvides ümber paigutada.

Hariduselu nõukogulik ümberkorraldamine toimus seega komplitseeritud tingimustes. Nõukogude võimu varjatud vaenlased koolides segasid tihtigi edukat õppekasvatustööd. Seepärast avaldas Eesti NSV RKN 15. oktoobril 1940 määruse «Eesti NSV koolides Nõukogudevastaste elementide vastu abinõude tarvitusele võtmise kohta». Selles määruses rõhutati veelkordselt vajadust koolide ja õpetajate tööd lähemalt tundma õppida, et avastada klassivaenlased, need pedagoogiliselt töölt eemaldada ning sellega tagada normaalsed tingimused kommunistliku kasvatustöö teostamiseks meie koolides.

Teine osa õpetajaskonnast oli kodanliku korra ajal «ausalt» leiba teeninud. Nõukogude korra olemus oli neile esialgu võõras. Ise olid nad, eriti algkooliõpetajad, pärit tööliklassi ja töötava talurahva seast. Õpetajaskonna selle osa ümberkasvatamiseks nõukogude õpetajaiks olid eeldused olemas. Selleks tööks oli vaja aega, suurt takti ja kannatlikku selgitustööd.

Kolmas, kõige klassiteadlikum osa õpetajaskonnast, eriti algkooliõpetajate rühuv enamus oli nõukogude korra teadlikuks toeks nõukogude võimu esimestest päevadest alates. See osa õpetajaskonnast aitas entusiasmiga nõukogulikke ümberkorraldusi hariduse alal ellu viia.

Suurt abi õpilaste kommunistlikul kasvatamisel osutasid õpetajaskonnale õpilasorganisatsioonid. EK(b)P IV kongressi ajaks (5.—8. veebruarini 1941) oli vabariigi üldhariduslikes koolides juba 800 pioneerimalevat 25000 pioneeriga. Eesrindlikud õpetajad hindasid õigesti õpilas-

organisatsioonide tähtsust õppe-kasvatustöö faktorina ja võtsid ise õpilasorganisatsioonide loomisest, nende tööst innuga osa. Eriti kehtib see meie maa-alkkoolide õpetajate kohta, sest palgalised vanempioneerijuhi ametikohad seati sisse alles alates 1. märtsist 1941 ja selleks ajaks olid pioneeriorganisatsioonid juba kõikide alkoolide juures loodud. Nende organisatsioonide tööd suunasid nn. hooldusõpetajad, kes olid ka hiljem vanempioneerijuhtidele heaks abiliseks, sest tihti oli vastmääratud vanempioneerijuhtidel väga puudulik haridus, rääkimata pedagoogilistest teadmistest, ja nad vajasisid kogunud õpetajate juhiseid.

Õppe-kasvatustöö toimus 1940/41. õppeaastal hoogsalt, tulemuste üle polnud põhjust nuriseda. Hariduse rahvakomissar N. Andresen tõstis kiitvalt esile õpetajate tööd. Rida vabariigi pedagooge pälvisid üldise tunnustuse.

Vaevalt oli jõudnud esimene kooliaasta meie koolides lõppeda, kui algas hoogne ettevalmistus 1941/42. õppeaastaks, mil Eesti NSV-s pidi kehtima hakkama üldine 7-klassiline koolikohustus. Ka olid juba välja töötatud õpetajate kvalifikatsiooni tõstmise kavad ning õpetajatele teatavaks tehtud kursuste alguse tähtajad. Ent hitlerliku Saksamaa kallaletung katkestas nõukoguliku ülesehitustöö kolmeks pikaks aastaks, kahjustas ulatuslikult meie koolide materiaalselt baasi ning hävitas palju meie vabariigi väljapaistvaid õpetajaid.

РЕЗЮМЕ

Революция 1940 года в Эстонии принесла значительные преобразования во всех областях жизни, в том числе в области народного образования. Общеобразовательная школа стала доступной для всех. В корне изменилось и положение учителей. Преподавательский состав уже в первый год Советской власти стал активом Коммунистической партии Эстонии, принимавшим деятельное участие в построении социалистического общества.

Революция ликвидировала «перепроизводство интеллигенции». В общеобразовательных школах было открыто 111 новых классных комплектов. Это означало, что наряду с открывшимися широкими возможностями для учебы перестала существовать резервная армия учителей-безработных, которая в буржуазном государстве росла из года в год.

В целях повышения материального положения учителей и улучшения условий труда правительство Советской Эстонии приняло ряд конкретных мероприятий. Была отрегулирована заработная плата учителей. Постановлением СНК Эстонской ССР от 26 ноября 1940 года недельная часовая нагрузка учителей была уменьшена на 1/3, учителя стали получать плату за работу в качестве воспитателей школьных интернатов, школьных библиотекарей, была введена должность лаборантов-помощников преподавателей физики и химии. Многие другие постановления также предусматривали мероприятия, обеспечивающие улучшение материального положения учителей.

В обществе позиция преподавателя, как народного воспитателя, сильно возросла.

Но для того, чтобы успешно выполнять почетную задачу народного воспитателя, преподаватель нуждался в большом объеме новых знаний о путях и методах построения социалистического общества, в большом теоретическом багаже по марксизму-ленинизму. Поэтому 1940/41 учебный год был годом напряженной учебы для преподавательского состава общеобразовательных школ Эстонской ССР. Коммунистическая партия Эстонии и Народ-

ный комиссариат просвещения придавали этому разделу работы очень большое значение.

С целью ознакомления с советской системой школы для учителей был проведен ряд совещаний, где выступали работники ЦК КПЭ, Народного комиссариата просвещения.

Наряду со знакомством с новым в общеполитической и общественной жизни преподаватели нуждались в современных знаниях по советской педагогике, психологии, методике преподавания специальных дисциплин. Чтобы дать эти знания учителям, при Наркомате просвещения была создана Методическая комиссия, которая через педагогические кабинеты руководила работой методических кружков учителей, организованных в уездах.

В 1940/41 учебном году большие успехи в области усовершенствования методики работы учителей и в ознакомлении с вопросами марксизма-ленинизма были достигнуты прежде всего в результате того, что подавляющее большинство преподавательского состава было само заинтересовано в изучении теории марксизма-ленинизма, а также в ознакомлении с трудами выдающихся советских педагогов. Повышением своей квалификации занялись 3.230 человек, имевших в то время звание преподавателя 6-классной начальной школы. Таким образом они стремились приобрести звание преподавателя 7-летней школы. К экзаменам на звание преподавателя начальной школы подготовилось 736 человек. Если учесть, что в 1940/41 учебном году в общеобразовательных школах в Эстонской ССР работало всего 5.154 педагога, из них 735 преподавателей средних школ, имевших высшее образование, то выходит, что преподаватели начальных школ единодушно принялись за повышение своей квалификации. При этом достоин внимания тот факт, что преподаватели занимались повышением своей квалификации отнюдь не из материальных соображений, а из стремления расширить свои знания. Ведь в 1940/41 учебном году преподаватели, закончившие педагогическую семинарию в буржуазное время, тарифицировались на равных условиях с учителями, закончившими учительские институты.

В первый год Советской власти преподавательский состав Эстонии выполнял большое количество общественных поручений. Так, уже к январю 1941 года было организовано 98 пунктов по ликвидации неграмотности с 1.852

учащимися. Преподавание на этих пунктах велось учителями на общественных началах. Преподавание русского языка призывникам также являлось обязанностью преподавательского состава. Учебой было охвачено 14.284 человека. Кроме того, при народных домах работало большое количество кружков. Одних только политкружков при народных домах было 391. Среди руководителей кружков 50,3 процента составляли педагоги. Кроме того, работало 214 кружков сценического искусства, 259 хоров, 260 оркестров и другие кружки самодеятельности, руководство которыми, в основном, ложилось на плечи преподавателей.

Учителя принимали активное участие и в предвыборной разъяснительной работе, многие являлись заведующими агитпунктами, членами избирательных комиссий.

Преподаватели активно участвовали в кампании по размещению госзайма.

Неправильно, конечно, было бы считать, что поголовно все учителя оказывали помощь Советской власти и активно включились в строительство социализма. Среди учителей имелись еще личности с буржуазными убеждениями — от них не приходилось ждать сотрудничества с народным правительством. Поэтому в течение учебного года пришлось отстранить от работы в советской школе 15 процентов преподавателей средних и 5 процентов начальных школ. Некоторых преподавателей в интересах службы пришлось перевести в другие школы.

Таким образом, претворение в жизнь советских преобразований в области просвещения происходило в сложной обстановке. Скрытые враги Советской власти зачастую мешали успешной учебно-воспитательной работе в школах. Поэтому СНК ЭССР 15 октября 1940 года принял постановление «О принятии мер против враждебных Советам элементов в школах Эстонской ССР». В этом постановлении еще раз подчеркивалась необходимость ближе ознакомиться с работой школ и учителей для того, чтобы разоблачить классовых врагов и устранить их от педагогической работы и, таким образом, добиться нормальных условий для проведения коммунистической воспитательной работы в наших школах.

Части преподавательского состава, которая в период буржуазного строя «честно» зарабатывала свой хлеб, поначалу сущность советского строя была чуждой. Сами же они происходили, особенно преподаватели начальных

школ, из рабочего класса или трудящихся крестьян. Предпосылки для перевоспитания этой части преподавательского состава в советских преподавателей имелись. Но это требовало времени, большого такта и терпеливой разъяснительной работы.

Надежной поддержкой советского строя с первых дней Советской власти была самая сознательная часть преподавательского состава, к которой относилось подавляющее большинство преподавателей начальных школ. Эта часть преподавателей с энтузиазмом участвовала в советском преобразовании просвещения.

Большую помощь в коммунистическом воспитании учащихся оказали преподавателям ученические организации. Ко времени IV съезда КП(б)Э (с 5 по 8 февраля 1941 г.) в общеобразовательных школах республики имелось уже 800 пионерских отрядов с 25 000 пионеров. Передовые преподаватели правильно оценили ученические организации, как важный фактор учебно-воспитательной работы, и сами принимали активное участие в их создании и работе. Особенно это относится к преподавателям наших уездных начальных школ. Платные должности старших пионервожатых были введены лишь с 1 марта 1941 г., но к этому времени во всех начальных школах пионерские организации были уже созданы. Работой этих организаций руководили учителя, которые и позже являлись помощниками старших пионервожатых, т. к. зачастую вновь назначенные старшие пионервожатые имели недостаточное образование (не говоря о педагогических знаниях), и они нуждались в руководстве опытных учителей.

Учебно-воспитательная работа в 1940/41 учебном году велась интенсивно, на ее результаты жаловаться не приходилось. Народный комиссар просвещения с похвалой отзывался о работе преподавателей.

Едва успел закончиться первый учебный год в наших школах, как началась усиленная подготовка к 1941/42 учебному году, с которого должно было быть введено обязательное 7-летнее обучение в Эстонской ССР, были объявлены сроки начала работы повышения квалификации учителей. Нападение гитлеровской Германии и фашистская оккупация прервали построение социализма в ЭССР на три долгих года, значительно подорвали материальную базу наших школ, привели к гибели многих наших замечательных преподавателей.

KASUTATUD KIRJANDUS

Marksismi-leninismi klassikute teosed

- Lenin, V. I., Gümnaasiumimajandid ja parandusgümnaasiumid, Teosed, 2. kd.
- Lenin, V. I., Millest mõtlevad meie ministrid, Teosed, 2. kd.
- Lenin, V. I., Narodniklike teostamatute plaanide pärlid, Teosed, 2. kd.
- Lenin, V. I., Revolutsioonilise noorsoo ülesanded, Teosed, 7. kd.
- Lenin, V. I., Poliitika segiajamisest pedagoogikaga, Teosed, 8. kd.
- Lenin, V. I., Töölispartei suhtumisest religiooni, Teosed, 15. kd.
- Lenin, V. I., Klassid ja parteid oma suhtumises religiooni ja kirikusse, Teosed, 15. kd.
- Lenin, V. I., Kiri Kapri parteikooli õpilastele: settsimeestele Julile, Vanjale, Savelile, Ivanile, Vladimirile, Stanislavile ja Fomale, Teosed, 15. kd.
- Lenin, V. I., Venelased ja neegrid, Teosed, 18. kd.
- Lenin, V. I., Rahvahariduse ministeeriumi poliitika küsimustest. Teosed, 19. kd.
- Lenin, V. I., Mida võib teha rahvahariduse heaks, Teosed, 19. kd.
- Lenin, V. I., Liberaalid ja demokraadid keelte küsimusest, Teosed, 19. kd.
- Lenin, V. I., «Rahvusliku kultuurautonoomia» kohta, Teosed, 19. kd.
- Lenin, V. I., Veel kord kooliasjanduse tükeldamisest rahvuste järgi, Teosed, 19. kd.
- Lenin, V. I., Kriitilisi märkmeid rahvusküsimuse kohta, Teosed, 20. kd.
- Lenin, V. I. Kas on sunduslik riigikeel vajalik? Teosed, 20. kd.
- Lenin, V. I., Suurvenelaste rahvuslikust uhkusest, Teosed, 21. kd.
- Lenin, V. I., Materjale partei programmi revideerimise kohta, Teosed, 24. kd.
- Lenin, V. I., Kõne õpetajate-internatsionalistide ülevenemaalisel kongressil 5. juunil 1918, Teosed, 27. kd.
- Lenin, V. I., Kõne I ülevenemaalisel hariduskongressil, Teosed, 28. kd.
- Lenin, V. I., Kõne II ülevenemaalisel õpetajate-internatsionalistide kongressil, Teosed, 28. kd.
- Lenin, V. I., Hariduse Rahvakomissariaadile, Teosed, 28. kd.
- Lenin, V. I., Kõne kubermangude rahvaharidusosakondade koolivälise töö allosakondade juhatajate II nõupidamisel 24. I 1919, Teosed, 28. kd.
- Lenin, V. I., Nõukogude võimu edusammud ja raskused, Teosed, 29. kd.
- Lenin, V. I., VK(b)P programmi projekt, Teosed, 29. kd.
- Lenin, V. I., Kõne I ülevenemaalisel õpilaste-kommunistide kongressil 17. aprillil 1919, Teosed, 29. kd.

- Lenin, V. I., Kõne koolivälise haridustöö I ülevenemaalisel kongressil 6.—19. mail 1919, Teosed, 29. kd.
- Lenin, V. I., Suur algatus, Teosed, 29. kd.
- Lenin, V. I., Kõne hariduse- ja sotsialistliku kultuuri alal töötajate I ülevenemaalisel kongressil 31. juulil 1919, Teosed, 29. kd.
- Lenin, V. I., Kõne III ülevenemaalisel kubermangude rahvaharidusosakondade koolivälise töö allosakondade juhatajate nõupidamisel 25. veebruaril 1920, Teosed, 30. kd.
- Lenin, V. I., Proletaarsest kultuurist, Teosed, 31. kd.
- Lenin, V. I., Kõne kubermangude ja maakondade rahvaharidusosakondade poliitharidustöölise ülevenemaalisel nõupidamisel 3. novembril 1920, Teosed, 31. kd.
- Lenin, V. I., Keskkomitee direktiivid kommunistidele — Hariduse Rahvakomissariaadi töötajatele. 5. veebruaril 1921, Teosed, 32. kd.
- Lenin, V. I., Hariduse Rahvakomissariaadi tööst, Teosed, 32. kd.
- Lenin, V. I., Uus majanduspoliitika ja poliitharidustöölise ülesanded, Teosed, 33. kd.
- Lenin, V. I., Haridustöölise kongressile, Teosed, 33. kd.
- Lenin, V. I., Lehekülgi päevikust, Teosed, 33. kd.
- Lenin, V. I., Meie revolutsioonist, Teosed, 33. kd.
- Lenin, V. I., Pigem vähem, aga paremini, Teosed, 33. kd.
- Lenin, V. I., Poliitilisest haridusest, Teosed, 36. kd.
- Lenin, V. I., II ülevenemaalisel poliitharidustöölise kongressil peetud kõne plaan, Teosed, 36. kd.
- Ленин о воспитании и образовании, Москва, 1963.
- Маркс и Энгельс, О воспитании и образовании, Москва, 1957.

Arhiividokumendid ja ametlikud publikatsioonid

I. Arhiivifondid

- a) Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiiv (EKPA).
Fond — I, Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee.
- b) Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklik Keskariiv (ORRKA).
Fond — 1108, Kodanliku Eesti Haridusministeerium.
Fond — R-14, Hariduse Rahvakomissariaadi materjalid.
Fond — R-1, Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu materjalid.
- c) Eesti NSV Statistika Keskvalitsuse Arhiiv.
Nimistu 18. Statistilised aruanded Rik-83, 1948.

II. Publitseeritud dokumendid ja statistilised kogumikud

- 25 aastat Nõukogude Eestit. Statistiline kogumik, Tallinn, 1965.
1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis. Dokumente ja materjale, Tallinn, 1960.
- Eesti NSV. Andmete kogumik. Koostanud V. Tarmisto, Tallinn, 1959.
- Eesti NSV rahvamajandus. Statistiline kogumik, Tallinn, 1957.
- Nõukogude Eesti saavutusi 20 aasta jooksul. Statistiline kogumik, Tallinn, 1960.
- Riigivolikogu II koosseisu stenograafilised aruanded, Tallinn, 1940.
- Культурное строительство СССР. Статистический сборник, Москва, 1956.

Ülevaateteosed

- Eesti minevikus ja nüüd, Tallinn, 1941.
Minevik ja tänapäev, Tallinn, 1960.
Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa (aastad 1920—1940), Tallinn, 1963.
Народное образование в СССР, Москва, 1957.

Kirjandus

- Esser, M., Eesti kodanluse reaktsiooniline hariduspoliitika ja töörahva võitlus demokraatliku kooli eest, Tallinn, 1962.
Kalinin, M. I., Kommunistlikust kasvatusest, Tallinn, 1947.
Krupskaja, N. K., Noorsoo kommunistliku kasvatuses küsimusi, Tallinn, 1960.
Krupskaja, N. K., Valimik pedagoogilisi teoseid, Tallinn, 1949.
Kutsar-Zabrodskaia, S., Eestimaa Kommunistlik Partei 1940. aasta revolutsioonis, Tallinn, 1960.
Lauristin, J., Esimene nõukogude aasta Eestis, Tallinn, 1946.
Pint, A., Rahvahariduse edusammud Nõukogude Eestis, Tallinn, 1953.
Schmidt, E., Kesk- ja kõrgema haridusega kaadri ettevalmistamisest Nõukogude Eestis, Tallinn, 1959.
Дейнеко М. М., 40 лет народного образования в СССР, Москва, 1957.
Каиров И. А. и др., Народное образование в СССР, Москва, 1957.
Карпов Г. Т., О советской культуре и культурной революции в СССР, Москва, 1954.
Карпов Г. Т., Партия и культурная революция в СССР, Москва, 1957.
Ким М. П., 40 лет советской культуры, Москва, 1957.
Ким М. П., Коммунистическая партия — организатор культурной революции в СССР, Москва, 1955.
Крупская Н. К., Об учителе, Москва, 1959.
Крупская Н. К., О воспитании и обучении, Москва, 1946.
Курбанов А. А. и Кузьмин О. Д., В. И. Ленин об учителе и школе, Ашхабад, 1961.
Луначарский А. В., Ленин и народное образование, Москва, 1960.
Луначарский А. В., О народном образовании, Москва, 1958.
Медынский Е. Н., Народное образование в СССР, Москва, 1952.
Медынский Е. Н., Просвещение в СССР, Москва, 1955.

Väitekirjad

- Kurm, H., Nõukogude Eesti üldharidusliku kooli areng. Dissertatsioon pedagoogikakandidaadi kraadi saamiseks, Tartu, 1954.
Маамяги В. А., Борьба эстонского народа за социализм. Диссертация на соискание кандидатской степени исторических наук, Москва, 1954.
Микельсон Р. М., Развитие народного образования и педагогической мысли в Латвийской ССР (1940—1965). Диссертация на соискание кандидатской степени педагогических наук, Москва, 1965.

Kodanlikud teatmelis-statistilised teosed ja ajakirjad

- «Riigi Teataja» 1920—1940
- «Eesti Statistika» 1938—1939
- «Kasvatus» 1940

Nõukogude Eesti perioodika

a) Ajakirjad ja teatmeteosed

- «Eesti NSV Teataja» 1940—1941
- «Nõukogude Kool» 1940—1941; 1945—1965
- «Nõukogude Kultuur» 1940—1941
- «Nõukogude Kõrgem Kool» 1941

b) Ajalehed

- «Kommunist» 1940—1941
- «Noorte Hää» 1940—1941
- «Nõukogude Õpetaja» 1940—1941
- «Rahva Hää» 1940—1941

SISUKORD

Saateks	3
1 Eesti kodanluse rahvavaenulik hariduspoliitika ning õpetajate olukord kodanlikus Eestis	7
2. Revolutsioonilised ümberkorraldused rahvahariduse süsteemis Eestis 1940/41. õppeaastal	22
3. Eestimaa Kommunistlik Partei ja Nõukogude Eesti valitsusorganid võitluses õpetajate ideelispoliitilise taseme ning kvalifikatsiooni tõstmise eest 1940/41. õppeaastal	41
4. Eestimaa Kommunistliku Partei hoolitsus õpetajaskonna ainelise olukorra parandamise eest. Õpetajate osavõtt ühiskondlik-poliitilisest elust 1940/41. õppeaastal	59
5. Ettevalmistused koolide komplekteerimiseks pedagoogilise kaadriga 1941/42. õppeaastaks	77
Kokkuvõte	90
Резюме	94
Kasutatud kirjanduse loetelu	98

Томассон Эльми Эдуардовна
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ШКОЛЫ
И УЧИТЕЛЬСТВО В
ПЕРВЫЙ ГОД СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ
В ЭСТОНСКОЙ ССР 1940—1941 Г.
На эстонском языке

Издательство «Валгус»
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja H. Liiv
Kunstiline toimetaja H. Keigo
Tehniline toimetaja E. Linkvist
Korrektor S. Kõiv.
Laduda antud 30. III 1966. Trükkida
antud 2. VIII 1966. Paber 54×84, 1/16. Trüki-
poognaid 6,5. Tingtrükipoognaid 5,5. Arves-
tuspoognaid 6,13. Trükiarv 500. MB-08204. Tel-
limise nr. 3841. Trükikoda «Kommunist»,
Tallinn, Pikk t. 2.

Hind —.29.

29 kop.

A-23592

22/1966